

PÁZMÁNY PÉTER KATOLIKUS EGYETEM
BÖLCSESZET- ÉS TÁRSADALOMTUDOMÁNYI KAR
LEVELEZŐ TAGOZAT

BARACSKAI ÉVSZÁZADOK
A KÖZSÉG ÉPÍTETT, KULTURÁLIS ÖRÖKSÉGE ÉS
TÁRSADALMI VISZONYAI A XIX.-XX. SZÁZADBAN

SZAKDOLGOZAT

Készítette: Szőlősy Béla Attila

Konzulens: Szelke László egyetemi adjunktus

Budapest, 2023.

Nyilatkozat a szakdolgozat szerzőség szabályainak betartásáról

Alulírott *Szölősy Béla Attila* (Neptun kód: O7SD92) jelen nyilatkozat aláírásával kijelentem, hogy a(z) *Baracskai évszázadok – A község épített, kulturális öröksége és társadalmi viszonyai a XIX. – XX. században* című szakdolgozatomat magam készítettem, azt sem szakdolgozatként, sem ezen, sem más egyetemen és szakon, sem én sem más be nem adta értékelésre.

Mindezek alapján jelen szakdolgozat önálló munkám, annak elkészítésekor betartottam a szerzői jogról szóló 1999. LXXXVI törvény szabályait, valamint az egyetem által előírt, a szakdolgozat készítésére vonatkozó szabályokat, különösen a hivatkozások és idézések tekintetében.

Fentiekén kívül kijelentem, hogy az önállóságra vonatkozóan, a dolgozat készítése közben konzulensem nem tévesztettem meg.

Budapest 2023. április 22.

Aláírás

TARTALOM

BEVEZETÉS	4
I. BARACSKA FÖLDRAJZI FEKVÉSE, TERMÉSZETI KÖRNYEZETE, DOMBORZATA, LAKOSSÁGA	6
II. BARACSKA TÖRTÉNELMÉNEK BEMUTATÁSA.....	8
1. Baracska őskori és ókori régészeti leletei.....	8
2. Baracska középkori és újkori történelmének bemutatása.....	14
2.1 Baracska nemzetség, A község nevének etimológiája	14
2.2 Keveháza kőemléke, mint a hun monda alapja.....	16
2.3 A középkori Baracska és birtokviszonyai, újkori benépesedése.....	18
2.4 A Baracskával szomszédos középkori és újkori települések, lakott puszták	22
2.5 Baracska középkori templomai	24
3. Baracska a XIX. században	28
3.1 Baracska társadalmi viszonyai és gazdasági élete a XIX. század első felében	28
3.2 1848-1849-es szabadságharc hatásai.....	31
3.3 A XIX. század második felének története, birtokviszonyai, népessége, Vörösmarty Mihály, Kozma Ferenc, Perczelné Kozma Flóra	33
4. Baracska a XX. században	41
4.1 Közigazgatás, fejlődés, oktatás, közösségi élet század első felében	42
4.2 I.-II. világháború időszaka	44
4.3 Baracska izraelita lakosságának rövid történeti összefoglalása	50
4.4 Az újjáépítés és a szocializmus korszaka	52
III. ÉPÍTETT ÖRÖKSÉGÜNK	56
1. Baracskai református templom és a felekezet történetének rövid összefoglalása	56
2. Mindenszentek temploma és a katolikus felekezet történetének rövid összefoglalása	60
3. Reimann kúria történetének bemutatása.....	63
4. Korsós-kúria bemutatása	66
5. Komáromi-Wéber, Hollósy és a Magasházy kúria bemutatása.....	66
6. A régi fogadó épülete	69
7. Faluház bemutatása	70
8. Baracskai szoborpark	71
BEFEJEZÉS	73
BIBLIOGRAFIA	75
KÉPJEGYZÉK.....	79
TÁBLÁZAT JEGYZÉK	82

BEVEZETÉS

**„Ki gépen száll fölébe, annak térkép e táj,
s nem tudja, hol lakott itt Vörösmarty Mihály”**

(részlet: Radnóti Miklós, Nem tudhatom...)

A XXI. századi Baracska egy dinamikusan fejlődő mezőföldi település mind az infrastruktúra mind a közösségi élet terén. A községben élő tősgyökeres lakosok büszkék arra, hogy sokuknak már több generációra visszamenőleg az ősei is Baracskán születtek, jártak iskolába, alapítottak családot és élték le életüket. Az előző évtizedekben jelentős számban költöztek be az ország más településeiről is lakosok, akik többségében szintén megtalálták számításukat ezen a Váli-völgyi kis településen. Az utóbbi években ez a folyamat felgyorsult, mivel a Budapesthez közelebb fekvő, annak agglomerációjához tartozó városokban, falvakban jelentősen lecsökkent az eladó ingatlanok száma. A beköltözni szándékozók az a tény is motiválja döntésük során, hogy a település rendkívül jó földrajzi adottságokkal rendelkezik. Baracska félúton fekszik Székesfehérvár megyei jogú város és Budapest között, valamint jól megközelíthető a település, mind autópályán, autóúton, mind pedig a tömegközlekedés által biztosított lehetőségek révén.

Minden település rendelkezik egyfajta lelki, kulturális karakterrel, amelynek a megismeréséhez nyitottságra és évek hosszú sorára van szükség. Ezen speciális települési karakterek kialakulásához vezető okok egy része megismerhető a családtörténetekből, közösségi élet során megszerzett információkból, egyéb kutató munka során, ám az okok jelentős része az emlékezet homályába vész. Magyarországon az előző évszázadokban végbement zivataros események, társadalmi, kulturális változások nagymértékben hatást gyakoroltak a települések szerkezetére, épített örökségére, népességére, annak összetételére. Összességében Baracska lakosságának lelki karakterére is, amely a fentiekől eltekintve is folytonosnak tekinthető, abban az esetben, ha az adott település nem vált lakatlanná történelmünk valamely időszakában. Csányi Vilmos etológus A bábosok című elbeszélő költeményében a következőképpen fogalmazza meg gondolatait a kulturális folytonosságra vonatkozóan: „Minden közösségre jellemző, hogy ha már megformálódott a kultúrája, akkor az akadály a jelentős változásoknak. Az életkörülmények, háborúk, belső konfliktusok persze megbontják a tradíció szövetét, és kialakulhatnak érdemleges változások, de ezek mindig a korábbi kultúrához kapcsolódva jelennek meg. Bármilyen szép és ideális egy kultúra, azt nem lehet egy csoportra simítani anélkül, hogy az emberek korábbi nézetei, hiedelmei, viselkedési

módjai ne befolyásolnák azt, ami majd kialakul.”¹ A szerző művében az emberi viselkedés szép termékének nevezi a kultúrát, amely egyedi és megismételhetetlen.²

Úgy vélem, hogy általánosságban a történelemtudomány művelője azért foglalkozik régebbi korok eseményeinek, az események összefüggéseinek tanulmányozásával azontúl, hogy jobban megértse a világ és társadalom működését, mert egyrészt alapvetően a vizsgált tárgyává tett adott korszaknak – amely levezethető az előző korszakban fellépő társadalmi, gazdasági, kulturális hatásokból – ok-okozati összefüggéseit kívánja megérteni, másrészt, mert valamilyen módon személyes kötődése, érdeklődése készteti őt erre. Ilyen személyes kötődésre, érdeklődésre adhat okot például egy a kutató családjának, közösségének érintettsége egy adott történelmi korszak tekintetében, vagy a kutató lakóhelyének helytörténeti bemutatása is. Végző soron mindkét kutatási terület a vizsgálatot végző személy szűkebb világának megértését segíti, kitekintve természetesen a téma szempontjából releváns, tágabb értelemben vett történelmi eseményekre is.

Szakdolgozatomban Baracska község helytörténeti bemutatására vállalkozom. A téma választásnál meghatározó szempont volt számomra, hogy Baracskán élek 1999-óta, egyedinek és értékesnek tartom a község kulturális, épített örökségét, jelenlegi virágzó közösségi életét, valamint érdemesnek tartom történelmének bemutatását. A település közösségi karakterének bemutatása forrásául elsősorban a jelen kor tapasztalatai, az idősebb korosztály elbeszélései szolgálnak, valamint azon egyéb források (monográfiák, történelmi, sajtó források, lexikonok), melyeket felhasználok a szakdolgozat megírásához. A rendelkezésre álló terjedelem miatt csak arra lesz lehetőségem, hogy érintőlegesen villantsam fel Baracska és közigazgatási határán belül eső terület múltját a tartalomjegyzékben szereplő témakörök mentén. Az összegyűjtött forrásanyag mennyisége, minősége ugyanakkor kiváló alapot nyújt jelen helytörténetet bemutató munka elkészítéséhez.

Hiszem, hogy nekünk ma élő magyaroknak kötelességünk a kultúránk, hagyományaink ápolása, a múlt objektív feltárása és bemutatása annak érdekében, hogy a fiatal nemzedéknek átadva ezen szép, értékes, megismételhetetlen örökségünket tovább éljen a magyar nemzetben a hazaszeretet, amely alapfeltétele a magyarság megmaradásának és Magyarország fennmaradásának. A helytörténeti munkák ennek a nemes feladatnak egy kis szeletét képezik, de kiemelkedően fontosak lehetnek egy adott közösség, - országos szinten értelmezve - a magyar nemzet identitásának megerősítése szempontjából.

¹ CSÁNYI VILMOS., *A bábosok*, Pesti Kalligram Kft., Budapest 2009., 31.

² CSÁNYI 2009 31.

I. BARACSKA FÖLDRAJZI FEKVÉSE, TERMÉSZETI KÖRNYEZETE, DOMBORZATA

Baracska község Budapesttől 32 km-re, Székesfehérvártól 36,4 km-re³ a Szentivány-puszta, László puszta, Martonvásár város, Kajászó község, Pettend által határolt területen és az 5 kis tájegység találkozásánál fekszik. (Lovasberényi-hát, Váli-víz síkja, Közép-Mezőföld, Velencei-medence, Velencei-hegység)⁴ „A települést keresztülszeli északkelet-délnyugat irányban a 7-es számú főút, északról a Budapest-Balaton vasútvonal és az M7 autópálya is érinti, valamint a település déli határától nem messze halad az M6 autópálya. Meghatározó elem a településen a fő közlekedési útvonalakra merőlegesen futó Váli-víz, mely a Gerecsében eredő és a Dunába torkolló állandó vízfolyás.”⁵

Baracska nagy külterülettel rendelkező község, melynek területe 3969 ha (6798 kat.hold) belterülete 264 ha.⁶ A Mezőföldre jellemzően jó termőfölddel rendelkező külterületen leginkább szántóföldi növénytermesztést folytatnak a gazdálkodó magánemberek, vállalkozások gazdálkodási célú és zártkerti földterületeken. Kisebb foltokban erdők is találhatóak Baracska közigazgatási területén. A külterület egyik jellegzetessége az Annamajorban található Közép-dunántúli Országos Büntetés-végrehajtási Intézet.⁷ A lakosság lélekszáma az előző években jelentősen megnövekedett. Jelenleg községünknek több mint 2850 lakója van. Az M7-es autópálya közelében szintén külterületi részen benépesült az ún. Rózsadomb külterület, ahol jelenleg már 200 fő fölötti lakossággal számolhatunk.

„A Váli völgy északnyugat—déleleti irányú, árkos vetődésben kialakult egyenes, merev futású teraszos, eróziós völgy. A völgyet mindkét oldalról újpleisztocén teraszok szegélyezik, melyek murvás, kavicsos folyóvízi homokból épültek. Magasságuk a patak szintje felett 5—6 méter. A folyó óholocén fenekének felkavicsolása idején újpleisztocén teraszaiból sokat elrombolt. Ezek közé tartozik a baracskai teraszsziget is, melyet a folyó jobb oldali teraszának kettévágásával alakított ki az óholocénban. Árvízmentes felszínén települ többek között a kastély és a templom is. A teraszával szegélyezett eróziós völgyet 700—900 méter széles alluviált síkság kíséri, melynek közepén a Váli víz keskeny, csatornázott mederben folyik. A széles völgyi síkság vékony, iszapos, homokos, löszös jelenkori üledékkel takart

³ <https://utca-terkep.info/cim.php?start=Sz%C3%A9kesfeh%C3%A9rv%C3%A1r&cim=Baracska%2C+Magyarorsz%C3%A1g> (utoljára ellenőrizve 2023.04.19.)

⁴ http://volgyvidek.hu/attachments/VV_term_es_ep_ertekei.pdf (utoljára ellenőrizve 2023.04.19.)

⁵ *Baracska Településképi Arculati Kézikönyv*, Fehér Vártervező Kft., Baracska 2017, 2.

⁶ DEGRÉ ALAJOS, *Baracska*, in *Fejér Megyei Történeti Évkönyv 14*, Dr. Farkas Gábor, Székesfehérvár 1982, 71.

⁷ *Baracska Településképi Arculati Kézikönyv* 2017 2.

óholocén mederfenék.”⁸ A település a Mezőföld meleg, mérsékelten száraz éghajlatú részén helyezkedik el, ahol magas a napsütötte órák száma és a nyári középhőmérséklet júliusban 21-21,5 C⁰. A nyári évszakban jellemző a csapadékszegény időjárás, ezért gyakran sújtja aszály a térséget. A mezőgazdasági művelés alatt álló löszös talajt méhlepédékes csernozjom borítja.⁹

⁸ DEGRÉ 1982 71.

⁹ DEGRÉ 1982 71.

II. BARACSKA TÖRTÉNELMÉNEK BEMUTATÁSA

Jelen fejezet célja, hogy korszakokra bontva vegye számba Baracska és közigazgatási területének történelmét a rendelkezésre álló régészeti és írott források alapján az ókortól kezdve napjainkig. Fontosnak tartom a község ókori történetét bemutató források feldolgozását és beillesztését a dolgozatba, mivel egy helytörténeti munka nem lenne teljes, ha nem mutatná be a kutatás tárgyává tett település múltjának azon időszakát is, amelyre vonatkozóan nem állnak rendelkezésre korabeli írott források. Az alfejezetek közül a XIX.-XX. század történelmét bemutató fejezetek kaptak nagyobb hangsúlyt tekintettel jelen szakdolgozat terjedelmére vonatkozó előírásokra és a fellelt, egyes korszakokról információval szolgáló források minőségi, mennyiségi állományának különbségére.

A felhasznált források egy része korábban készült lexikonok, tanulmányok, monográfiák, cikkek, levéltári és régészeti anyagok, másik része a Baracskaán élő lelkes kutatók gyűjtőmunkája. Ezúton is kifejezem köszönetem szívből végzett szolgálatukért, amely révén olyan pótolhatatlan, a település történelmét feltáró munkák születtek, amelyek nélkül nem készülhetett volna el ez a dolgozat sem.

1. Baracska őskori és ókori régészeti leletei

Baracska környezeti adottságai kiváló lehetőséget biztosítottak már az őskor emberének is a letelepedésre. Közigazgatási területét északnyugat-délkeleti irányban szeli ketté a Váli-víz, amelynek két partján a közhiteles lelőhely-nyilvántartásban szereplő adatok szerint 3 lelőhely szerepel. A kedvező éghajlat, a völgyben folyó vízfolyás által biztosított ivóvíz, élelmet jelentő halállomány, valamint az áradással szemben is biztonságot jelentő, megtelepedésre alkalmas dombok miatt biztosra vehető, hogy számos más ásatásra alkalmas régészeti lelőhely vár még az azonosításra, nyilvántartásra a Váli-víz partján.¹⁰

1. kép: Baracska közigazgatási területén nyilvántartott régészeti lelőhelyek térképe

Az 1861-ben átadásra került Buda – Székesfehérvár - Nagykanizsa vasútvonal építési munkálatai során Oláh József fölműves egy kettétört réztáblát talált, amelyet beszolgáltató a

¹⁰Település Örökségvédelmi Hatástanulmány, Fehér Vártervező Kft., Székesfehérvár 2002, 8.

Magyar Nemzeti Múzeum munkatársainak.¹¹ Dr. Gallus Sándor 1938-ban a Magyar Nemzeti Múzeum őskori gyűjteményének kezelője a Baracskához tartozó Nagyhalom-pusztá határán, a Váli-víz partján elhelyezkedő homokháton kezdett ásatásokba, ahol a Vátya-kultúra (kb. Kr.e. 1800-1350) korszakára eső urnasírokat tárt fel. Az ásatások során 25 urnasírt tártak fel. A vasút-állomástól északra, 200 méterre a Váli-völgy keleti dombperemén található az egyik lelőhely, ahol a XIX. század végén egy homokbánya üzemelt.¹² Ugyanennek a bányának a területén találtak korábban egy a bronzkor 4. időszakából (Kr.e. X-IX. század) származó díszített bronzkardot is, amelyet megtalálójá több éven keresztül a házfedésekre szolgáló nád vágására használt. Csontos Andor helyi lakos végül 1912-ben beszolgáltatta az akkor már megcsorbult, hegyén átfűrt kardot a Székesfehérvári Szent István Király Múzeumnak. Az 1913-ban kiadott Múzeum és Könyvtári Értesítőben megjelent leírás alapján a kard hossza 68cm, amelyből 57 cm a pengére, 11 cm a markolatra esik. A markolat vésetekkel díszített, tömör gombban végződik, a penge kialakítása liliumlevelet formáz, hegyén és tövén szintén díszítés látható. A XIX.-XX. század fordulóján ugyancsak ebből a homokbányából, egy koponya mellől került elő egy bronzfibula (kapcsolótű) és több edény, amelyek szintén a Székesfehérvári Szent István Király Múzeum gyűjteményét gyarapították.¹³

A XX. század 80-as éveiben a Váli-víz partján végzett talajtermelékenységet növelő gépi földmunkák során megtalált, a La Tène kultúrához (Kr.e. 250-109) tartozó két sírt tártak fel az István Király Múzeum és a dunaújvárosi Intercisa Múzeum régészei. Jungert Béla és Pásztor Emília régész a keltákhoz köthető vasfibulákat, vaspereceket, hólyagos bronz lábpereceket és edénytöredékeket vettek jegyzékbe az ásatások során. A lelőhellyel kapcsolatban csak annyit tudni, hogy a baracskai Kokaserdő-Karám területen található. Pontosabb helymeghatározásra nincs lehetőség, mert erre vonatkozólag nem nyújt bővebb információt az ásatási dokumentáció.¹⁴

A XIX.-XX. században több a római korból származó leletet is találtak Baracska közigazgatási területén. A térség a római kor idején Pannónia provincia része volt, amelyet Kr.u. 103-ban közigazgatási szempontból ketté osztottak Pannónia Superior és Pannónia Inferior tartományokra, Carnuntum és Aquincum központokkal. A község és környéke Pannónia Inferior (Alsó-Pannónia) tartományhoz tartozott.

¹¹ IPOLYI ARNOLD, *Magyar régészeti krónika*, in *Archaeologiai Közlemények*, Pesti Akadémiai nyomda, Pest 1861, 305.

¹² *Település Örökségvédelmi Hatástanulmány 2002* 8.

¹³ MAROSI ARNOLD, *Közégtörténelmi adatok*, in *Székesfehérvári Szemle*, 6 sz. 1936, 13.

¹⁴ *Település Örökségvédelmi Hatástanulmány, 2002*, 9.

Degré Alajos Baracska történelmét bemutató - 1980-ban kiadott - tanulmányában római korban keletkezett írott forrásokban található adatra hivatkozik, amely megemlíti egy az Aquincum közigazgatási központtól 25 mérföldnyire, nyugatra fekvő Jasulones nevű állomást. A források azt is megemlítik, hogy ez a római település Gorsiumtól szintén 25 mérföldnyi távolságra volt található. A fenti adatok alapján megállapítható, hogy ez a

2. kép: Licinius Bassus sírköve

Jasulones nevű római kori állomáshely a mai Baracska vagy annak közigazgatási területén épült.¹⁵ A Szent István Király Múzeum római kori gyűjteményének bevezetőjében is említésre kerül egy késő római kori útikönyvben (Itinerarium Antonini) szereplő, Baracska-hoz köthető helyiségnév, Jasulonibus.¹⁶ Az említett ókori forrásokban tehát Jasulones és Jasulonibus megnevezést egyaránt használják az Aquincumtól, Gorsiumig vezető 50 mérföldet kitevő római út 25. mérföldjénél található helyiség megnevezésére. A községben és környékén eddig bár nem találtak ókori épületmaradványokat, de az előkerült és az alábbiakban ismertetett leletek alapján bizonyítottan vélhető, hogy Baracska területén, a Váli-völgyet keresztező római út mellett létezett egy római helyőrség vagy egy kisebb település.

Dormuth Árpád múzeumi titkár a Székesfehérvári Szemle 1936. számában beszámol Csontos Andor 1907-1909 között végzett ásatásáról, amelyet a Baracska Felső Szentivánpusztja nevű külterületen végzett (1687-es hrsz.-ú telek), ahol a XX. század elején még állt a Pusztatemplomnak nevezett Árpád-kori romtemplom egyik oldalfala. (4-5 méter magasságban) Dormuth Árpád értesüléseit a terület akkori tulajdonosától, Gál Gábor baracscai gazdától szerezte, akit a titkár kérésére Kecskédi László vezetőjegyző idézett be a hivatalba. Gál Gábor elmondása szerint

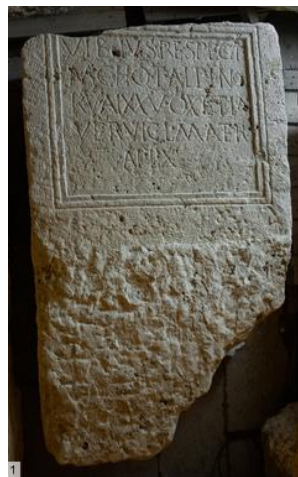
3. kép: Jupiter oltárkő

az 1907-1909 között végzett ásatás során, a templom szentélyén (apsis) kívül, attól 5 méter távolságban került elő az álló köemlék (statua lapidea), amelynek felirati része akkor még épp, az alakok ruházata jól kivehető volt. Sajnos akkoriban még nem tulajdonítottak nagy jelentőséget a köemléknek, ledöntve otthagyták a helyszínen, így az évek során a domboldalról lezúduló föld ismét betemette. A megtalált fogadalmi oltár mellett előkerültek középkori leletek (sarkantyúk, harci eszközök, kengyelvasak) is, de ezeknek hollétéről 1936-ban sem állt

¹⁵ DEGRÉ 1982 73.

¹⁶ https://szikm.hu/gyujtemenyek/romai_kor-261 (utoljára ellenőrizve 2023.04.19.)

rendelkezésre információ. Majd 1923 körül már Gál Gábor kezdett ásni a földjén, ahonnan 1925-ben ismét előkerült az oltárkő, amelyet építkezéshez szeretett volna felhasználni. A könnyebb szállíthatóság miatt szét kívánták fejteni, ekkor törték le az alját, valamint képződött a közepén látható vájat. Végül egészben tették kocsira, de az előljáróság értesült a lelet megtalálásáról, így a Baracska szoborkertjébe (szoborpark) szállították azt.¹⁷ Dr. Alföldi András a budapesti egyetem professzora szerint a 170 cm magas, 80*60 cm vastagságú domborműves kőoszlop egy Jupiternek szentelt oltárkő, amelyen láthatóak az O.M. betűk. A korábban letört I. betűvel együtt az Iovi Optimo Maximo szavak rövidítését adják. A kő három oldalán található féldomborművek Athenét kezében lándzsával, Junot ülő helyzetben, kezében jogarral és Bacchust ábrázolják. A negyedik oldalon latin felirat maradványai láthatóak, de a hiányzó betűk miatt nem megállapítható, hogy ki és milyen célból állíttatta. A lelettel kapcsolatos egyik érdekesség, hogy a feliratos mezőben egy a középkorban kivésott kereszt látható. Kézai Simon az Árpád-kori a lelethez egy hun mondakört kapcsolt, amelyről bővebben a középkorral foglalkozó fejezetben fogok értekezni.¹⁸ Kultsár István által szerkesztett Hazai Tudósítások már 1806-ban hírt adnak a Pusztatemplomnál található római kori kőemlékekről. Az első faragvány, amelynek leírását részletesen közli, C. Licinius Bassus sírköve, amely a templom déli ajtaja előtt állt. Lejegyzí a sírkő alsó részén olvasható latin feliratot és dicséri a betűk vésetének egyformaságát és szépségét. Híradásában arra is kitér, hogy a kőtábla nem teljesen épp, felső részén bevésott „fejek” egy része és a tábla felirat mezejének egy része már letört.¹⁹ Marosi Andor Baracskáról írt Községtörténelmi adatok c. művében, 1931-ben szintén ír a C. L. Bassus sírkövééről, amely a II. században készülhetett. A dombormű középső részén az áldozati oltár két oldalán egy házaspár egy-egy tagja látható, mellettük egy-egy szolga. A sírkő a Nemzeti Múzeum gyűjteményében lett elhelyezve. Mind az 1806-ban megjelent Hazai Tudósítások, mind az 1931-ben kiadott Székesfehérvári Szemle hírt ad a Pusztatemplom mellett talált 3. leletről a Vibius Respectus sírkökről. Vibius az I. alpesi cohors katonája volt, akit halála után édesanyjával, Oxetia Vervicussal együtt temettek el. A latin szöveg alapján a fiatal katona 25 éves korában hunyt el.²⁰

4. kép: Vibius Respectus sírköve

¹⁷ DORMUTH ÁRPÁD, *A baracskai oltárkő és Pusztatemplom*, in Székesfehérvári Szemle 6 sz., 1936, 53.

¹⁸ JUHÁSZ JÓZSEF, *A baracskai Jupiter oltárkő és Kőveaszó (Kevház)*, in Székesfehérvári Szemle, 3-4 sz., 1934, 78.

¹⁹ KULTSÁR ISTVÁN, *Hazai Tudósítások*, Trattner Mátyás nyomdája 1806, 39.

²⁰ MAROSI ARNOLD, *Baracska*, Községtörténelmi adatok, in Székesfehérvári Szemle, 1931, 13.

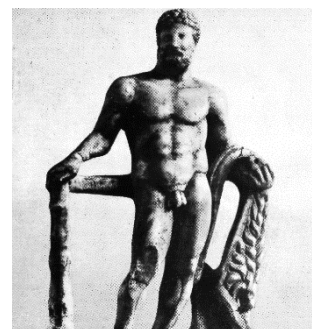
A Székesfehérvári szemle 1939. évi száma további két, Baracska területén megtalált fogadalmi oltárt említ. Az egyik, amelyet a felirat szerint Cocceius Senecio az I. Thracum lovas csapat parancsnoka készíttetett fia születése alkalmából, Orbán György ún. Baracska-Pusztagelléri kertjének földjéből került elő. A fogadalmi oltár a II. századból való és a Szent István Király Múzeum gyűjteményében kapott helyet. A másik oltárkövet Hollósy Ernő baracscai gazda találta meg kertjében. A köemlék tanúsága szerint Ulpius a Légio II. Adiutrix veteranusa állíttatta.²¹ 1923-ban Horváth János helyi telkes gazda szántás közben egy 48*34*24 cm-es dombormű töredéket talált, amelyen

5. kép: Ulpius fogadalmi oltára

Hercules alakja látható, vele szemben egy női alakkal, aki Herculesnek fejét érintő karját ragadja meg kezeivel. Dr. Nagy Lajos szerint, aki akkoriban az aquincumi múzeum őre volt, a dombormű emléken Alcestis mítoszát ábrázolja. Alcestis Admetus Pherae (Tessalia uralkodója) felesége volt, akit Hercules elhódított a haláltól. A jelenet Alcestis Hercules iránt érzett háláját mutatja be. Horváth János a köemléket 1930-ban adományozta a múzeumnak.²²

Oláh Péter gazda szőlőjében végzett munka során talált több köemlékkel együtt, egy fehér márványból készült Hercules szobrot. A jó állapotban lévő, szép alkotást Kuliffay Adolf ercsi számtartója vásárolta meg. 1879-ben A. Bauer Kuliffay Adolfnál írt feljegyzést a szoborról, majd később ezt közölte az *Archaeologisch-Epigraphische Mitteilungen*-ben. A Hercules szobor jelenleg a debreceni Déri Múzeum gyűjteményében található.²³ A gyűjtemény

6. kép: Hercules szobor

katalógusában a következő leírást olvashatjuk leletről: „Hercules szoborka, fehér márványból, jobbával bunkóra támaszkodik, balján oroszlánbőr. Szentélyből való lehet; dekoratív provinciális római munka. Mag. 28,5 cm. Magyarorsz. ásatás, római császárkor”²⁴ A szobor megtalálásának körülményeiről több információt nem közöl a Déri-katalógus. Fitz Jenő által végzett kutatómunka alapján megállapítható, hogy a Hercules szobor a II.-III. század fordulója környékén készülhetett és Iasulones (mai Baracska közigazgatási területén) Hercules szentélyében szolgálta a kultikus gyakorlatot. 1930-ban, az István Király Múzeum kőtárába

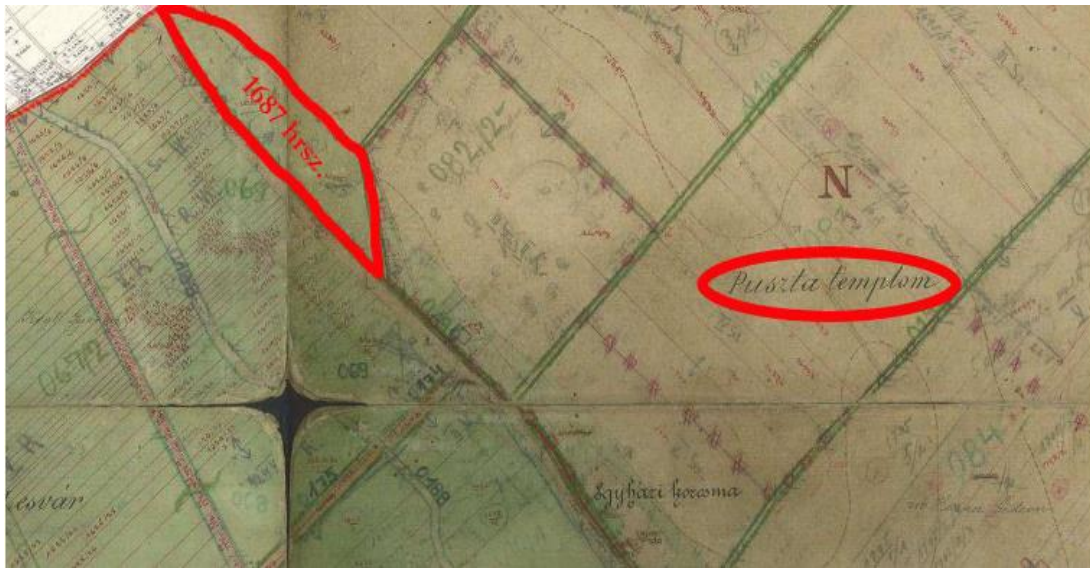
²¹ MAROSI ARNOLD, *Fejér megye népe és vallási viszonyai a római uralom idején*, Feljegyzések, in Székesfehérvári Szemle, 1939, 27.

²² MAROSI 1936 13.

²³ FITZ JENŐ, *A baracscai Hercules szobor*, Szent István Király Múzeum Évkönyve, Székesfehérvár 1965, 225.

²⁴ FITZ 1965 225.

került, szintén egy a szentélyhez köthető alkotás, amely Hercules kentaurrel vívott harcát jeleníti meg.²⁵

7. kép: 1884-es Habsburg Birodalom kataszteri térkép, rajta jelölve a Pusztai templom lelőhely

²⁵ FITZ 1965 225.

2. Baracska középkori és újkori történelmének bemutatása

A község történelme - hasonlóan a többi magyarországi településhez - számos érdekességgel szolgál. A középkori Baracska mellett található Keveaszóhoz köthető az előző fejezetben már említett hun monda, valamint községünkben élt 4 évig Vörösmarty Mihály, Kozma Ferenc a magyar lótenyésztés híres alakja, Simonyi-Semadam Sándor, Magyarország egykori miniszterelnöke, akire az a hálátlan szerep hárult, hogy aláírja a trianoni békediktátumot. A középkorból is szép számmal akadnak források, amelyek arról tanúskodnak, hogy a település nagyobb jelentőséggel bírt, mint ahogy azt manapság gondolnánk. A középkori Baracscai család - a faluról vették nevüket - tekintélyére következtethetünk abból is, hogy a „XV.-XVI. században több Baracskaít is kijelöltek királyi embernek, Fejér megyében birtokbaiktatások vagy tanúkihallgatások lefolytatására.”²⁶

2.1 Baracska nemzetség, A község nevének etimológiája

A nemzetség nevét Anonymus (XII. század vége - XIII. század eleje) említette először, Brugsa néven. A nemzetséget a kun származású Vajta vezértől származtatja, akinek a vitézi szolgálataiért Árpád fejedelem a Fejér megyei Vajtát, és Torontál vármegyei Tarhost adományozta. A nemzetség a nevét nem Vajta vezér neve után kapta, hanem a IV. István király országbírójának neve után, bizonyos Broccha főúrról, aki a források szerint 1163-ban még ebben a tisztségben szolgálta a királyt. Az iratokból nagy biztonsággal megállapítható, hogy a nemzetség Mindenszentek tiszteletére alapított monostora a Fehér megyei Baracska községben épült.²⁷ Baracska településnevét (Boroksa) megemlítő legkorábbi ránk maradt okirat, a II. András által kiállított oklevél, amely magába foglalja a középkori Mindenszentekről elnevezett templom alapító okiratát és megerősíti Baran Fia Ipolit testamentumát. A baracscai nemzetségből származó Ipolit - aki a Mindenszentek templom alapítója - és felesége Margit végrendeletében több birtokot és egyéb javadalmakat adományozott a templomnak, amely így nemzetségi monostori rangot kapott. A forrás jelentőségét az is mutatja, hogy a középkori 91 ismert bencés, premontrei, ciszterci rendi monostor alapító oklevele közül csak 11 maradt az utókorra.²⁸ Az 1212-ben keletkezett királyi megerősítés tartalma is bizonyíték arra nézve, hogy a település a Baracska nemzetség birtoka volt, mivel lejegyzésre került benne, hogy Hippolit (Ipolit) a birtok egynegyedét pénzért vette meg rokonaitól. Neveiket is közli az író, miszerint Szalatiel, Illés és Balázs, Jekoniás fiaitól megvett birtokrészt egybekapcsolta az örökölt és a

²⁶ DEGRÉ 1982 78.

²⁷ DR. KARÁCSONYI JÁNOS, *A magyar nemzetségek a XIV. század közepéig*, Budapest 1900., 203.

²⁸ SOMAY NÁNDOR, *800 év Mindenszentek oltalmában*, in Kidoboló 5 sz., Baracska 2021., 8.

Tordafia Jánostól vásárolt földterülettel és az ily módon kialakított birtokot adományozta az általa alapított monostornak. Annak bizonyítéka, hogy az alapító okiratban megnevezett Boroksa valóban a Fejér megyei települést jelöli - azon felül, hogy megemlíti a Mindenszentek templom nevét - például az, hogy az örökös nélkül maradó házaspár által adományozott birtokok egyet kivéve, szintén Fejér megyei településekhez tartoztak, mint például Kálózd, Bodajk (Bodokt), Igar településekhez. Az Ürömön (Eurim) található szőlő adományozása is a fenti következtetést erősíti, mivel a nemzetség kezdettől fogva rendelkezett birtokokkal Üröm és környékén. A rendelkezésre álló források alapján valószínűsíthető, hogy Baracska nemzetség a tatárjárás idején kihalt. Vajtai birtokuk 1343-ban már a Ják nemzetséghez tartozó Sytkeyeké, Baracskának egy részét pedig 1352-ben Becsey Töttös szerezte meg.²⁹

Dr. Karácsony János a község nevének etimológiáját az alábbiak szerint vezeti le: Az ómagyarban az -s betű a -cs hangot jelölte (pl: Trusun=Trencsén), főképpen a szavak közepén. Az -u betű, a mély -ó hangot, később az egyszerű -o hangot jelölte, amely végül -a betűvel lett írva (pl: Turzol=Tarczal, Sunad=Csanád). A fentiek alapján tehát az Anonymus által használt Brugsa és Brucsa nemzetségnév ómagyar kiejtése Brokcsa volt. II. András 1212-ben keltezett oklevele Boroksa formában jegyzi le. Az -o hang -a hangra változásával 1342-ben már Barakcsaként említik a Bars vármegyei szintén Baracska nevű települést. Később - a magyar nyelvben gyakori hangugratás (pl: Bickse = Bicske) következtében - már általánossá vált a nemzetség és a falu nevének ma is használt írott és kiejtett változata úgy, mint Baracska.³⁰

A Baracska név (régebben Brugsa, Boroksa, Brokcsa, Brucsa) jelentésére vonatkozólag több elmélet is született. Károly János szerint a szláv eredetű szó jelentése mocsár, ingovány. A szláv eredet megjelölés elfogadásával az is feltételezhető, hogy a település már a honfoglalás előtti időkben is lakott volt. Nagy Géza ugyanakkor azt a nézetet fogadja el, miszerint a falu a nevét - a Boroksa középkori megnevezés alapján - Vajta vezértől származtatott Brucs, Brugsa nemzetségtől kapta. Az elmélet szerint a település lakói a bolgár-kabar származású, zsidó vallást követő kalizok voltak, akik szőlőműveléssel foglalkoztak. Nevüket a mai Kualuz-völgy (kálózi, mai nevén Váli-völgy) és az itt fekvő Káloz pusztája őrizte meg. Bátty Zsigmond a Borokcsa nemzetségnevet török eredetűként azonosítja. Véleménye szerint, a nemzetség név 2 féle módon történő tagolásával (Borok-csa) török személynevet vagy (Bar-mak) török járni igét kapjuk. Az elmélet szerint tehát a nemzetség egy a fentiek szerint elnevezett török családról kapta a nevét, amelynek egyik bizonyítéka - Bátty Zsigmond

²⁹ DR. KARÁCSONYI 1900 203.

³⁰ DR. KARÁCSONYI 1900 202.

kutatása alapján - a forrásokban lejegyzett XV. századi Baracscai török családnevek. (Kun, Kajtor)³¹

2.2 Keveháza kömléke, mint a hun monda alapja

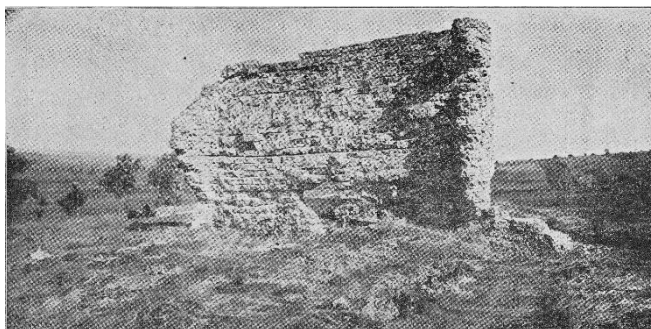
Történelmünk számos tisztázatlan kérdése a hun-magyar rokonsággal kapcsolatos. A honfoglalás kori magyarság is fontosnak tartotta, hogy eredetére vonatkozó magyarázatot adjon. Az államalapítás idejében is több hun-magyar rokonságot, kulturális folytonosságot hirdető monda kelt életre a nép ajkán. A szájról-szájra terjedő elbeszélések forrása a naiv népi képzelet, amely egy történelmi emlék vagy egy különös természeti képződmény magyarázatául költ egy történetet és azt hozzáfűzi magához a magyarázandó tárgyhoz. Kézai Simon krónikájában 4 Fejér megyei településhez köthető hun mondáról ad hírt. (Százhalom, Tárnokvölgy, Pontentiana, Köveaszó) A krónikában lejegyzett mondában Keve vezér átkelve seregével a Dunán Tárnokvölgyben ütközött meg szász Veronai Detre és Gót Makrin csapataival. Bár a harcokban végül a hunok győzedelmeskedtek, de Cuwe (Keve) vezér a tárnokvölgyi összecsapásban, míg társai Wela (Béla), Rewa (Réva), Caducha (Kadosa) a következő nap indított támadás során veszítették életüket. Keve kapitányt és társait Cuwe azoan (Keveaszó, Keveháza) temették el, de megemlíti azt a hagyományt is, miszerint később magát Attilát, a hun fejedelmet is ide temették. Itt vetődik fel a kérdés, hogy hol található a Kézai által említett Keveháza és milyen történelmi emlékhöz kapcsolódik ez a história? A már nem létező, hun temetkezési helyül szolgáló település pontos földrajzi meghatározására vonatkozó bizonyítást a Baracska szünet Szalay József történész végezte el a XIX. században. Kutatásainak eredményére támaszkodó megállapítása szerint először 1271-ben az V. István által kiadott oklevél említi a hun temetkezési helyet, de 1337-ben már Keueiazou-nak (Keveaszó) vagy Zentyuan-nak (Szentiván), később már csak Szentivánnak nevezik. A krónikák és az oklevelek adatait összevetve megállapítható, hogy a hun mondában szereplő korabeli Keveháza, a baracscai Szentiván pusztán épült, amely mellett az Aquincumtól Gorsiumig vezető régi római út vezetett. A római leleteket számba vevő fejezetben említett Jasulones nevű, feltételezhetően jelentős római település is ezen a területen létezett. A következő kérdés, hogy milyen a mondaképzésre alkalmas régi római kömléket találhattak itt a honfoglaló őseink? Eckhard Sándor szerint a krónikás azért jelöli meg Keveházát a hunok temetkezési helyeként, mert a római út mentén egy a monda képzésre alkalmas, szokatlan nagyságú feliratos emlékoszlop vagy szobor állhatott. A krónika a következőt írja erről:

³¹ MAROSI 1931 12-13.

„...Cuwemque capitaneum prope stratam, ubi statua est erecta lapidea, more scitico solempniter terre commendarunt, partesque illius territorii Cuwe azoa propter hoc vocauerunt” magyar nyelvre fordítva: „...Küve kapitányt pedig amaz út mellett, ahol kőszobor van felállítva, szittya módón ünnepélyesen eltemették s e terület bizonyos részét róla Küve aszójának (Küve völgyének) hívták.,³²

V. István királyunk fentebb említett, 1271-ben kiadott oklevele megerősítette Uza fia Péter végrendeletét, amelyben Keve aszón örökölt birtokait a Nyúl szigeten élő, Boldog Asszonyról elnevezett apácának adományozza. Az apácák 1337-ben, az akkor már Szentivánnak is nevezett települést 10 évre haszonbérletbe adták Druget Vilmos nádornak. Majd 1345. május 25-én Egri Jakabnak adják 20 év haszonbérletbe évi egy márkáért, de feltételül szabják az akkor lakatlan Szentiván benépesítésének kötelezettségét.³³

Az 1360-ban keletkezett Képes Krónika szintén beszámol a históriáról annyi eltéréssel, hogy a Keveházának nevét Kewe oza alakban írja, valamint a hun vezérek temetésének időpontjára teszi az általa kőbálványként említett Jupiter oltárkö állítását. Kézai Simon a

8. kép: A szent-iváni templom rom

Gesta Hunnorum et Hungarorum krónikájában már felállított köemlékként utal a római kori oltárkőre helymegjelölés céljából. A Magyarok Krónikája című művében Thuróczi János szintén hírt ad a mondáról, de megjegyzi, hogy 1487-ben, a krónika keletkezésének idejében már Keazo-nak nevezik a helyet. Fontos megjegyezni, hogy Attila fejedelem temetkezési helyeként csak a Kézai Simon által írt krónika utal a Keveházára.³⁴

Nagy Géza történész 1909-ben bejárva a középkori Szentiván területét a Pusztatemplom környékét határozta meg a római kőoszlop feltételezhető helyéül. (Pusztatemplom Baracska közigazgatási területén, a 8111-es úttól keletre eső dombon, a vasút vonalától nem messze Kajászó irányában található) Feltételezését az is alátámasztja, hogy egy Csörgey nevű, 80 éves helyi lakos még emlékezett arra, hogy fiatalkorából azon helyen állt egy igen nagy és nehéz kő, amelyet meg sem tudtak mozdítani. Végül a Pusztatemplom területén,

³² JUHÁSZ 1934 76-78.

³³ KÁROLYI JÁNOS, *Fejér Vármegye Története V.*, Fejérvár Megye Közönsége, Székesfehérvár 1904., 316.

³⁴ SOMAY NÁNDOR, *Keveaszó, a hun fejedelmek temetője*, in *Kidoboló* 3 sz., Baracska 2021, 4.

1925-ben került elő a Jupiter oltárkő, amely megfelel a krónikában említett kőemlék leírásának. Az is elképzelhető, hogy a Szentiván területén épült Árpád-kori templomot is azért emelték ősünk, hogy így is kinyilvánítsák tiszteletüket a mondában megnevezett hun vezérek emléke előtt, valamint a kereszténység felvétele utáni korszakban a kőemlékbe vájt kereszt is ezt a szándékot fejezhette ki.³⁵

2.3 *A középkori Baracska és birtokviszonyai, újkori benépesedése*

A település középkori nagyságára vonatkozó adattal nem rendelkezünk, de a jelentőségére enged következtetni az a tény, hogy 1212-ben már templommal rendelkezett. Ekkor még prédiúmként azaz pusztaként utalnak rá, de ez megjelölés nem a helyiség területi kiterjedésére, hanem a gazdálkodás módjára utal. A birtokok tulajdonosainak változásába több korabeli forrás is betekintést nyújt. A XIV. században több nemes birtokolja Baracska. Egy 1352-ben keletkezett okiratban olvashatjuk, hogy Péter fehérvári rektort a baracscai birtok csak egy részébe iktatják be. Egy 1378-ban keletkezett forrásban azt olvashatjuk, hogy a király több nemesnek adományozza a baracscai birtokot. Ekkor már possessióként (faluként) említik a települést. Az 1401-ben írt oklevél arról tudósít, hogy Barachkai Domokos fia Simon 80,- Ft kölcsön fejében egy telket (sessio) adott át Echy-i Péter fia Antalnak, rokona Mátyás fia Máté telke mellett. Ebben az időben tehát minimum 3 család birtokolta a falut. 1464-ben a baracscai nemesek megegyeztek egy a templom mellett elhelyezkedő, Barachkai Jakab tulajdonában álló telekkel kapcsolatban. 1484-ben Izdrai Darabos Márton, valamint rokona Barachkai Lukács 20,- Ft-ért zálogba adták birtokrészüket Porkoláb Bertalan fehérvári lakosnak. Izgalmas esetről tudósít az 1507-ben keletkezett peranyag, amelyben Barachkai Pálfi Pált és fiát, Józsefet, valamint rokonukat, Barachkai Lukács fia, Gáspárt, mint felpereseket azzal vádolta meg Izdrai Darabos Benedek, Péter és Miklós, mint alperesek, hogy kúriájukba betörve fegyverrel kiűzték őket. A bíróság tanúk kihallgatását rendelte el, amelyből kiderült, hogy a panaszosoknak nem is volt kúriájuk Baracska. Továbbá Pálfi Pál és fia József azzal védekeztek, hogy a vádlóik akarták elfoglalni jobbágyuk, Weker Benedek házát, ezért védelmezték fegyveres erővel jobbágyuk házát. A Barachkaiak több ágra szakadtak a XV. században. Baracska legkésőbb 1543-ban, Székesfehérvár elestekor, török kézre került, 1562-ben a török hódítások idején már lakatlan pusztá.³⁶

³⁵ JUHÁSZ 1934 78.

³⁶ DEGRÉ, 1982 73.

Károlyi János Fejér Vármegye Története című művében szintén közöl egy a Barachkai Pálffy családdal kapcsolatos periratot, amelynek a jelentősége abban áll, hogy a Fejér megye törvényhatóságának - közvetlen a török idők előtti - utolsó intézkedéséről ad hírt. Az 1543. október 4-én, Veszprémben keltezett okmány arról tájékoztat, hogy Baracska, Labdásvarsány, Szentlászló pusztá, Szentiván, Lovasberény tulajdonosaként megnevezett Pálffy Pált és Balázst hűtlenséggel vádolták meg. Az irat szerint a vármegye akkori alispánja, Aggszentpéteri Nagy Benedek magához vette a vármegyei levéltár még megmaradt iratanyagát, mert segíteni kívánt az ártatlanul megvádolt Pálffy családnak. A Veszprémben lefolytatott perben végül felmentették Pálffy Pált és Balázst a hűtlenség vádjáról. Az ártatlanok védelmét ellátó alispán személyének kilétéről csak ennek a periratnak köszönhetően van tudomásunk.³⁷

A török hódoltság időszakából származó források is közölnek adatokat a falura vonatkozólag. A pusztává vált birtok egy részét a Kajászószentpéteri lakosok művelték. A birtok után a török földesúrnak is származott jövedelme, amely évente összesen 440 akcsét tett ki. Az 1689-ben végzett összeírás szerint egyetlen ház állt a faluban, amely után 50 dénárt fizetett a tulajdonosa. Az ekkor feljegyzett - a török uralom időszakára vonatkozó - információk szerint 40 vagy 60 háza volt a falunak, amelyek után 1 Ft-ot (kisebbek után 50 dénárt) fizettek rá a tulajdonosai a török úrnak. A település lakói további 1 dénárt fizettek minden egyes bárány vagy juh után, valamint a terményből tizedet fizettek. Degré Alajos megítélése szerint azonban ezek az adatok nem valósak, inkább a birtokra igényt tartó magyar földesurak kalkulációját tükrözi. Ezt látszik alátámasztani az 1700-as év táján készített összeírás, amely szerint a pusztán 24 egész, 18 fél jobbágytelket lehet kialakítani, míg legelője 1400 birka tartására alkalmas.³⁸

A korszakra jellemzően a török hódoltság ideje alatt is pereskedtek a régi és új birtokosok a területért. Bár jövedelmet nem hozott számukra, de a török hódoltság teljes ideje alatt minden lehetséges eszközzel (per, fenyegetés, királyhoz intézett tiltakozás) védtek jogosnak vélt jussukat. Jogot formáltak a telkekre a kajászószentpéteri lakosok is, mivel a hódoltság idejének nagy részében ők művelték a baracska földet. A birtokért küzdő családok közül a legjelentősebb még ebben az időben is a Pálffy család és leányági leszármazottaik. (Dienesek, Sándorok) A Pálfyak magabiztosságát mutatja, hogy 1669-ben - még a török uralom alatt - 100 tallérért zálogba adják Szápáry Péternek, aki 1703-ban ezen ügylet alapján érvényesíti igényét a Neoaquistica Commissio előtt. 1688 után felértékelődtek a pusztá birtokai,

³⁷ KÁROLYI JÁNOS, *Fejér Vármegye Története IV.*, Fejérvár Megye Közönsége, Székesfehérvár 1899., 328-329.

³⁸ DEGRÉ 1982 74.

mivel ekkortól vált lehetségessé a földekből származó haszonszerzés. A Pálffy család leányágához tartozó Sándor István ekkor vásárolta meg 3073,- Ft-ért rokonaitól, a baracscai birtok őket megillető részét. Szápáry Péter megszerzett földjeit féltve, jogtalan vagyonszerzésre hivatkozva megtámadta az ügyletet. Szápáry 1702-ben, 1200,- Ft-ért adta zálogba a pusztát Szűts Péternek és Pálnak, valamint Gellért Istvánnak, Jánosnak. A Neoquistica Commissio végül Szűts Pétert és Gellért Jánost fogadta el tulajdonosnak, akiktől 87,- Ft fegyverjog megváltást követeltek. Sándor István 1703-ban, 2800,- Ft-ért eladta birtokrészét Szűts Péternek és Gellért Istvánnak, egy kisebb részt megtartva magának. A nádor végül 1722-ben hagyta jóvá az ügyletet. A nádori jóváhagyásig eltelt hosszú idő miatt, a fegyverjog megváltás (ius armorum) 300,- Ft-ra emelkedett, a vételárat ekkor 3100,- Ft-ban állapították meg, de Sándor István eladó így is csak 500,- Ft-ot kapott végül birtokaiért. Baracska hódoltság utáni időszakának birtokosai ekkortól a Szűts, Gellért család, akik mellett meg kell említeni a Pálffy család leányági leszármazottait, a Töltéssy és Sándor családot.³⁹

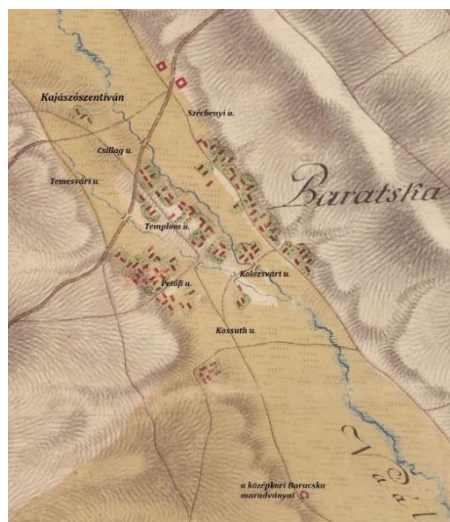
A török utáni időben Baracska pusztá benépesítését a Gellért és a Szűts birtokos család indította meg, akik 1729-ben maguk is itt telepedtek le. A korabeli források szerint 1738-ban már egy 30-60 személy befogadására alkalmas református oratórium szolgálta a kálvinista hit gyakorlását. Az 1747-ben készült összeírás 16 katolikus, 1 vegyes vallású házaspárt említ (61 fő), míg az 1747. évi 17 katolikus, 12 vegyes vallású házaspárt rögzít, a település lélekszáma ekkor 62 fő volt. A két összeírás közötti ellentmondás oka az lehet, hogy a kirendelt plébános a szomszédos vagy távolabbi faluban élt, így az adatokat hallomás alapján jegyezte le. Az egyedüli elfogadható adat a 7 éven aluli gyermekek száma. (15 és 18 fő) Az 1769-ben végzett összeírás már megbízhatóbb adatokat közölt. 169 lakosból 155 fő református, 7 fő katolikus volt. A 20 évvel korábbi összeírás adataihoz képest a katolikusok számának drasztikus csökkenése két lehetséges okra vezethető vissza. Az egyik lehetőség a református oratóriumért, iskola alapításáért folytatott küzdelem, amely csak így, református többséget kimutatva lehetett sikeres. A másik, hogy a beköltöző szlovák és magyar zsellérek katolikus rétege csak református hitoktatásban részesültek, így áttértek a református hitre. Ekkor Baracska még mindig pusztának hívták. II. József által 1784-1786-ban elrendelt népszámlálás már jelentős népességnövekedést mutatott ki. A lélekszám ekkor 1150 fő volt, amelyből 1129 keresztény, 21 izraelita lakos volt. Az adatok szerint a 12 éven aluli gyermekek száma 204 fő volt, a 13-17 év közöttiek száma 38 fő volt. A nagyobb gyerekek csekélyebb száma egyrészt utalhat a magas

³⁹ DEGRÉ 1982 74-78.

gyermekhalandóságra, másrészt azzal is összefügghet, hogy ekkoriban több fiatal házaspár költözött be. A férfiak száma 326 fő volt, amelyek közül 69 fő nemesi rangot viselt. (többségében a Szűts, Gellért, Sándor, Dienes család leszármazottai) A 11 zsidó férfi lakos valószínűsíthetően kocsmárosként és mészárszék bérlőként vagy kereskedőként kereste kenyerét. Az ekkor még mindig Baracska pusztának nevezett települést többségében napszámból élő zsellérek, gazdasági cselédek lakták. A reformátusok aránya a lakosság összlélekszámához viszonyítva 63% volt. A katolikusok száma (214 fő) 20 év alatt jelentős mértékben növekedett.⁴⁰

A fentiekben közölt népességi viszonyokra vonatkozó adatokat megerősíti az 1762-ben királyi rendeletre készült Canonica Visitáció is. A visitáció továbbá arról is tájékoztat, hogy a baracscai katolikus hívek pasztorálását a kajászószentpéteri pap látja el, valamint a kálvinista hívek oratóriuma fából készült. A visitációban egy panasz is megfogalmazódik, miszerint a katolikus hívek - utánozva a reformátusokat - szeretteik temetésére szintén nem hívtak prédikátort. Az egy évvel későbbi ráckeresztúri visitáció szintén panasszal élt, mert a baracscai katolikus hívek, nem tartották meg a böjtöt, nem vettek részt a vasárnapi misén és szentgyónáshoz sem járultak. Az 1799-ben Martonvásáron készült visitáció a katolikus hívek számát 240 főben adta meg.⁴¹

A Habsburg Birodalom által 1782-ben készített Magyarországot ábrázoló kataszteri térképén már látható a jelenkori Baracska utcáinak egy része, amelyeknek útvonalai több szakaszon még változtak az elmúlt századok alatt. A térképen jól megfigyelhető a 3 településrész, amelyen az újkorban betelepült nemesi családok kúriái épültek, a hozzájuk tartozó egyéb épületekkel együtt. A mai Széchenyi utca, amelynek a folytatása az Ercsi felé vezető út, a Gellért család birtokában állhatott. A család nevét őrzi a ma is Gellért pusztának nevezett terület, amely a településtől délre, a Váli-víz túloldalán található. A jelenkorban Templom utcának nevezett út a Szűts család birtokához tartozhatott, ahol a református oratórium is épült. A térképen látható, sűrűbben

9. kép: Baracska 1782-ben, (Habsburg Birodalom I. katonai felmérése)

⁴⁰ DEGRÉ 1982 79-80.

⁴¹ SzfvPL I.5. Baracska CV., 3-4.

beépített ma Petőfi utcának nevezett út melletti terület, amely Pálfy család leányági utódjainak, a Sándor családnak birtoka volt. A térképen felismerhető továbbá a korabeli Kolozsvári utca, Temesvári utca útvonala is. A Kossuth utca délre vezető szakaszán megjelölték a II. András által, 1212-ben kiadott oklevélben szereplő Mindenszentek templom épületének romjait, amely alapján a középkori Baracska elhelyezkedését is meg tudjuk határozni.⁴²

2.4 A Baracskával szomszédos középkori és újkori települések, lakott puszták

Baracska az államalapítástól a koraújkor végéig tartó történelmének vázlatos bemutatását tartalmazó fejezetek után Baracska szomszédságában lévő kisebb falvakat - kivéve a fejezet elején már hun mondával kapcsolatban tárgyalt Keveaszó (Kajászsószentiván) települést - veszem sorra, amelyek a jelenkori település közigazgatási területén belül helyezkedtek el.

Labdásvarsány középkori település fekvését (Baracskától keletre) könnyen meg tudjuk határozni az 1347. évi adománylevélben foglaltak alapján, amely 1378-ban megerősítésre került. Határos volt Baracskával, Keresztúrral, és Szentmiklóssal. Az okirat alapján biztonsággal megállapítható, hogy Varsány területének nagyobb része a mai Baracska közigazgatási területén belül feküdt. A XVII. század végétől már Baracskához kötötten írtak róla, mivel a két falu birtokviszonyai azonosak voltak. Bár még a XVIII. század elején Baracskától megkülönböztetik Varsányt, de a jelenkorban már földrajzi név (dűlőnév) sem őrzi emlékezetét a középkori településnek. A XIV. századból származó források Vosyan-nak, Labadaswossyan-nak, a XV. századból valók Labdasuasan-nak, míg a XVII. század iratai már Labdás Varsáynak nevezik. Varsány szó eredetére vonatkozóan az alábbi megállapítást teszi Degré Alajos. Az Árpád által vezetett magyar honfoglalókkal együtt érkező varsányok az alán néptörödekhez tartoztak, nevük tulajdonképpen megegyezik a Jász népnévvel. Magyarországon található Varsány helynevek eredetüket tekintve lehetnek csuvas nyelvből származóak, de a szláv eredet is elképzelhető egyes megyékben található helyiségek esetében. Degré a falu nevének „labdás” előtagjára vonatkozóan nem tesz megállapításokat, eredetét nem ismeri. A budai káptalan Lajos Királynak írt jelentésében említést tett Mogh fia István beiktatásáról labdásvarsányi birtokába, amivel egy időben határbejárást is tartottak. A birtokba iktatás oka az volt, hogy István részt vett Károly Róbert királyunk oldalán a Bazarába havasalföldi vajda ellen indított hadjáratban, amelynek során súlyos sebesüléseket szerzett. Lajos király által 1378-

⁴² SOMAY NÁNDOR, *Az újjászerveződés kora*, in Kidoboló 1 sz., Baracska 2022, 13.

ban kiadott oklevél megerősítette István adományozottságát, de ekkor már fiai, László és Miklós voltak a Varsány birtokosai, akik ekkoriban már labdavorsányiaknak hívták magukat. Mogh István leszármazottainak nem voltak örököseik, ezért 1416-ban visszaháramlott a birtok Zsigmond királyra, aki Benedek székesfehérvári prépostnak és családtagjainak rendelte ki adományként. 1562-ben a török hódoltság idején már lakatlan a település, pusztaként említik az iratokban. A török földesúr évi 450 akcse jövedelmet realizált labdavorsányi birtokai után. A baracskai birtokviszonyokat taglaló fejezetnél említett Pálffy család egyik tagja, Baracskai-Pálffy Márton 1616-ban tiltakozik az ellen, hogy birtokain (Baracska, Labdavorsány, Nyék, Iváncsán, Szentpéteren) idegen nemesek legeltessenek állatokat. A Pálffy család tagjai a török hódoltság alatt mindvégig az akkor már pusztának nevezett Labdavorsányt is saját birtokuknak tekintették. A török utáni időszak során perek sorozata következett a lakatlan puszta birtoklásáért, de végül a Pálffy család leszármazottai szerezték meg. Végül Baracska közigazgatási területéhez kapcsolták a területet.⁴³

Jégháza település létezéséről először az 1417-ben keletkező okirat adott hírt. Neve már ekkor is Jégháza volt, de eredetére vonatkozó információ nem áll rendelkezésre. Középkori birtokviszonyai Labdavorsányéval egyezők. Valószínűsíthetően Mogh Fia István leszármazottai alapíthatták 1347-1416 közötti időszakban. Az 1543 utáni időszakban már lakatlan a település, az 1562-ben készített török összeírás sem ad hírt róla. 1656-ban Horváth Mátyás birtokosként utalva magára tiltakozott az ellen, hogy birtokán idegenek legeltetnek. A XIX. század végén keletkezett peranyagok arról tanúskodnak, hogy a korabeli köztudat már nem őrizte meg Jégháza emlékét. Pálffy család leszármazottai lemondtak ugyan Jégházáról, de annak területi fekvését már nem tudták meghatározni.⁴⁴

Szentmiklós település középkori létezését bizonyítja az 1650-ben III. Ferdinánd által Dobozi Miklós részére kiállított adománylevél, amelyben Varsányt és Szentmiklóst „már régen elhagyott településként” említette. Az 1656-ban keletkezett peranyagban, amely szintén tanúskodik a falu létezését illetően, Pálffy Kata és férje, Dienes Dániel követeli Vincze Szentmiklóson élő szabadostól és társaitól, hogy fizessenek haszonbért Baracska és Varsány legelőinek használatáért. 1666-ban I. Lipót a Dienes, Ivány, Sándor (Pálffy család leszármazottai) családnak juttatta a birtokot, több más pusztával együtt.⁴⁵

A középkorban és újkorban benépesült Baracskával szomszédos pusztákon - a XIX. század második felében - jelentős lakosságszám növekedés volt tapasztalható, amely

⁴³ DEGRÉ 1982 120-121.

⁴⁴ DEGRÉ 1982 123.

⁴⁵ DEGRÉ 1982 77.

folyamatnak egyik kiváltó oka, hogy a kiegyezés utáni magyar gazdaság fejlődése Baracskán is érezte hatását az ekkor már megszilárdult tanya és puszta rendszer vonatkozásában. A puszták, tanyák ekkor a korábbi birtokosaik nevét viselték, de 1888-ban már csak a Hollósy és a Csontos család leszármazottai éltek. Az 1913-ban készült táblázatban a már külterületként feltüntetett tanyákon, pusztákon Baracska lakosságának 23,7%-a élt. (472 fő) A táblázatban az egyes évek oszlopában + jellel lett jelölve, ha az adott év korabeli forrásai említést tettek az adott településrészről, valamint a tényleges lakosság számot is feltüntették, ha a források ezeket megadták. 1945 után Baracska külterületeinek lakosságszáma jelentős mértékben lecsökkent. 1973-ban már csak 191 fő, a falu lakosságának 7,9%-a élt külterületen.⁴⁶

Külterület neve	1873	1888	1903 ¹⁸⁵	1907	1913	1933	1967	1973 ¹⁸⁶
Alsó Szentiván	—	—	—	—	49	+	7	—
Csontos tanya	—	—	—	—	3	+	—	—
Gellért tanya	—	—	—	—	29	+	42	2
Hollósy tanya, későbbi nevén Anna major	+	+	+	—	103	+	—	—
Kajászószentiván vagy Felsőszentiván	+	+	+	—	68	+	—	—
Kishalom	+	+	—	—	19	+	3	2
Nagyhalom	+	+	+	+	146	+	121	94
Roboz tanya	+	+	+	—	?	+	—	—
Szénarölggy	+	+	+	+	15	+	15	7
Szűts tanya	+	+	+	—	18	+	—	—
Engel tanya	+	+	+	—	—	—	10	34
Novoth tanya	+	+	+	+	—	—	1	1
Vattai tanya	+	+	—	—	—	—	8	17

1. táblázat: Baracska külterületinek lakosságszáma 1913-ban.

2.5 Baracska középkori templomai

Somay Nándor, Baracskán élő fiatal és tehetséges művészettörténész, kiváló értekezést írt Baracska középkori katolikus templomainak történetéről és művészettörténeti besorolásuk alapján azok kialakításáról, stílusjegyeiről. Kutatásinak eredményét az alábbiakban foglalom össze.

Az 1981-ben történt részleges régészeti feltárás alapján elképzelhető, hogy a középkori temető mellett – amelynek legkorábbi sírjai a XI. századból valók – már közvetlen az államalapítás utáni időben kisebb templom épült. A Baracska nemzetség történetét tárgyaló fejezetben már említett II. András által kiadott oklevélben tehát átírja és megerősíti Baran fia Ipolit és feleségének, Margitnak testamentumát, amelyben saját birtokaikat és egyéb javadalmaikat adományozzák az általuk alapított Mindenszentek templomnak, amely így nemzetségi monostor rangra emelkedett. „A 12. század elejétől figyelhető meg az a tendencia,

⁴⁶ DEGRÉ 1982 95.

hogy a korábban kizárólag uralkodók és egyházi méltóságok jogkörébe tartozó szerzetesi intézmények alapítását immár egyre több világi előkelőség és nemzetségi tag is gyakorolhatta. Az így létrejövő magánkegyúri apátságok, valamint nemzetségi monostorok legtöbbször az alapítók birtokainak központjában épültek fel, és reprezentációs célokon túl elsődlegesen az építtető nemzetség tagjainak temetkező-, illetve kultushelyeként szolgáltak. A működésükhöz szükséges javadalmakat az alapító kegyúr adományozta saját birtokaiból, így a monostort mindenestül saját tulajdonának tekintette: eladhatta, átörökíthette, elzálogosíthatta, előljárót és papot maga helyezhetett belé, hagyatékra igényt emelhetett, az üresedés ideje alatt pedig jövedelmét élvezhette. Ennek fejében az itt élő szerzetesek kötelesek voltak szüntelenül imádkozni a már elhunyt nemzetségi családtagok lelki üdvéért.”⁴⁷ A saját monostor alapításának folyamata hosszabb időt vett igénybe, mivel a szándék bejelentését követően a földesúrnak be kellett szereznie a szükséges engedélyeket és csak ezek után kezdhette meg az építkezést. Az adományozó levél a monostor birtokkal való ellátásának szakaszát örökítette meg, de arról nem tesz említést, hogy mikor szentelték fel a templomot.⁴⁸

Somay Nándor a bencés monostor épületének feltételezhető kialakítására és stílusjegyeire vonatkozóan az alábbi leírást adja:

„Mivel pontos helyszíne nem ismert, egykori kinézetét csak korabeli analógiák és bencés típusépületek alapján feltételezhetjük. Eszerint nagy valószínűséggel későromán -koragótikus stílusú háromhajós, bazilikás elrendezésű, keletre néző hármasszentélyfejjel ellátott, nyugati toronypáros temploma lehetett, oldalról csatlakozó szerzetesi kolostorépülettel és gazdasági melléképületekkel. A nyugat-magyarországi Lébény (1206.) és a Ják (1214.) ma is fennálló, eredetileg szintén bencés nemzetségi monostortemplom tekinthetőek legközelebbi rokonainak.”⁴⁹ A monostor épülete valószínűsíthetően a tatárjárás alatt megsemmisült, amely feltételezést az is megerősíti, hogy a későbbi oklevelek már nem tesznek róla említést. Baracska és környéke a tatárjárás után lassan újra benépesült majd egy 1401-ben keletkezett birtokfelosztási irat ad hírt először a templom újjáépítéséről. Ebben a korszakban már a településről elnevezett Barachkai család tagjai

10. kép: Jáki templom

⁴⁷ SOMAY, 800 év Mindenszentek oltalmában, in. Kidoboló 5. szám, 2021, 8.

⁴⁸ SOMAY, 800 év Mindenszentek oltalmában, in. Kidoboló 5. szám, 2021, 8-9.

⁴⁹ SOMAY, 800 év Mindenszentek oltalmában, in. Kidoboló 5. szám, 2021, 9.

birtokolták a faluhoz tartozó birtokokat. Az újjáépített templomot szintén Mindenszentek tiszteletére szentelték fel. Az 1981-ben végzett régészeti ásatások XIV-XVI. századi sírokat is feltártak a templom feltételezett helyén. A feltárások során sajnos nem lettek érdemben megkutatva a templom alapjának maradványai, ezért a templom alaprajzára, kinézetére szintén csak következtetni tudunk. A pázmándi és váli római katolikus templom XIV-XV. századi harangtornyai és a korabeli templomok kinézete ad némi támpontot számunkra. „a baracscai templom is egyhajós, keletelt, poligonális szentélyzáródású, nyugati középtornyos gótikus épület volt egykoron. Emlékét több 15. századi okirat is megőrizte rendszerint különböző birtoktestek, nemesi telkek viszonyítási pontjaként.”⁵⁰ Egy 1498-ból származó latin nyelvű peres irat igazi csemegét szolgáltat a helytörténettel foglalkozó kutatók számára, mert egy nem mindennapi eseményről tudósít, miszerint Barachkai Pál nemes deák fejszével – valószínűleg dühében – felhasogatta Porkoláb Bertalan özvegyének térdeplőszékét (therdeplewzegketh), majd feleségével együtt sértegették őt a templomban, valamint a falu főutcáján is. A XV. századi templom kőfalai szinte teljes épségben még a XVIII. században is álltak. Erre szolgáltat bizonyítékot Pösténi Mihály váli plébános 1733-ban írt jelentése, amelyben arról tudósít, hogy 1728-ban még olyan jó állapotban voltak az épület falai, hogy csak tetőt kellett volna újjáépíteni. A jelentés szerint az 1728-at követő 5 év alatt a baracscai nemesek elhordták a templom falait alkotó köveket, így 1733-ban már csak a templomtorony állt és a szentély 1 ölnyi fala. A váli plébános a kor földesuraira, a Gellért és a Szűts családok tagjaira utalt, akik a köveket saját kúriáik, egyéb épületeik felépítésére használták. Sajnos a templom utolsó maradványainak elhordása után annak még a pontos helye is feledésbe merült a XIX. századra.⁵¹

Baracska közigazgatási területén a középkorban épült harmadik templom a már említett, Kajászószentivánon emelt és a fennmaradt források tanúsága szerint Szent János tiszteletére felszentelt templom. A XVIII.-XIX. századi feltárások leírások egy 8 méter hosszú, 5 méter széles román stílusú, keletelt, egyhajós, félköríves szentélyzáródású

11. kép: Döröske, Szent Jakab templom

templomépületet említenek, amelynek diadalívének két oldalán kettő római kori oszlop állt. A templom körül egy árokgyűrű nyomait lelték fel, amelyen belül megtalálták a középkori temetőt. 1862-ben a templom területét határoló árokgyűrűn kívül feltárták a korabeli egyutcás

⁵⁰ SOMAY, 800 év Mindenszentek oltalmában, in. Kidoboló 5. sz., 2021, 9.

⁵¹ SOMAY, 800 év Mindenszentek oltalmában, in. Kidoboló 5. sz., 2021, 9.

kis falu maradványait is, ahol 40-40 ház helyet tudtak beazonosítani. Az ásatások idején már csak a templom északi oldalfalának maradványai álltak teljes magasságban. 1920-ban a fal állagromlásából adódó omlásveszély miatt a baracskai lakosok széthordták a köveit, amelyeket házaik építésére használtak fel. 1925-ben felszíni kövei még láthatóak voltak, majd 1942-ben néhány megmaradt követ felhasználták az akkoriban épülő, de csak 1957-ben befejezett, új Mindenszentek tiszteletére felszentelt templom alapozásához.⁵²

⁵² SOMAY, Keveaszó, *a hun fejedelmek temetője*, in *Kidoboló* 3 sz., 2021, 5.

3. Baracska a XIX. században

A XIX. században lezajló társadalmi, gazdasági folyamatok jelentős változást eredményeztek mind az ország egésze, mind Baracska vonatkozásában is. Az első évtizedekben tapasztalható jelentős lakosságszám növekedés még az előző évszázadban megkezdődött betelepülések következménye. A földművelő, zsellér, cseléd néprétegek mellett ekkor még jelentős a nemesi családok száma, amelyeknek aránya a következő évtizedekben csökkenni kezdett. A megélhetés alapját a bőségesen rendelkezésre álló megművelhető földbirtokok adták. A reformkort követő 1848-1849-es szabadságharc és forradalom hatásai nem kerülték el Baracskát sem. Ebben az időszakban a magyar nemzet számos kiemelkedő alakjának sorsa fonódott össze rövidebb-hosszabb időre szeretett községünk történelmével. A század ötvenes éveitől kezdve hazánkban is terjedni kezdett az ipari forradalom vívmányainak használata, amelynek köszönhetően a kiegyezés utáni korszakban a magyar gazdaságnak, addig még soha nem tapasztalt fejlődése vette kezdetét. A század második felétől a Baracskán kialakult birtokviszonyok, a lakosságszám nagyarányú növekedése és ennek következtében a bérbe vehető földterületek számának jelentős csökkenése miatt sokan kényszerültek elhagyni településünket a jobb megélhetés reményében. Budapest és Székesfehérvár közelsége kiváló lehetőséget nyújtott a kor lakosságának az ipar vagy a gazdaság más területén a munkavállalásra.

3.1 Baracska társadalmi viszonyai és gazdasági élete a XIX. század első felében

Az 1830-ban végzett népszámlálás adatai alapján Baracska lakosainak száma ekkor 1511 fő volt, amelyből 1081 református, 440 katolikus, 41 izraelita, 12 evangélikus vallású volt. A két évvel korábbi nemesi összeírás szerint 163 nemes férfi élt a településen, amely adathoz hozzászámolva a nőket és a 16 éven aluli fiúgyermeket - 1828-ban - 400 főre becsülhető a nemesek, 1111 főre a nem nemesek száma. Az ugyanebben az évben készült országos összeírás 253 fő nemesi ranggal nem rendelkező családfőt említett. Ha átlag 4,3 fővel számolunk családonként, akkor 1087 főt kapunk, tehát az 1830 évi népszámlálás adatai megbízhatónak tűnnek. Fontos megjegyezni, hogy az összeírások alkalmával külön családnak számolták az egy háztartásban a szülőkkel együtt élő gyermekek családjait, így tehát már nem nagy családokkal (átl. 9,3 fő), hanem kis családokkal (átl. 4,3 fő) számoltak. Az 1838. évi népszámlálás 663 főben állapítja meg a nemesi ranggal nem rendelkező lakosság számát, amely bár ellentmond a 8 évvel korábbi népszámlálási adatoknak, de így közelebb áll az 1830. évi adathoz, mint a Fényes féle

1836-ban végzett összeírás lakosságszámához. (2829 fő)⁵³ Fényes Elek 404 katolikus, 2203 református, 201 evangélikus, 21 zsidó vallású lakost említett.⁵⁴ Az 1830-ban kiadott népszámlálási adatok helyességét bizonyítja a Fényes Elek 1851-évben végzett összeírása is, amelyben Baracska lakosságát 1450 főben határozza meg. Az 1830-as népszámlálás 1511 lakosságszámához képest 61 fővel kevesebbet mutat ki, de ez a lakosságszám csökkenés magyarázható azzal, hogy a feudális keretek már nem biztosítottak lehetőséget a földművelő gazdálkodás fejlesztésére, így a lakosok egy részének már nem volt biztosított a megélhetés. A lakosok egy része a jobb megélhetés reményében elvándorolt a munkalehetőségek tekintetében gazdagabb ajánlatot kínáló városokba.⁵⁵

A jelentős arányú be- és kivándorlást jól szemléltetik a nemesi összeírások. Az 1809-1818-as összeírások nemesi lajstromából 5 nemesi család eltűnt, de helyettük 10 család betelepült. 1818-1828 között 2 család helyett 8 települt be, 1828-1943 között a 9 lajstromból eltűnt család helyett 28 települt be. Feltételezhető, hogy a nemesi családok cserélődéséhez hasonlóan a nemesi ranggal nem rendelkező családok is jelentős arányban kicserélődtek. A nemesi családok számának bővüléséből (1754-ben 8 család, 1843-ban már 53 család) arra tudunk következtetni, hogy a cselédek, napszámosok aránya csökkent, mivel a nemesi birtokok szétaprózódása miatt a nemesi ranggal rendelkező családok tagjai közül egyre többen paraszti sorba süllyedtek. Ezek a családok egy része már nem tehetette meg, hogy cselédeket, napszámosokat foglalkoztasson, a birtokaikat, kis gazdaságaikat a saját családtagjaikkal művelték meg. A már fentebb említett, 1828-ban készült összeírás a nem nemes lakosság foglalkozására vonatkozóan is közölt adatokat, amelyek szerint a 258 családfő közül 54 fő saját házában lakó zsellér, 142 cseléd, 24 kézműves, 3 kereskedő volt. Ebben az időszakban önálló telkes jobbágy nem volt a településen, így a tehetősebb paraszti réteg és tekintélyesebb nemesi családok hiányában nem tudott községi rangra emelkedni az akkor még pusztának nevezett település, mivel előljáróságot sem tudtak felállítani. A közigazgatási feladatokat a nemesek közbirtokossági szervezete látta el. Az 1848-as összeírás 90 nemzetőrt említ, ebből 39 birtokost, 11 iparost (3 kovács, 2 asztalos, 2 lakatos, 1 csizmadia, 1 takács, 1 bogsnár, 1 molnár), akik szintén elszegényedett nemesek voltak. Az említett forrásban említést tesznek egy Sándor György nevű nemesről, akinek az omladozó házában és földjén kívül semmije sem volt.

⁵³ DEGRÉ 1982 80.

⁵⁴ FÉNYES ELEK, *Magyarországnak s a hozzá kapcsolt tartományoknak mostani állapota statisztikai és geográfiai tekintetben*, Fényes Elek, Pest 1836, 100.

⁵⁵ DEGRÉ 1982 80.

Öregségére odáig süllyedt, hogy szerszámaint eladva tudott csak bort vásárolni a kocsmárostól. A forrás azt is megjegyzi, hogy az illető nem volt szorgalmasnak mondható⁵⁶

A XIX. században is számos pert indítottak egymás ellen a baracskai közbirtokos családok. A szegényebb nemes családok közül több a zsellérek szintjén élt, ezért az ágilisok 1805-ben kollektíven kérték a vármegye hatóságát, hogy mentse fel őket a katonaság számára történő fuvarozás kötelezettsége alól, hasonlóan a taksás nemesekhez. 1813-ban szintén kollektíven tettek panaszt a Helytartótanácsnál, mert bár ők is viselték a nemesi felkelés (insurrectio) terheit, de ennek ellenére adófizetésre, kötelező fuvarozásra, közmunkára kényszerítették őket. A tanács által kiküldött vizsgálóbizottság baracskai közbirtokosok (Kazay, Torkos, Pázmándy táblabírák, Roboz Gábor megyei esküdt) részvételével vizsgálták ki az ügyet. A közbirtokosság által szolgáltatott adatok alapján az ágilisok panaszát elutasították.⁵⁷

A településen élő zsellérek, közbirtokosok anyagi helyzetét jól jellemzi egy korabeli falurész leírása, amely egy tűzeset kapcsán készült vizsgálat anyagából származik. A jelentésben a következő megállapítást jegyezték le Sándor Kata örököseinek birtokában lévő településrész (Petőfi utca és környéke) beépítettségéről: „Sándor Kata lemenőinek falurészén tulajdonképpen nincs is bejárat, a házak olyan sűrűn vannak, hogy kocsival alig lehet köztük elmenni, az istállók és egyéb melléképületek a szomszéd melléképületekhez vannak ragasztva, a házak rozzantak, alacsonyok, kéményeik fonottak és besározatlanok.”⁵⁸ A zsellérek nem tettek panaszt a hatóságoknál az áldatlan állapotok miatt, ezért ha voltak is ezzel kapcsolatos kezdeményezések, írásos nyomuk nem maradt. A helyzet a közbirtokosság berkein belül került orvoslásra, valószínűsíthetően a zsellérek terhére. A fennmaradt források nem sok információt nyújtanak Baracska korabeli gazdasági életére vonatkozóan. Az egyik forrásból annyit tudhatunk meg, hogy Szűts Lászlónak, egy elbocsájtott juhásznak 1100-as juhállománya volt, valamint azt, hogy a ráckeresztúri birtokosok azzal vádolták meg a baracskai közbirtokosokat, hogy Ráckeresztúr közigazgatási területéhez tartozó birtokaik egy részét a baracskaiak elszántották és árokkal vették körül azokat. Az 1774-ből származó összeírás a nemesi ranggal nem rendelkezők állatállományát vette számba, amely a zsellér, napszámos családok számára mértén meglepően tekintélyesnek számított. (12 ökör, 12 tehén, 1 tinó, 40 ló, 8 sertés, 85 birka) A lovak számából arra következtethetünk, hogy az ekkor még kis falunak mondható Baracsán

⁵⁶ DEGRÉ 1982 80-81.

⁵⁷ DEGRÉ 1982 85.

⁵⁸ DEGRÉ 1982 85.

a zsellérek, cselédek saját állataikat is együtt legeltethették uraik jószágaival. Ha viszont ez így volt, akkor a nem nemesek állatállományaira vonatkozó adatok nem feltétlenül megbízhatóak. A népesség növekedésével együtt azonban növekedett az iparosok száma is. 1780-1790 között 6 iparosról van adatunk, míg 1828-ban már 24 iparos élt a településen.⁵⁹

3.2 1848-1849-es szabadságharc hatásai

Az 1848-1849-es forradalom és szabadságharc előzményei a reformkor hajnaláig nyúlnak vissza, amikor értelmiségi, főúri körökben kezdett megfogalmazódni a Magyarország Habsburg Birodalomtól való függetlenedésének terve. Ez a folyamat a reformkori országgyűléseken szökkent szárba, majd 1848. március 15-én borult virágba. A történelmi Magyarország lakosságának többsége – beleértve a kisebbségekhez tartozó etnikumok egy jelentős részét is - lelkesen sorakozott fel a magyar függetlenedési törekvések mellett. A forradalom kezdetén a fiatal értelmiségiek, nemesek körében már kialakult nemzeti öntudat a szabadságharc kitörésekor már társadalmi szinten is éreztette hatását. Megszületett a magyar nemzeti öntudat! A forradalom majd később a szabadságharc eseményei hazánk minden településén jelentős változásokat eredményeztek, így Baracskán is.

1848. május elsején megalakított állandó bizottmány tagjai közé számos Baracscai közbirtokost beválasztottak, név szerint: Cserna Károly, Somogyi Elek, Csontos Sándor, Dienes Gábor, Kandó József, Domonkos Imre, Papp Gábor, Somogyi Vince, Szőke Ferenc, Szőke János, valamint Szűts Pál. Baracskát választókerületi székhellyé nyilvánították, mivel jelentős számú szavazásra jogosult nemes élt a településen. Az ekkor még Baracska pusztaként említett település jelentősége megyei szinten is nagymértékben megnőtt, hiszen a júniusra kiírt választások küzdelmeinek választókerületi központja lett. A közrend megőrzése érdekében létrehozott nemzetőrségnek 90 tagját írták össze, amelyek között nagy arányban szerepeltek a 19-28 éves korosztály tagjai, de szép számmal akadtak a 29-40 év közötti férfiak is. Nemzetőrök tagjainak foglalkozására vonatkozó adatok is rendelkezésre állnak, akadt közöttük birtokos, lakatos, iparos, tanító-káplán, izraelita házaló, református prédikátor is. A felsoroltak között ott találjuk a település egyik legnagyobb birtokosának nevét is, Hollósy Károly főszolgabíróét. Figyelemreméltó adat, hogy 19 önkéntes közül 9 izraelita vallású. A lajstrom alapján Kandó József kapitány, Szűts Antal főhadnagy, Szőke János alhadnagy, Csontos Sándor őrmester,

⁵⁹ DEGRÉ 1982 85-86.

Morgenstern Herman izraelita kereskedő tizedes beosztást kapott. A forradalom békés szakasza után megkezdődött a magyar nemzet fegyveres szabadságharca, amelyet Baracska is támogatott az 1848. október 1-én a szabadságharcosok részére átadott 24 felszerszámozott lóval, 5 lovaskocsival. A felajánlott jószágokat és kocsikat a tüzérség vonatatásához használták a magyar honvédek. Sokak számára meglepő lehet, hogy Móga János altábornagy a Jellasics horvát bán ellen 1848. szeptember 29-én megvívott csata helyszínéül először a Baracska mögötti dombokat választotta, tervei szerint Görgey (Csepel-sziget katona parancsnoka) dandár biztosította volna serege bal szárnyát. A pákozdi csata után a megvert Jellasics Székesfehérvár irányába vonult, míg Móga a baracskai dombok mögé, Martonvásár térségébe vonta vissza honvéd csapatait. Perczel Mór szintén a baracskai dombok mögött szándékozott harcba bocsátkozni a császári sereggel, de Kossuth levelének hatására végül 1848. december 29-én Mórnál kényszerült ütközetet vállalni, ahol honvédő csapatai sajnos vereséget voltak kénytelen elszenvedni. Szintén érdeklődésre tarthat számot az alábbi történet, miszerint a szabadságharc vége felé egy bizonyos Cserna Károly baracskai közbirtokos kezdeményezésére csapatot szerveztek az osztrák főseregtől távol, Martonvásáron állomásozó horvát katonák megtámadására, mivel sok magyart ejtettek foglyul. Cserna Károly terve az lett volna, hogy a baracskai és kajászószentpéteri lakosokból verbuválódott önkéntes sereg Baracska irányából megtámadja a horvátokat, de a kajászószentpéteri jegyző, Mezey József elkésett 30 fős csapatával. Az önkéntesen szerveződött magyar különítmény így feloszlott és el sem érte a szomszédos Martonvásárt, Mezeyt pedig elfogása után elítélték, majd főbe lőtték. A szabadságharc leverése utáni osztrák uralomnak kedvező következményei is voltak a település szempontjából. A hatalom nem kedvezett a közbirtokosságnak, ezért Baracskát községgé nyilvánították, amelyhez hozzákapcsolták Kajászószentivánt is. Az 1861-ben átadott Budapest-Székesfehérvár-Nagykanizsa vasútvonal megépítése szintén kedvezően hatott a község gazdaságára, ezáltal a lakosainak életére. Baracskán ekkor még nem építettek vasútállomást, a lakosok így a kápolnásnyéki és a martonvásári megállóhelyet tudták használni.⁶⁰

⁶⁰ DEGRÉ 1982 90-91.

3.3 *A XIX. század második felének története, birtokviszonyai, népessége, Vörösmarty Mihály, Kozma Ferenc, Perczelné Kozma Flóra*

A szabadságharc leverése után a baracskai lakosok többsége az ellenzéki oldallal szimpatizált, amelynek egyik oka az lehetett, hogy a szabadságharc néhány nevezetes személye mellett nagy költőnk, Vörösmarty Mihály is itt talált menedéket a megtorlások idején. Pázmándi Dénes gazdatiszt házában élt 1850-1853 közötti években.⁶¹ A nyéki születésű Vörösmarty már korábban is több esetben járt Baracskán, amelynek oka főleg az itt élt Perczel Etelkához fűződő nemes vonzalma volt. A Perczel Etelka és Vörösmarty Mihály közötti vonzalomról Reiner Imre (vb-elnök 1969-ben) elbeszéléséből értesülhetünk, aki még személyesen ismerte Perczel Olgát. Fontos megjegyezni, hogy 1848 előtt Vörösmarty korábbi munkaadója a Perczel család volt, ebből fakadóan Perczel Olga sokat tudott Vörösmarty és Baracska kapcsolatáról, amiről szívesen is beszélt az érdeklődőknek. Nagy költőnk lelkileg összeroppanva, megromlott egészséggel érkezett Baracskára, itt tartózkodása alatt kedvenc időtöltése a dinnyetermesztés volt. Perczel Olga szerint itt írta a Vén cigány című versét is, de ez kétséges, mert 1853-ig élt Baracskán, a vers keletkezéséért viszont az 1854. évet adta meg.⁶² Köztudott ugyanakkor, hogy Vörösmarty Mihály Előszó című versét Baracskán írta 1851 télutóján.

Baracska Község Önkormányzata 2000-ben Vörösmarty Mihály születésének 200. évfordulója alkalmából egy erre a célra kialakított kis téren oszlopos emlékművet állított. Az emlékmű tervét S. Hegyi Béla készítette, amelyet a Képző- és Iparművészeti Lektorátusnál működő Bíráló Bizottság is elfogadott. Az emlékmű sajátos építészeti szobrász elem, amely bazaltkő és krómaccél kombinációjával készült. A szobrász az oszlop tervezésekor az Előszó című vers tartalmi és formai jellegzetességeit vette alapul. Nagy költőnk halálának 146. évfordulója alkalmából - tovább bővítve az emlékhelyet - a téren kisebb méretű, oldalukon vágott bazalt köveket helyeztek el, amelyekre S. Hegyi Béla szobrászművész egy-egy sírverset vésett.⁶³

12 kép: Vörösmarty emlékmű

A reformkor liberális nemesi ellenzékének jobbszárnyához tartozó Id. Pázmándy Dénes (1781, Kömlőd - 1854, Baracska) szabadságharc leverése után baracskai birtokán

⁶¹ DEGRÉ 1982 91.

⁶² Fejér Megyei Hírlap, *Falusi körképek*, XXV. évfolyam, 132. szám, 1969 június 11, 4.

⁶³ https://www.baracska.hu/viewpage.php?page_id=29 (utoljára ellenőrizve: 2023.04.19.)

telepedett le. 1828-ban kinevezték Fejér vármegye első alispánjának, 1837-től a dunántúli református egyházkerület főgondnokának választották, 1848-tól Fejér vármegye főispáni tisztségét töltötte be. Az Országos Honvédelmi Bizottmány tagjaként a főrendeket képviselte. 1849. januárjában nem követte az országgyűlést Debrecenbe, meghódolt Windischgraetz előtt. Az ifj. Pázmándi Dénest (1816-1856) 1848-ban az országgyűlés alsóházának alelnökévé választották, de mivel az udvarral történő megegyezést támogatta, ezért szembekerült Kossuthtal, és az alsóház 1849. márciusában megfosztotta mandátumától. A szabadságharc leverése után - édesapjához hasonlóan - birtokaira húzódott vissza, 1850-től baracskai birtokán bújtatta barátját, Vörösmarty Mihályt.⁶⁴ Baross Mihályt a szabadságharc forradalmi lelkületű íróját 1849-ben a császáriak letartóztatták, de májusban a honvédség bevonulásakor a megye másodalispánjának választották, majd kinevezték a vésztörvényszék elnökének. A szabadságharc leverése után őseinek baracskai birtokán élt

13. kép: Ifj. Pázmándi Dénes (1816-1856)

14. kép: Vörösmarty Mihály (1800-1855)

és gazdálkodott. A fentiekben megnevezett jeles személyiségek rövidebb vagy hosszabb ideig Baracskán éltek, így biztosra vehető, hogy személyüket, politikai nézeteiket megismerte a lakosság, talán ez lehet az oka Baracska ellenzéki beállítottságának is. Ezt látszik alátámasztani, hogy a baracskai parasztság 1860-ban kollektíven megtagadta az adófizetést. Elszántságuk szilárd volt, megalkuvásra nem voltak hajlandóak. Adósságuk behajtása céljából a hatóság árverést rendelt el, amelyen csak egy ember jelent meg, mivel a zsidó kereskedőket halálosan megfenyegették, nehogy vásárolni merészeljenek az árverésen. A végrehajtó végül visszaadta a parasztok ingóságait, jelentésében azt írta, hogy az adófizetés megtagadásának az oka nem a rossz termés, hanem a politikai elkeseredettség volt. Az októberi diploma kiadása (1860. október 20.) után a megyei állandó bizottmánynak 20 baracskai tagja volt, akik mind az ellenzéki oldalt képviselték. Név szerint: Kandó József, Kandó Sándor, Csontos Sándor, Bakos József, Gondol Dániel, Dénes Ferenc, Hollósy Károly, Hollósy Elek, Halász Gyula, Szalay Sándor református lelkész, Sándor Pál, Papp Gábor, Szűts Antal, Szőke Ferenc, Szőke János, Szűts Pál, Tóth Antal, Tóth Lőrinc, Tóth Gábor és a magyar lótenyésztés terén kimagasló érdemeket szerzett Kozma Ferenc.⁶⁵

⁶⁴ <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-magyar-eletrajzi-lexikon-7428D/p-77238/pazmandy-denes-773B1/?list=eyJxdWVyeSI6ICJQXHUwMGUxem1cdTAwZTFuZHkgRFx1MDBlOW5lcYJ9> (utoljára ellenőrizve 2023.04.19.)

⁶⁵ DEGRÉ 1982 91.

A település szempontjából kiemelt jelentőséggel bír Kozma Ferenc (1826-1892) személye, mert azon túl, hogy a magyar modern lótenyésztés atyja a szabadságharc leverése után Baracskára házasodott - így itt is élt - a község 1992-ben róla nevezte el általános iskoláját, a Baracskai Kozma Ferenc Általános Iskolát.

Lánya a kiemelkedően magas műveltségű Perczelné Kozma Flóra, az unitárius egyház modernkori „prófétája” nemes lelkülettel áthatva hirdette az evangéliumi erények gyakorlásának fontosságát, amelyet elengedhetetlennek tartott a boldogító nőiség megéléséhez.⁶⁶

Kozma Ferenc, teljes nevén Leveldi Kozma Ferenc Albert, 1826-ban született a Somogy megyei Sörnye pusztán. Édesapja az Id. Kozma Ferenc Somogy megyei birtokos, aki Kaposváron ügyvédként dolgozott. Édesanyja a baracskai származású Dienes Antónia volt. Középiskolai tanulmányait a pápai a református gimnáziumban végezte, ahol Jókai Mór és Petőfi Sándor is tanult. Miután elvégezte a gimnáziumot a belovai katonai intézet növendéke lett, majd 1843-tól a 6. (varasd-szentgyörgy) határőr gyalogezred katonája. 1845-től a bécsi nemesi testőrség hadnagyaként szolgált. A szabadságharc hírére hazaszeretettől fűtött szívvel megszökött - lovával együtt - Bécsből, hogy minden erejével Magyarország függetlenségéért harcoljon. 1848. szeptember 27-én már a XVI. lovas zászlóalj főhadnagyaként szolgált.⁶⁷

15 kép: Kozma Ferenc (1826-1892)

A szeptember 29-én vívott pákozdi csatában az általa vezetett zászlóalj sikeresen, veszteségek nélkül védelmezte a honvédek ágyúit. 1849. február 1. után Görgey főparancsnoksága alá került, majd április 19-én, a nagysallói csatában megsebesült, de ennek ellenére tovább folytatta a katonai szolgálatot. A világosi fegyverletételt követően sok katonatársához hasonlóan ő is bujdosásra kényszerült. Haynau Kozma Ferenc főhadnagyt távollétében halálra ítélte, nevét jelképesen a bitófára szögezték. 1850-ben nagybátyja, Dienes Ferenc baracskai birtokán talált biztonságot nyújtó menedékre. Kozma Ferenc valószínűsíthetően azért választotta búvóhelyül Baracskát, mert nem kellett tartania attól, hogy a vérdíj reményében valaki feljelenti őt. A község nemesi családjai jórészt édesanyja családjának, a Dienes családnak rokonai voltak, valamint a falu lakossága is jó indulattal

⁶⁶ http://missziohaz.hu/Noegylet/?page_id=774 (utoljára ellenőrizve: 2023. 04.19.)

⁶⁷ https://www.baracska.hu/viewpage.php?page_id=28 (utoljára ellenőrizve: 2023.04.19.)

viszonyult az ellenzéki érzelmű, a szabadságharc hőseit bújtató birtokosaihoz. Édesapja, Id. Kozma Ferenc külföldre szóló menlevelet szerzett fia számára, aki ekkor jelentette be, hogy szerelmes lett egy baracscai birtokos lányába, Domonkos Juditba, akit végül feleségül is vett 1851. június 21-én. Az esküvő után felesége tulajdonában lévő Domonkos kúriába költözött és annak több száz holdas birtokain átvette a gazdálkodás irányítását. Kozma Ferenc ekkoriban kezdett a lótenyésztéssel foglalkozni, majd hamarosan a környék legismertebb gazdája lett.

A birtokain való gazdálkodásból bár nem származott kimagasló jövedelme, de ez nem akadályozta abban, hogy segélyekkel segítse a falu rászoruló lakosait, anyagilag támogassa elszegényedett rokonait, barátait. 1860-ban kinevezték Fejér vármegyei főszolgabírónak, valamint békebírónak. Ferenc József császár 1867-ben megbízta, hogy vegye át a magyar lótenyésztési intézetek, állami ménesek, méntelepek irányítását. Bábolnára arab méneket, Kisbérre angol telivéreket, mezőhegyesi, valamint a fogarasi telepre egyéb kiváló fajtákat hozatott be. Nevéhez fűződik a kisbéri angol félvér, a bábolnai arabs, mezőhegyesi Gidrán, Nonius, angol félvér, Fogarason a Lipicai fajta kitenyésztése. Az 1872-ben, angliai útja során vásárolta meg 5500 fontért, a Cambuscant, a magyar lótenyésztés és lovassport csillagának, Kincsemnek apaménét. A király szintén ebben az évben személyesen is meggyőződhetett Kozma Ferenc munkájának eredményeiről, amelyet már a látogatás alkalmával miniszteri tanácsos kinevezéssel jutalmazott. Az 1878-as párizsi világkiállítás révén világhírűvé vált a magyar lótenyésztés. A francia köztársasági elnök a becsületrend tisztí keresztjét adományozta Kozma Ferencnek, a francia kormány külön emlékérmét veretett a magyar lovak tiszteletére. Ferenc József a magyar lótenyésztés terén elért múlhatatlan érdemeinek elismeréséül Kozma Ferencet 1882-ben Szent István lovagkeresztel tüntette ki.⁶⁸ Munkásságának legjelentősebb állomása az 1885-ben általa szervezett országos lótenyésztési kiállítás volt, amelynek sikere egyben széleskörű nyilvános elismerést is hozott számára. Kozma Ferenc munkájának eredményességét jól szemléltetik a külföldre értékesített lovak számának változása is. Míg 1867-ben, Magyarországról 7907 lovat vettek meg külföldiek, addig 1897-re már 41177-re emelkedett a külföldre eladott lovak száma.⁶⁹

Kozma Ferenc a baracscai református temetőben lett örök nyugalomra helyezve, 1892-ben. 1893-ban sírja fölé egy 4,5 magas gránit obeliszket emeltek. A nyughely kovácsoltvas kerítését a mezőhegyesi kovácsok készítették. Sírját a Nemzeti Emlékhely és Kegyeleti Bizottsága - 2008. május 15-ei ülésén - a Nemzeti Sírkert részévé nyilvánította. Kozma Ferenc

⁶⁸ ANTAL IDA, *Baracska község története*, Baracska 2013, 49-51.

⁶⁹ <https://mek.oszk.hu/00000/00058/html/kozma.htm> (utoljára ellenőrizve: 2023.04.19.)

községünk iskolájának udvarán álló mellszobrát 1993-ben adták át, emlékét őrzi továbbá a Faluház falára helyezett emléktáblája is. A község legnagyobb közösségi programja, a Falunap, minden évben halálának évfordulójához igazodva kerül megrendezésre.⁷⁰

A világiárvány után idén újra szeretnénk bevezetni a már több, mint 30 éves hagyományt, amely alkalmával a programot megelőző este a falu lakossága fáklyás felvonulás keretében emlékezik meg a magyar lótenyésztés kiemelkedő alakjáról, ekkor mind az intézmények, mind a civilek koszorút helyeznek el a sírjánál.

Baracska közbirtokosságának egy része kicserélődött a 1880-as évek folyamán, ebben az időben tagjai közül már többen nem is a községben laktak. A község (1871-től nagyközség) 10 főből álló képviselőtestületének tagjai (virilis jogon) 1880-ban: Báthory Dániel református lelkész, Hollósy Ernő, Kégl György csalai lakos, László Sándor, Dienes Ferenc, Halász Gábor, Pogány Sándor úrmezei lakos, Sárközi Aurél, a helybeli közbirtokosság, valamint a Pesti Református Főiskola. A közbirtokosok legelője ekkoriban még egy tagban volt, amely tény azt mutatja, hogy az állatok tartása jelentős gazdasági tényezőnek számított. A közbirtokosság számos alkalommal került konfliktusba a helyi birtokosokkal. A birtokviszonyok újbóli jelentős mértékű megváltozását mutatja az 1897-ben készült 100 holdon felüli birtokok kimutatása: Dreher Antal sörgyáros (Szeintivány puszta tulajdonosa, a vadászati jog bérlője) ekkor már 1360, Hollósy Ernő 722, Kégl György, Heidrich Antal 105, Csontos Antal 264, Orbán Ottmár 271, László Sándor 477, Szabó Sándor 349 k. holddal rendelkezett. A fenti adatok alapján látható, hogy a 8 nagybirtokos közül csak 4 számít régi baracscai birtokosnak, de közülük is 1 már nem Baracsán élt. Az 1899-ben készült felmérésben már nem szerepel Heidrich Antal neve, helyette Freund Adolf és Brachfeld Adolf névvel találkozunk.⁷¹

A XIX. század második felében is a mezőgazdasági termelés és az állattartás volt a baracscai birtokosok gazdaságainak meghatározó tevékenysége. A napszámosok, zsellérek jellemzően a birtokosoknál kaptak munkát, míg a jobb módú parasztok saját földjeiket is művelték. A község lakosságszámának alakulását jól szemlélteti az alábbi táblázat, amelynek adatai 1850-1900 között időszakra vonatkozóan 25,9%-os népességnövekedést regisztráltak. A népesség gyarapodásának oka leginkább a birtokosok számának, valamint a megművelendő földterületek nagyságának növekedésére vezethető vissza, mivel a földek megműveléséhez nélkülözhetetlenek voltak a napszámosok, zsellérek szorgos kezei. A lakosság szám ilyen mérvű

⁷⁰ https://www.baracska.hu/viewpage.php?page_id=28 (utoljára ellenőrizve: 2023.04.19.)

⁷¹ DEGRÉ 1982 92.

növekedésére majd csak a II. világháború utáni időszakban (1949-1970) került sor (36,4%), amikor már nem csak a mezőgazdaság biztosította az egyetlen megélhetési forrást.

1850	1552 fő ¹⁷⁶		
1856	1872 fő, ebből azonban 86 Szentivánpusztán, 100 pedig Nagyhalompusztán lakik ¹⁷⁷		
1863	1539 fő, nyilván csak a község belterületén lakók ¹⁷⁸ a külterületekkel együtt 1824 fő ¹⁷⁹		
1869	2040 fő ¹⁸⁰		
1880	1764	1930	2100
1890	1917	1941	2048
1900	1955	1949	2138
1910	1997	1960	2481
1920	2122	1970	2794

2. táblázat: Baracska lakosságának változása 1850-1970 között

A mezőgazdasági termelés elengedhetetlen feltétele volt, hogy a földet művelő napszámosok, zsellérek közel lakjanak a földekhez, ezért a birtokosok házakat emeltek számukra. Az így kialakult külterületi tanyák, majorságok népességszáma is lassan növekedésnek indult a század folyamán. Az 1863-ban Baracska épületeinek számát és azok építőanyagát számba vevő felmérés alapján azt mondhatjuk, hogy a lakosság nagyobb részét a szegényebb rétegek alkották. A 373 regisztrált házból 299 vert falból épült, míg a kőépületek száma csak 24 volt.⁷²

Év	Szántó	Kert	Rét	Szőlő	Legelő	Erdő	Nádas	Terméketlen
1863 ¹⁸⁷	3616	2	2	2	1808	—	—	—
1869 ¹⁸⁸	5802	—	1297	11	—	—	—	—
1897	5377	124	839	71	141	80	21	121
Ebből u. ez évben a 8 nagygazdaság ¹⁸⁹	3326	46	537	25	74	40	10	70
1913 ¹⁹⁰	5395	109	840	76	135	44	10	289
1936	5320	92	—	—	—	—	—	—
1948	4224	338	—	—	—	—	—	—
1962 ¹⁹¹	4736	298	—	—	—	—	—	—

3. táblázat: Művelési ágak megoszlása 1863-1962 között

A század második felében megnövekedett a gabonák iránti kereslet, aminek egyenes következménye lett Magyarországon - így Baracskán is - a megművelt szántóterületek nagyarányú növekedése is. Az 1863-as felmérésben 3616 k. hold szántót és 1808 k. hold legelőt (a terméketlen területeket is belevették) regisztráltak, majd 1869-ben már 60%-al megnövekedett a szántóföldek területe, míg a legelő, mint művelési ág már nem szerepelt a

⁷² DEGRÉ 1982 94.

felmérésben. A szántók területeinek majd 62%-a, a fentebb említett pár 100 k. holdnál nagyobb birtokkal rendelkező 8 nemesi család tulajdonában állt. 1869. évi összeírás szerint a következő mezőgazdasági termelői eszközök szolgálták a termelést: 2 db cséplőszekrény, 3 db borona, 2 db vetőgép, 40 db vaseke. Az 1897-es felmérés már jelentős fejlődést rögzített a 8 uradalom gépesítettségére vonatkozóan: Ekkor 5 db cséplőszekrény, 5 db lokomobil, 3 db járgány, 14 db vetőgép, 5 db triőr, 56 db borona, 9 db szecs kavágó és 36 db henger biztosította a hatékonyabb termelési feltételeket. A falu gazdaságára vonatkozó következő adatsor a gyümölcsfákat veszi számba, amelyek leginkább csak a lakosok szükségleteit fedezték, mivel az uradalmi gazdaságok nem foglalkoztak gyümölcstermesztéssel. A felmérés szerint a faluban 1897-ben 700 db almafa, 541 db körtefa, 334 db meggyfa, 181 db kajszibarackfa, 289 db szilvafa, 1138 db eperfa, 201 diófa, 135 db cseresznyefa, 442 db őszibarackfa volt. Az állattenyésztés tekintetében elmondható, hogy az 1800-as években jelentős számú volt a település lóállománya, azonban a mezőgazdasági gépesítettség terjedésével a száma folyamatosan csökkent. A XIX. századi Baracskán jellemző volt a juh- és baromfitenyésztés, sertés- és a szarvasmarha (a század első felében főképpen magyar fajták) tartás.⁷³

Az állattartás főbb adatai a következők, darabszámban.

Év	Ló	Szarvasmarha	Juh	Kecske	Sertés
1863	230	607	6127	2	393
1869	273	485	4300	15	889
1895	323	804	2154	1	682
1911	254	862	719	25	1440
1935	348	893	182	32	1820
1942	474	1013	205	14	2922
1962	242	1020	934	—	3132
1966	166	1024	542		3048

4. táblázat: Az állattartásra vonatkozó felmérések adatai 1863-1966 között

A baracskai iparosok csak a helyi lakosok igényeit elégítették ki. 1863-ban 14 iparágban 39 dolgozót regisztráltak köztük: 6 takácsot, 5 csizmadiát, 3 ácsot, 3 bognárt, 3 szabót. 1877-re számuk lecsökkent: 13 iparágban már csak 28-an dolgoztak. Az iparosok közül 2 fő viselt régi nemesi nevet, a többi bevándorolt a faluba. A mészárosok, szabók izraelita vallásúak voltak. Érdekes adat, hogy a tanult iparos legények napi bére 1881-ben 1 forint 70 kr. volt, míg a férfi napszámosok 1 Ft-ot, a nők 60 kr.-t kaptak. A kereskedelem is csak lassan fejlődött. 1863-ban 4 kereskedő, 4 vendéglő működött Baracskán, míg 1877-ben már 5 vendéglős, 4 vegyeskereskedő, 1 fogadós, 4 szatócs, 2 bőrkereskedő, 3 házaló, valamint külön marha-, ló-, borjú és gabonakereskedő működött a faluban. 1883-ban már csak 10 kereskedőt

⁷³ DEGRÉ 1982 97.

írtak össze a faluban, akik egyet kivéve mind izraeliták voltak. (2 szatócs, 4 vegyeskereskedő, valamint 1-1 borjú-, bőr-, marhakereskedő)⁷⁴

A község jegyzőire vonatkozó adatok is rendelkezésre állnak. 1875-ben az addigi segédjegyzőt, Töltéssy Dénest választották jegyzőnek. Utódja, 1890-től Tóth Gábor, majd Kovács István, akit azért távolítottak el beosztásából 1897-ben, mert nem hajtotta be az adótartozásokat, valamint rágalmazta a főszolgabíró. 1897-től a 6 elemít végzett Pencz Ferenc vezette a hivatalt, aki 1894-ben szerezte meg jegyzői képesítését. Arról is tudunk, hogy 500 Ft pénzbírságra büntették, mert nem vezette szabályosan az iktatókönyveket, valamint jelentős mértékű késedelembe esett az ügyek intézése terén. Tartozásait 1908-ra kiegyenlítette, hivatalát 1910-ig töltötte be. A község jegyzőjének éves jövedelme 1890-től 760 Ft volt. (előtte 450 Ft) 1898-ban a település új községházát épített (jelenlegi polgármesteri hivatal), jegyzői lakással együtt, amelynek 7000 Ft-os költségét egy 50 év alatt törlesztendő hitelfelvétel fedezte. A községi bíró személyét régi birtokos családok közül jelölték ki, ő általában több évig töltötte be a tisztségét. (1880: László Dénes, 1883: Moharos Pál, 1890: Sándor Dénes, 1895: Mészáros János, 1897: Tóth János) A község a hivatali alkalmazottainak fizetését, épületek karbantartását, valamint az irodaszerek költségeit pótdából fedezte, mivel saját vagyonnal nem rendelkezett. A pótdát az állami adó bizonyos %-ban határozták meg.⁷⁵

Év	Földadó után fizetendő ‰	Egyéb adók utáni ‰
1891	15	21
1893	23	29
1896	16	26
1898	27	37
1912	38	48
1932	50	50 ²²⁵

5. táblázat: Baracska község által kiszabott pótdók mértéke az állami adók %-ban. (1891-1932)

⁷⁴ DEGRÉ 1982 98.

⁷⁵ DEGRÉ 1982 100-101.

4. Baracska a XX. században

A modern kor első századában a magyar gazdaság és társadalom addig soha nem látott változásokon ment keresztül. Az Osztrák-Magyar Monarchia államai között létrejött „kiegyenlítés” (kiegyezés reálpolitikai megnevezése) megteremtette azt a jogszabályi környezetet és

16. kép: Községháza a XX. század elején

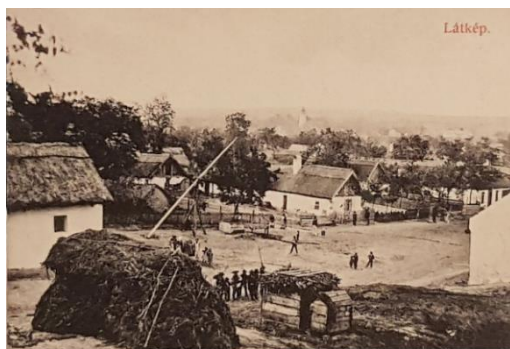
belpolitikai stabilitást, amelynek hatására a külföldi befektetők egyre nagyobb számban nyitották meg gyáraikat, vállalkozásaikat hazánkban. A magyar korona országaiban világszínvonalú technológiát alkalmazó vállalkozások bővülő száma is hirdette a kor új gazdasági rendszerének sikerét. A dinamikus fejlődésnek indult magyar ipar felvirágoztatta a gazdaságot, pozitív hatást gyakorolva a polgárosodás folyamatára, lakosság életszínvonalára, valamint várható élettartamára. A kiegyezést követő szűk 50 év békés fejlődésének folyamatát az I. világháború törte derékba, majd a trianoni békediktátum aláírását követően egy lakosságának 68%-ától megfosztott, területének 2/3-val megcsónkított és kivéreztetett Magyarország siratta dicső múltját. A többi európai néphez hasonlóan a magyar nemzet is békére és biztonságra vágyott. A várva várt szebb jövő azonban a század további évtizedeiben sem adatott meg az ország lakosságának. A 20-30-as évek konszolidált korszaka után hazánk belesodródott a II. világháborúba, amelynek lezárása után a szovjet érdekszférához tartozva pár év alatt megszilárdult a kommunista diktatúra. A szocializmus 40 éve sem múlt el nyomtalanul. A terror évtizedei, a vallás üldözése, valamint a tervgazdálkodás súlyos erkölcsi, társadalmi és gazdasági válságot eredményezett. A 70-80-as évek gulyáskommunizmusa bár - összehasonlítva a többi szocialista ország életszínvonalával – viszonylagos jólétet hozott, de a pártállami diktatúra által fenntartott szocialista rendszer összeomlását nem tudta feltartóztatni.

A rendszerváltás korának magyar társadalma megszabadult ugyan a szovjet függőségtől, de mind a politikusok, mind a lakosság jelentős része lelkes naivitással viszonyult a nyugathoz, nem látva akkoriban még tisztán a hazánkat „segíteni kívánó” szándék mögötti politikai- és gazdasági érdekekben rejlő veszélyeket. A 90-es évek Magyarországa számtalan válságot élt át, amelyeket az is súlyosbított, hogy nem megfelelően készítették elő a gazdaság és annak szerkezetének átalakítását célzó intézkedéseket. (munkanélküliség, infláció, államadóság, privatizáció)

A dolgozat terjedelme miatt nincs lehetőségem a XX. század eseményeinek összefüggéseire részletesebben kitérni, de fontosnak tartottam a korszak rövid áttekintését, mivel Baracska lakosságának életére is jelentős hatást gyakoroltak a fenti társadalmi, politikai, gazdasági változások.

4.1 Közigazgatás, fejlődés, oktatás, közösségi élet század első felében

A XX. század elején a falu szétszórt nemesi kúriákból, házcsoportokból állt, közöttük vizenyős területek, rétek helyezkedtek el. Amikor az 1920-as földreform során ilyen belterületi telkeket parcelláztak, nem jelentkezett rájuk vásárló, mivel a talajvíz nagy veszélyt jelentett az akkoriban még vályogból épült házakra, amelyek közül egynek a

17. kép: Baracscai látkép

fala annyira átnedvesedett (Kossuth utcán), hogy 1930 körül össze is dőlt. Ebben az évben ürítették ki és bontották le szintén ezen ok miatt a község szegényházát is, amelyet a Tejszövetkezet költségén, 1932-ben újraépítettek. A köztes két évben a szegények elhelyezését (5 fő munkaképtelen) magánlakásokban oldották meg. A nedvesség miatt egészségtelenné vált zsellérházakban megállíthatatlanul terjedt a tüdőbaj, de egyéb más betegségek is szedték áldozataikat. 1930-tól kezdve a község saját orvosi ellátást biztosított lakosai számára (addig a martonvásári orvos látta el a feladatot), 1932-től az 1931-ben anyagi okokból bezárt óvoda épületében került kialakításra a házi orvos lakása. Ekkoriban az alábbi területeket sorolták Baracskához: Gellértvölgy, Gábánvölgy, Kajászószentiván, Nagyhalom, Kishalom, Alsószentiván, Roboztanya, Szénavölgy, Szűts tanya, Hollósy tanya, Anna major, Csontos tanya, Komáromi tanya, de dűlő nevek is használatosak voltak, mint: Pusztadomb dűlő, Temető dűlő, Feljáró dűlő, Nyedám dűlő, Csádés dűlő, Keleti dűlő, Beltelki dűlő.⁷⁶

A XX. században jelentős fejlődés indult meg	1873-ban volt	305
Baracska közigazgatásának szabályozottsága és a település	1903-ban	„ 322
infrastruktúrájának kiépítése terén is. A század elején a község	1913-ban	„ 305
megalkotta az építésügyi szabályrendeletét, majd a	1933-ban	„ 380
földreformon belül „házhelyakciót” indított, amelynek	1967-ben	„ 552
köszönhetően 1920-1932 között 62 új ház épülhetett meg.	1973-ban	„ 648.

6. táblázat: Házak számának alakulása (1873-1973)

Baracskán 1926-ban épült ki a villamos áram vételezését biztosító rendszer, de 1932-ig csak

⁷⁶ DEGRÉ 1982 99-100.

101 magánfogyasztót és 60 közvilágítási lámpát kötöttek rá. (házak száma 380 volt) A község korabeli jegyzőjének panasza alapján a közvilágítás költsége ekkor már nagy terhet rótt a költségvetésre. A baracskai közösségi élet is fejlődésnek indult már a század elején. 1900-ban olvasóköri alakult, bár a belügyminiszter nem hagyta jóvá alapszabályzatát, mivel a községnek volt már népkönyvtára, így feleslegesnek tartotta az olvasóköri létrehozását. 1890 előtt már volt a településnek tűzoltó egyesülete is.⁷⁷

Az iskolai oktatást a XIX. században a református egyházközség szervezte. 1898-ban Nagyhalompusztán is működött már egy állami iskola, amelynek 1 tanítója és 37 tanulója volt. 1909-ben megszervezték a katolikus általános iskolai oktatást is, amelynek költségeit a püspök

18. kép: Hangya Szövetkezet boltja

által kiutalt 2000 korona támogatás fedezte. 1927-ben az egyházközség kérte az iskola államosítását, mivel nem tudták a fenntartás költségeit biztosítani. Az állam az iskola átvétele után 2 tanítót alkalmazott. Az iskola igazgatója egyben katolikus kántor is volt, akinek szolgálati lakást is biztosítottak. Jól mutatja a kor katolikus családjainak anyagi helyzetét, hogy az évek során az 5. és 6. osztályokban jelentősen lecsökkent a tanulók száma, mert a szülők arra kényszerültek, hogy a gyerekeiket otthon dolgoztassák. 1926-1927-es tanítási évben már csak 63 tanulója volt az iskolának, szemben a jóval több tanulóval rendelkező református iskolával. Az állami óvodát 1920-ban alapították, de a fenntartás költségei miatt 1932-ben be is zárták.

Összességében elmondható, hogy az iskolai oktatás a nehézségek ellenére eredményesnek bizonyult, mivel 1869-ben a lakosság 57%-a (1152 fő) volt még analfabéta volt, de ez az arány 1941-re 6,2%-ra (131 fő) csökkent. Ekkor már pár éve bevezethették a 8 osztályos elemi oktatást is, amit a következő oldalon lévő táblázatban szereplő, középiskolai végzettséggel rendelkező lakosok számára vonatkozó adatok is bizonyítanak.⁷⁸

19. kép: baracskai képeslap a XIX.-XX. század fordulójáról (A mai Kossuth utca)

⁷⁷ DEGRÉ 1982 101-102.

⁷⁸ DEGRÉ 1982 103.

az elemi 4—5. osztályát végezte	432,	„	21,1 ⁰ / ₀
az elemi 6—7. osztályát végezte	827,	„	40,4 ⁰ / ₀
az elemi 8. osztályát végezte	55,	„	2,7 ⁰ / ₀
középiskolát végzett	16,	„	0,8 ⁰ / ₀
főiskolát végzett	13,	„	0,6 ⁰ / ₀

7. táblázat: Baracskai lakosok iskolai végzettsége (1941)

Az I. világháborút megelőzően a szavazójoggal rendelkező lakosság nagyobb része függetlenségpárti volt, így az ellenzékot támogatta. A választásra jogosultak száma a XIX. századtól folyamatos növekedést mutatott, amelyet az alábbi táblázat adatai is jól szemléltetnek.

Év	Választójogosultak száma	Ez a község egész lakosságának százaléka
1892	114	5,9 ²²⁹
1898	113	5,9 ²³⁰
1913	183	9,2 ²³¹
1927	662	30,0

8. táblázat: Választásra jogosultak száma (1892-1927)

4.2 I.-II. világháború időszaka

Az első világháború fájdalmas veszteségeket okozott a falu lakossága számára. A fronton harcoló baracskai katonák közül 104 fő halt meg halálos sebesülés vagy a fronton szerzett betegségek következtében. Közülük a gyermekek 24 árvát hagytak maguk után. További 28 honvéd rokkantan tért haza. 1918. november 4-én, az őszirozsás forradalom idején 32 tagú polgárőrség alakult Baracskán, majd Mészáros Tivadar a nemzeti bizottság elnöke fegyvereket kért a rend fenntartása érdekében. 1919 elején létrehozták a Földmunkások és Kiszgazdák Szövetségének helyi csoportját, amiben Eördögh Mihály martonvásári tanító segédkezett, aki a Szociáldemokrata Párt szervezésében is részt vett. A csoport létrehozásának célja azontúl, hogy fenntartsák a rendet, távol tartsák a bűnöző elemeket, a gazdasági élet újraszervezése is volt. 1919. április 10-én megválasztották a községi munkás-katona és földmunkás tanács tagjait. Az intézőbizottság tagjainak Moharos Istvánt, Mészáros Józsefet és Nagy Antalt választották, aki egyben a bizottság elnöki tisztségét is betöltötte. Nagy Antalt beválasztották a váli járási intézőbizottság tagjai közé is. A direktórium ideje alatt rendbontás

nem történt a faluban, de a tanácsköztársaság bukása után Eördögh Mihályt letartóztatták, majd internálták.⁷⁹

Horthy Miklós hatalomátvételekor 1 lovasszázadot állomásoztattak a településen, aminek az oka lehetett – Degré Alajos szerint -, hogy a hadsereg nem bízott a tanácsköztársaság idején aktív szerepet vállaló vezetésben.⁸⁰ A Horthy korszakban véghezvitt földosztás révén 60 kataszteri hold legelőt kapott Baracska, mert a 300 egyedből álló szarvasmarha állomány legeltetésére nem állt rendelkezésre megfelelő nagyságú földterület. A község ekkoriban 3 gulyást fizetett, akiknek a bére szarvasmarhánként évi 10 kg búza volt. A szarvasmarhák legeltetésének díja 4 növendék marha után 2 pengőben lett megállapítva. 1921-ben a 178 fő nyújtott be földbérlet iránti igényt, ezzel szemben csak 68 fő számára tudtak földbérletet adni. (111 kat. hold) Majd csak 1932-ben, a Dreher birtokok parcellázásakor tudtak több igénylő részére is földet osztani. (325 fő, 1116 kat. hold) Baracska lakosságának egy része továbbra is aktívan részt vett a politikai életben, 1934-ben a Független Kisgazdapárt és a Keresztény Gazdasági Párt helyi szervezetének összesen 130 tagja volt.⁸¹

A második világháború szörnyű pusztítása is sok áldozatot követelt Baracskán.

1944. március 19-én a németek megszállták a települést, a zsidó lakosságot deportálták. A 3. Ukrán Front Mohács november 27-ei bevétele után - Fejér megye irányába előrenyomulva - december 7-én érte el Baracskát. Az október 15-én puccsal hatalomra került nyilas uralomnak így berendezkedni sem volt ideje a megye településein. A németeknek nem állt rendelkezésre megfelelő számú haderő a térség védelmére, de a szovjetek még ennek ellenére sem tudtak ezekben a napokban átütő sikereket elérni. A német-magyar csapatok próbálták állásaikat megtartani Kápolnásnyék, Baracska déli részén, valamint Martonvásártól 1,5 km-re délkeleti irányban. A következő napon a német 8. páncélos hadosztály Baracska, Martonvásár felől ellentámadásba lendült Ráckeresztúr irányába, amelyet megismételt december 10-én is, de a szovjet páncélelhárító tüzérség megakasztotta az előrenyomulásukat. December 9-én egy szovjet zászlóalj áttört a német védvonalat Baracska déli határában, de lényeges változást ez a támadás sem eredményezett az arcvonalak vonatkozásában. A jelentősebb szovjet haderők a Velencei-tó és a Balaton közötti térségben gyülekeztek, így Baracska-Martonvásár térségében nem kezdeményeztek nagyobb harcokat. A térség

⁷⁹ DEGRÉ 1982 104-105.

⁸⁰ Degré Alajos pótolhatatlan munkájában, a tanácsköztársaságot elsöprő nemzeti oldal hatalomátvételét „ellenforradalomként” aposztrofálja, aminek fényében a háború utáni évtizedekre vonatkozó megállapításait és adatait megfontoltan szükséges kezelni, mivel szocialista szemszögből láttatja a község későbbi történelmét.

⁸¹ DEGRÉ 1982 105.

megközelítésével az volt az alapvető céljuk, hogy a Budapest-Székesfehérvár vasútvonalat ellenőrzésük alá vonják. A németek bár december 14-re jelentős haderőt (3., 6. páncélos hadosztály, 3. Párduc harckocsi osztály) vonultattak fel Baracska és térségének védelmére, de a 2. Ukrán Front előretörése miatt a felsorolt páncélos hadosztályokon kívül még az egyéb erőiket is kénytelenek voltak Komáromon át a Duna bal partjára vezényelni. A szovjet csapatok erőfölényüket kihasználva december 20-án kezdték meg offenzívájukat, amelynek során Baracskát is elfoglalták, majd a Váli-víz partján vonulva Kajászószentpétert is megközelítették. A németek a 8. páncélos hadosztálya, december 21-én, Lovasberény irányából ellentámadásba lendült, amely során Baracskát is elérték, de a szovjetek ezúttal is megakasztották előrenyomulásukat. A szomszédos Martonvásárt december 22-én foglalták el az oroszok. A harci cselekmények jelentős része ekkor még a község határában zajlott.⁸²

Sallai Elemér Utolsó napok című könyvének megírásához felhasználta egy magyar katonatiszt naplójának bejegyzéseit is, aminek köszönhetően betekintést kaphatunk a Baracskát érintő harcok ezen első szakaszának eseményeibe.

A magyar tiszt naplójának sorai szerint az Ercsiből, Martonvásáron keresztül Kajászóra vonuló zászlóalj végül Baracskán alakította ki állásait. A baracskai erők tüzérségi védelmét a Kajászón felsorakozott német gyalogezred, hat üteg és a 8. páncélos hadosztály látta el, ami megnyugtató volt a szovjetektől néhol 200-400 távolságra lévő állások magyar katonái számára. A

20. kép: A rombadöntött református templom

A katonai vezetés részéről azonban nagy hibának tartotta, hogy nem indított időben ellentámadást Ercsi visszafoglalása céljából, így lemondva a Duna menti állásokról is. Az ütegének szálláshelyéül az Ostváth kúriát jelölte ki, amit a református templom közelségével (figyelőállás) illetve az épület kedvező elhelyezkedésével indokolt. A kúriában körülnézve szomorúságának adott hangot, amikor az elárvultnak leírt belső tér hajdani gazdagságán elmélkedett. A belső tér leírásakor említést tesz egy intarziás antik szekrényről, amelyben egy-két csiszolt ólomkristályt és „márkás” porcelánt találtak. „*Mi minden tűnhetett el innét, ha ennyi érték meg tudott maradni*”⁸³ A berendezés ugyan hiányos volt, de a tiszti kvartélyt a megmaradt bútorok felhasználásával megfelelően ki tudták alakítani. A legénységet a szomszédos

⁸² DEGRÉ 1982 105-106.

⁸³ SALLAI ELEMÉR, *Utolsó napok*, Zrínyi Kiadó, Budapest 1958, 82.

cselédházban szállásolták el, ahol sajnos nem volt fűtési lehetőség. Naplóírónk említést tesz a csendesebb estékről is, amikor is a tisztek már dolguk nem lévén, a kúria befűtött halljában kártyázással, levélírással töltötték idejüket, míg ő a naplóírás mellett az Osváth András által hátrahagyott könyvtár könyveit olvasgatta. A

21. kép: Osváth kúria (régibbi nevén: Reimann kúria)

tisztek a templomtoronyba helyezett távcsőhöz felváltva jártak, hogy az ellenséges állásokat kémleljék. Bár az esti idill biztosított egy kis lelki megnyugvást a katonák számára, de a naplót író tisztünk szerint szorongva gondoltak a jövőre, mert tudták, hogy ez a nyugalom sem fog sokáig tartani.⁸⁴ A háború következményeiről az alábbi szavakkal tudósít: „Baracska környékén pusztulás, romlás, százötven-kétszáz gépkocsi a kastély környékén, az udvaron, a veteményes kertben, meg az ősi parkban, rejtve az ágak között.”⁸⁵ A napló írója szerint a honvédségi rendszámmal ellátott polgári autókat a korábban Baracskán állomásozó javítórészleg hagyta hátra a szovjet előrenyomulás hírére. A romtemető autóinak összértékét 20-40 millió pengőre becsülte. Felteszi a kérdést, hogy miként történhetett meg mindez? Miért telepítették át a javítóműhelyt Hajmáskérrel Baracskára, és ha már így alakult miért nem vonták vissza időben a biztonságos zónába? Majd az alábbi megállapítást tette: „Ez itt ízelítő, hogy pusztul minden. Vandálok, gótok, tatárjárás, török dúlás, mind gyerekjáték volt ehhez képest.”⁸⁶ A naplóban olyan részletek is olvashatunk, ami sejteti, hogy milyen szörnyűségeket kellett kiállni a lakosságnak. Az író leír egy esetet, amikor egy fosztogató német katonára fegyvert kellett fognia, mert az disznót lopott. A helyzetjelentés szerint a németek már nem is a haszonért, hanem csupán a szerzés örömeért fosztogatnak. Ebben a háborús helyzetben már nem volt senki tekintettel a jogra és a magántulajdonra.⁸⁷

1945. január 13-án az összevont német páncélos haderők a Budapesten bekerített német-magyar csapatok felszabadítására ellentámadást indítottak. A 1. német páncélos hadosztály január 18-án indította meg támadását Baracska, Ráckeresztúr irányába. Január 21-én a német 24. páncélos hadtest eléri Kápolnásnyéket, de mivel nem tudták bevenni a települést, kikerülve azt, január 23-án éjszaka Baracska irányába haladtak tovább. A támadásban 22. Párduc harcokosi és a Wiking SS páncélos hadosztály gránátos zászlóalja vett részt. Céljuk a

⁸⁴ SALLAI ELEMÉR 1958 82-83.

⁸⁵ SALLAI ELEMÉR 1958 84.

⁸⁶ SALLAI ELEMÉR 1958 84.

⁸⁷ SALLAI ELEMÉR 1958 82-85.

Váli-víz elérése volt, amelyet nagy veszteségek árán 25-re virradóra el is értek. A szovjetek részéről a 1. gépesített- és az 5. gárda lovas hadtestek védték baracskai állásukat. Ezen a napon már a község közepén csaptak össze az hadtestek, szörnyű pusztítás közepette. Az oroszok folyamatos ellentámadásai miatt végül a német hadseregnek nem sikerült átkelni a Váli-vízen. Január 26-án északi irányban elhagyták el Baracskát, majd bevették Pázmándot. A harcok ezen szakaszában tehát 2 napig harcoltak a felek Baracskán, hatalmas károkat okozva emberéletben és anyagi vonatkozásban. A későbbiekben is voltak német próbálkozások az itteni szovjet védelem áttörésére, de ezek kudarcba fulladtak mielőtt még elérték volna a térséget.⁸⁸

A háború következményei szörnyűek voltak. A lakosság 1944. november 1. és 1945. április 23. között, 2305 főről 1814 főre csökkent. (halálozás, menekülés) A harcok után a menekültek, életben maradt katonák hazatérével ismét növekedni kezdett a lakosság szám. A lakóházak 21%-a (88 db) lakhatatlanná vált, míg 20%-a (83db) súlyos károkat szenvedett. Nagy nehézséget okozott a lakosoknak, hogy a megmaradt állatállománnyal (96 ló, 43 tehén), és az 1 éppen maradt traktorral nem lehetett elvégezni a tavaszi munkákat. Ráadásul az aknák is veszélyeztették a földeken dolgozókat. Ennek következtében a 4477 kat. hold földterületből csupán 1383 kat. hold lett bevetve. A következő megdöbbenő adat szerint ebben az időszakban a lakosság 29,54%-a (536 fő) nem jutott élelmiszerhez, 54,02%-a (980 fő) részben ellátottnak volt tekinthető, míg csupán a lakosok 17,64%-a (320 fő) volt megfelelően ellátott élelmiszerrel. Az élet újjászervezése a nehézségek ellenére is gyorsan ment végbe. A belterületi 2 iskolában már 1945. április 25-én megindult az oktatás, míg Nagyhalompusztán tanítóhiány miatt csak júliusban sikerült megnyitni az iskola kapuját. A földreform lebonyolítása is gyorsan megtörtént, a miniszterelnöki rendeletben foglaltaknak megfelelően a 100 holdnál nagyobb birtokokat a lakosság használta. A földalap így 2951 kat. holdra növekedett, amelynek a kiosztása jelentősen csökkentette a társadalmi feszültségeket. A földreformhoz kapcsolódóan anomáliák is jelentkeztek. A földosztásig a nagyhalompusztai iskola fenntartására az Ercsi Cukorgyár volt kötelezve, de baracskai birtokainak elvesztése után ezt a kötelezettség már nem állt fenn. A település egyházközségei a korábbi cukorgyári birtokok fejében elvállalták az iskola fenntartását. Az egészségügyi helyzet súlyosságát mutatja, hogy 1945-ben Baracskán 40 újszülött maradt életben, de 117 fő halálozott el. (év végén lakosságszám már 2399 fő volt)⁸⁹

Baross Miklós bácsi még gyermek volt a háború idején, a Baracskát érintő harcok idejére az alábbiak szerint emlékszik: *A szovjetek Baracska déli része felől, a Bruck gödrön*

⁸⁸ DEGRÉ 1982 106-107.

⁸⁹ DEGRÉ 1982 107-108.

keresztül nyomultak be településre. Akkoriban még csak pár ház állt ezen a területen, köztük Miki bácsiék háza is. A szovjet támadás hírére a baracskai lakosok fedezékbe vonultak. Miki bácsi édesapjával együtt a házukkal szemben kiásott L alakú bunkerben húzták meg magukat. Édesapja a támadás alatt hazarohant valamiért, közben a szovjetek elhaladva a bunker mellett belelőttek pár sorozatot. Hála Istennek Miki bácsit nem találták a lövedékek, mert az L alakúra épített bunker azon részében búj meg, ahova nem tudtak bejutni a lövedékek. Az

22. kép: Születi felvonulás napja. B. Miklós, M. Zsófia

oroszok hatalmas létszámban özönlettek be községünkbe. Mint ahogy több más családhoz, Miki bácsiékhoz is beköltöztek az orosz katonák, akik aludni próbálván rá is förmedtek, amikor gyerekként zajosan tett-vett a házban. A visszaemlékezés szerint a terület háromszor cserélt gazdát. Egyszer az oroszok nyomultak előre, majd a németek ellentámadása miatt kénytelenek voltak visszább húzódní. A német katonák is rendszeresen betértek a családhoz, de ők csak enni-inni jártak oda. Miki bácsiéknak szerencsájük volt, mert a németek és az orosz katonák sem erőszakoskodtak a családtagjaival. A harcok során sok ló elpusztult, sokat magukkal vittek a németek. A németek az oroszok bejövetele előtt a Váli-völgy gellértpusztai szakaszán ásták be magukat a szőlőhegybe, hogy jól be tudják látni a völgyet. A völgy teljes szélességében tankcsapdát ástak a lakosokkal. A harcok után az orosz katonák holttesteit először a temetőbejáratánál kiásott tömegsírokba helyezték, majd a maradványaikat lovaskocsikkal elszállították, és a szovjet emlékmű előtt kiásott sírokban helyezték örök nyugalomra őket. A temetőben nyugalomra helyezett német katonák holttesteit is később exhumálták, majd újratemették őket. Nagyságrendekkel több szovjet katona vesztette életét a baracskai harcokban, mint német. A falusiak nagyon féltek a harcok idején, sajnos közülük páran életüket is vesztették. Az önkormányzat a harcok előtt egy U alakú bunkert építtetett a lakosok számára, amelynek a bejárata az Aradi utca felől eső domboldalban nyílt. Sajnos ez az építmény összedőlt a háború alatt, de szerencsére a lakosok nem használták. A pár napig tartó harcok alatt mindenki talált magának búvóhelyet a saját telkén. Miki bácsi a II. világháború utáni beszolgáltatást szükséges rossznak tartotta, mert e nélkül nem tudtak volna mit enni a városiak. A története végén sajnálkozva azt is megjegyezte, hogy régebben nagyon összetartó közösség élt Baracskán, amilyen szerinte már soha nem lesz többé. A lakosok számíthattak egymásra, komolyan vették a barátságot, sokat beszélgettek és a hitüket is gyakorolták.⁹⁰

⁹⁰ BAROSS MIKLÓS, *Visszaemlékezések a baracskai II. világháborús harci eseményekre*, 2023.04.16.

4.3 Baracska izraelita lakosságának rövid történeti összefoglalása

A Baracska nemzetség eredetét tárgyaló részben már említést tettem Nagy Géza elméletéről, miszerint a középkori forrásokban szerepeltett nevek arra utalhatnak, hogy a honfoglalás után a zsidó vallást követő kaliz etnikum képezhette a település lakosságának jelentős részét. (Emléküket a Kálózi-völgy neve, mai nevén a Váli-völgy is őrízte) Ha ez az elmélet igaz is lenne, azt figyelembe kell venni, hogy a források tanúsága szerint a tatárjárás idején kihalt a települést benépesítő Baracska nemzetség. Az újkor izraelita népessége újonnan betelepült etnikumként képezte részét a település lakosságának.

A már említett 1762-es II. József féle és az 1769-es egyházi összeírás adatai szerint 5 zsidó család 21 tagja élt a faluban.⁹¹ Az izraeliták lélekszáma az 1830-as évek után növekedésnek indult. 1838-ban már 38 család 146 tagja lakott Baracskán, akik közül 14 családfő baracskai születésű volt, míg 5 fő Morvaországból vándorolt be. A források szerint a közbirtokosság nem akadályozta a zsidó lakosok megélhetését: 23 fő kereskedőként, 1 fő vargaként, 1 fő üvegesként, 1 fő szabóként, a többi bábaként, rongyszedőként, pálinkafőzőként, kocsmárosként kereste meg a kenyérre valót. Érdekes adat, hogy ekkoriban élt Baracskán egy diplomás zsidó orvos is.⁹² Az izraelita közösség ekkor a kajászószentpéteri hitközséghez tartozott, de az 1848-as összeírás már egy hivatásos baracskai éneklőről is említést tesz.⁹³ Az 1848-ban megalakult 90 fős baracskai nemzetőrség tizedesei közé beválasztották Morgenstern Herman zsidó kereskedőt is, továbbá tagjai közé 2 izraelita házalót. Az önkéntes nemzetőrség tagjai közül 9 volt zsidó vallású.⁹⁴ 1863 és 1911 között jelentős változás történt az izraelita lakosság számában. A változás egyik oka, hogy a XX. század fordulóján, a vidéken élő zsidók, élve a törvény adta lehetőséggel, egyre nagyobb számban vállaltak munkát a városokban. A számuk csökkenésének másik oka az volt, hogy a zsidó lakosok egy része vallást váltott és áttért a keresztény hitre.⁹⁵ Az izraelita lakosok számának csökkenése miatt a 60-as években épült zsinagóga bezárásra került, 1873-ban említik utoljára a források.⁹⁶ Gazda Anikó kutatásai szerint a

23. kép: Baracskai zsidó házaspár a XIX.-XX. század fordulóján. (A felvétel Budapesten készült)

⁹¹ DEGRÉ 1982 79.

⁹² DEGRÉ 1982 85.

⁹³ DEGRÉ 1982 89.

⁹⁴ DEGRÉ 1982 90.

⁹⁵ DEGRÉ 1982 94.

⁹⁶ DEGRÉ 1982 103.

hitközség imaháza a Molnár utca 4. szám alatt volt található, amelyet az 1944-es felmérés is megerősít. 1880-ban még 103 zsidó lakost írtak össze, ettől kezdve számuk folyamatosan csökkent. 1941-ben már csak lakosság 2,2%-a (41 fő) volt zsidó származású.⁹⁷

Év	Reformátusok		Katolikusok		Evangélikusok		Izraeliták	
	száma	összlak. %-ában	száma	összlak. %-ában	száma	összlak. %-ában	száma	összlak. %-ában
1863	1079	59,2	614	33,6	24	1,4	106	5,8
1869	1191	58,2	703	34,3	28	1,8	121	5,9
1911	999	48,8	927	45,2	62	3,0	45	2,2

9. táblázat: Baracska lakosságának felekezetek szerinti megoszlása

A két világháború közti időszakban a zsidó lakosság száma olyan arányban csökkent, hogy gyerekek elemi oktatását a református iskola végezte, hittanoktatásukat a hitközség kántora vállalta el. Az 1944. március 19-ei német megszállás után Baracska zsidó lakosságát a nácik deportálták.⁹⁸ A deportálás idejére az izraeliták száma jelentősen lecsökkent. A gyerekekre vonatkozó adatok szerint ekkor már csak három 10-13 év közötti zsidó származású gyermek élt Baracskán.⁹⁹ A zsidó lakosság közösségi életére vonatkozó adatok nem állnak rendelkezésre. Mivel számuk a XIX. század második felében jelentősen megnőtt, ezért elképzelhető, hogy alapítottak egyesületeket is. Baracskáról származik az izraelita

24. kép: A két világháború között működő baracskai zsidó elemi iskola.

25. kép: Baracskai zsidó család, akiket Auschwitzba deportáltak.

közösség híres rabbija, Klein Philip (1948-1920), aki gimnáziumi tanulmányait Pozsonyban végezte, majd a bécsi egyetemen doktori címet szerzett. 1880-1890 között az oroszországi Libauban élt, majd kivándorolt Amerikába, ahol az Ohab Cedek rabbija lett. A holocaust emberi ésszel felfoghatatlan pusztítása 25 baracskai zsidó ember életét követelte.¹⁰⁰

⁹⁷ <http://www.restancia.hu/memory/gergely-baracska.html> (utoljára ellenőrizve: 2023.04.19.)

⁹⁸ DEGRÉ 1982 105.

⁹⁹ <http://www.restancia.hu/memory/gergely-baracska.html> (utoljára ellenőrizve: 2023.04.19.)

¹⁰⁰ http://acta.bibl.u-szeged.hu/67445/1/vallasi_kulturakutatas_konyvei_027_079-100.pdf (utoljára ellenőrizve: 2023.04.19.)

4.4 *Az újjáépítés és a szocializmus korszaka*

A II. Világháború lezárását követően az ország lakossága egy olyan politikai, társadalmi, gazdasági átalakulásban reménykedett, ami megteremti a gazdaság stabilitását, biztosítja számukra a szabad vallásgyakorlást és lelkiismereti szabadságot. A demokratikus átalakulásra vonatkozó reményeik azonban hamar szertefoszlottak, mivel a háború után pár évvel ismét a kommunisták ragadták magukhoz a hatalmat.

1946. január 31-én a nemzetgyűlés elnöke kihirdetette az 1946. évi I. tc.-et Magyarország államformájáról. A törvény eltörölte a királyságot, mint államformát, Magyarországot pedig köztársaságnak nyilvánította. Ennek következtében megszűnt a magyar katolikus egyház fő közjogi szerepe is. Február 1-jén a nemzetgyűlés Tildy Zoltán református lelkészt, a Kisgazdapárt politikusát közfelkiáltással a Magyar Köztársaság elnökévé választotta. 1946. március 5-én a Magyar Kommunista Párt, a Szociáldemokrata Párt, a Nemzeti Parasztpárt és a Szaktanács részvételével megalakították a Baloldali Blokkot, amelynek célja már nyíltan a hatalom megszerzése volt. A törvényhozás is „felkészült” a polgári erővel történő leszámolásra. 1946. március 23-án kihirdetésre került az 1946. évi VII. tc., a demokratikus államrend és a köztársaság védelméről (hóhértörvény). A törvény szolgált alapjául az évtizedeken át tömegével gyártott koncepciók perének.¹⁰¹

Az 1947. Augusztus 31-ei „kékcédulás választásokon” a kommunista párt a szavazatok 22%-át tudta csak megszerezni, de fontosabb tárcák megszerzésével, valamint a kommunistákra jellemző aljas fondorlat segítségével lépésről-lépésre sikerült az ország feletti irányítást is átvenni. A választási törvény átalakítása révén bevezetett egypártrendszer, az 1949-es választásokon már biztosította számukra a teljes győzelmet.

A többi megyei településhez mérten Baracskán kiemelkedően nagyok voltak a háborús károk, ami felgyorsította a közösségi földművelés felé vezető folyamatot, mivel a gazdák igavonó állat hiányában csak az közösség összefogására számíthattak. 1946. Augusztus 20-án megalakult 207 taggal a Földműves-szövetkezet, amelynek vagyonát ekkor 2 kat. hold gyümölcsös, kovácsműhely, 2 traktor, 1 cséplőgép és egy magtár képezte. Megyei szinten 18.-ként alakult a nagynak mondható baracskai földműves-szövetkezet. 1949. tavaszán az elsőként alakult meg a baracskai Vörös Csillag termelőszövetkezet. A község vezetése 1946-ban

¹⁰¹ <https://mek.oszk.hu/02100/02185/html/260.html> (utoljára ellenőrizve: 2023.04.19.)

megalakította a 4 tagú Újjáépítő Bizottságot, majd a Szociálpolitikai Bizottságot. Ekkoriban ismét Bicske lett (előtte Vál volt) a járási székhely, ami ellen tiltakozott a falu vezetése. Mivel tiltakozásuk nem vezetett eredményre, azzal a kéréssel fordultak a megyéhez, hogy Baracskát rendeljék a székesfehérvári járás alá. A falu vezetés kérését 1950-ben – a szocialista közigazgatás megszervezésének idején – teljesítették. A képviselő-testület, 1947-ben, a megye főjegyzőjével történő egyeztetés után kérte a személyi jogú gyógyszertár megnyitását. 1948-ban a Fejér megyei Villamossági Rt. - baracskai villanytelepének bővítése céljából – egy 48x72 m-es területet (vásártér) vásárolt meg a településtől, aminek fejében a település közvilágítási rendszerét 52 közvilágítási lámpával bővítette. Szintén ebben az évben 4 napi ingyen munkát rendelt el a vezetőség a járdák és árkok rendbetétele céljából. Az újjáépítési folyamat részeként felépítették a község új orvosi lakását (45.320,- Ft), és döntöttek az új sportpálya megépítéséről is. (5000,- Ft) 1948-ban döntés született az iskolák államosításáról, amelyek dologi kiadásaira az 1949-es költségvetésben 12.320,- Ft fedezetet biztosítottak. A tifuszbajrvány terjedése miatt 1949-ben a település egy artézi kutat fúratott, amelynek költségeit a gazdákra terhelte a tulajdonukban lévő földjeik és állataik arányában.¹⁰²

Az 1947-es országgyűlési választásokon település lakosai a Kiszgazda Pártra adták le a legtöbb voksot. Második helyen a Kommunista Párt, harmadik helyen a Paraszt Párt végzett. Az országos folyamatoknak megfelelően 1947 februárjában Baracskán is megalakult a Baloldali Blokk helyi bizottsága, amely megalakulását követően azonnal követelte az „összeesküvők” felelősségre vonását. 1948 májusában a Kommunista Párt és a Szociáldemokrata Párt helyi szervezetei is egyesültek.¹⁰³

1956 októberében a magyar nép fellázadt a kommunista elnyomással szemben. A magyar társadalom előtt ismét felvillant a szabadság csalóka reménye. A forradalmi hangulat elérte Baracskát is. Az alábbi sorokat Vass Piroska néni visszaemlékezése alapján vettem papírra: *Az 1950-es években Baracskán is megindult a kényszer beszolgáltatás rendszere. A gazdáknak az általuk megtermelt gabonának, előállított zsírnak jelentős részét be kellett szolgáltatniuk az állam részére. A beszolgáltatást végző funkcionáriusok határozták meg a leadandó mennyiség mértékét. Piroska néni visszaemlékezése szerint megesett az is, hogy az egyik padlássöprő akció keretében egy család teljes gabona és zsír készletét elvitték a rákosi rendszer emberei. Az elkeseredett lakosság évekig némán tűrte az elnyomást, amely csak egyre fokozódott a Rákosi-diktatúra évei alatt. Az 1956-os forradalom idején a baracskai lakosság is*

¹⁰² DEGRÉ 1982 108-109.

¹⁰³ DEGRÉ 1982 109.

fellázadt a rendszer zsarnoksága ellen. Az 1956. október 28-án tartott búcsú napján az összegyűlt lakosság egy része a forradalmi hangulat hevében úgy döntött, hogy csatlakoznak a rezsimet megbuktatni szándékozó forradalmárokhöz. A községházhoz vonulva, annak ablakán kidobált dokumentumokat felgyűjtötták, majd egy listát állítottak össze azon személyekről, akiket felelősségre akartak vonni a kommunista rendszerben betöltött, vélt szerepükért. A község szoborparkjában álló szovjet emlékmű ledöntésének kísérlete után, egy főleg fiatalokból álló csoport azon gondolkozott, miként tudják segíteni a forradalmat. Az események további eskalálódását Barta Géza református lelkipásztor akadályozta meg, aki nagy tiszteletnek örvendett a lakosság körében. Géza bácsi tisztelettel megszólítva a baracskai forradalmárokat, csitítgatni kezdte őket, valahogy így, ezekkel a szavakkal: „Most búcsú van a faluban. Mindenki többet ivott, ne tegyék ki családjukat a bajnak. Börtönbe kerülhetnek, ne adj Isten rendbontásért ki is végezhetik Önöket!” Megértette velük, hogy az erőszakos cselekedetek nem vezetnek eredményre, azoknak mind ők, mind a falu nagy kárát fogja látni. A fiatalok hallgatva a bölcs tanácsra abbahagyták a rongálást, lemondtak a bosszúálló terveikről és hazamentek. Később a Székesfehérvár felől érkező tankok, a Baracskán átvezető 70-es úton vonultak Pest felé. A forradalom idején eltűnt két fiatal miatt nagyon aggódott a lakosság. Eszenyi Zoltán két hét után tért haza, addig valószínűsíthetően a budapesti pincékben talált menedéket. Horváth Jánost a pesti harcok során hátba lőtték, majd kórházba került. Hazatérése után pár évvel sajnos meghalt. Barta Géza bácsi és felesége esténként, Piroska néni szüleinek házában, velük együtt hallgatták a Szabad Európa Rádió adásait, míg Piroska és a többi gyerek a szomszéd szobában játszottak. Mivel Baracskáról is disszidáltak külföldre fiatalok, ezért nagy izgalommal várták az esti adásokat, hátha meghallják a sikeresen kijutott baracskai fiatalok hazaküldött üzenetét is. A forradalom leverése után sajnos sok szülő úgy döntött, hogy nem íratja be gyermekét hittanra. A háború utáni időkre vonatkozólag Piroska néni még annyit megemlített, hogy az idősebb lakosok elbeszélése szerint volt jó pár hónap, amikor mindenki mindenkitől félt. Többen feljelentették egymást, voltak, akiket be is börtönöztek vagy internáltak ennek okán.¹⁰⁴

A 1960-ban még nem volt kiépítve Baracska vízközmű hálózata. A lakosság 41%-a a mezőgazdaságban, 27%-a az iparban dolgozott. 1970-re ez az arány már 45%- és 28%-ra változott. A mezőgazdaságban dolgozók közül 245 fő állami gazdaság alkalmazottja, 20 fő a termelőszövetkezet alkalmazottja, 281 fő szövetkezeti tag. 1961-1968 között 85 új lakóház

¹⁰⁴ VASS PIROSKA, *Visszaemlékezések az 1956-os eseményekre*, 2023.04.14.

épült a községben. Az 1970-es évekre az infrastrukturális fejlesztés terén jelentős eredményeket ért el a vezetés.¹⁰⁵

Baracska közigazgatási területén található a Baracskai Országos Büntetés Végrehajtási Intézet, amely megalapításától kezdve munkalehetőséget biztosított a baracskai lakosok számára.

1945 után államosították a nagybirtokosok magántulajdonában álló földeket. A terület korábbi tulajdonosai között ott találjuk Dreher Antalt, az ismert sörgyárost is. Az Annamajor néven ismert külterület is ekkoriban került át az Igazságügyi Minisztérium tulajdonába.

26. kép: Mezőgazdasági munkát végző rabok őrzése

A területen ekkor még a Budapesti Gyűjtő Fegyház alakított ki munkatábort, ahol 70-80 jogerősen elítélt rabbal, mezőgazdasági munkákat végeztek. A tábor ellátását a budapesti intézmény biztosította. Minden nap egy ór hajnali 3 órakor, lovaskocsival indult Pestre, hogy a rabok tisztálkodásához, ruháztatásához, étellemezéséhez szükséges készleteket és egyéb eszközöket beszerezze. Az ellátmánnyal általában késő este ért vissza táborba. 1953.03.01-én lett önálló az intézet, Bv. Munkahely Parancsnokság Baracska néven. Az intézményben ekkor már 1000-1200 rab - nők és férfiak - volt elhelyezve. A nyári időszakban a mezőgazdasági munka ekkor napkeltétől napnyugtáig tartott, az elítéltek nagy része a határban töltötte az éjszakát. Kerítés ekkor még nem volt, az elítéltek őrzését külső őrzéssel biztosították. Az 1972-től Baracskai Fogház és Börtön néven működő intézetben már csak férfiakat tartottak fogva.¹⁰⁶

A rendszerváltás utáni első választáson Baracska lakossága Boriszov Zoltánt választotta meg a község polgármesterének. Polgármester úr 1990-től 2019-ig vezette a települést, nevéhez köthető számos infrastrukturális fejlesztés, mint például: Baracskai Kozma Ferenc Általános Iskola új szárnyának és tornatermének, a Makovecz stílusú Faluház épületének, a szennyvíztelep műtárgyainak megépítése, a Bóbita Óvoda épületének felújítása, a belterületi kerékpárút kiépítése, a szoborpark kialakítása és több utca útburkolatának felújítása. Képtelenség lenne felsorolni mindazt a sok fejlesztést, ami Boriszov Zoltán majd 30 évig tartó szolgálatának és kitartó munkájának köszönhetően megvalósult településünkön.

¹⁰⁵ DEGRÉ 1982 110.

¹⁰⁶ <http://old.bv.gov.hu/kozep-dunantuli-baracskai-objektum> (utoljára ellenőrizve: 2023.04.19.)

III. ÉPÍTETT ÖRÖKSÉGÜNK

Református és katolikus templomunk története elválaszthatatlan az ezeket felépítő felekezetek történelmének bemutatásától, ezért a fejezetben az épített örökségünk bemutatása mellett a településünkön működő 2 felekezet történelmének rövid összefoglalására is kísérletet teszek.

A XVI. században útjára induló reformáció Magyarországon is gyors terjedésnek indult. A felekezetképződés (konfesszionizmus) folyamata hazánkban békésebb módon zajlott le, mint Nyugat-Európában, nagy tömegeket megnyerve az új felekezetek számára. A reformáció tételeinek XVI. századi gyors terjedésére az is hatást gyakorolt – az előző század huszita mozgalmai és a konstanzi zsinat reformkísérletei mellett - hogy papjaink egy része a krakkói egyetemen végzett, amely egyetem a római katolikus egyház megreformálását sürgető törekvések közép-európai szellemi központjának is számított. A reformáció hazánkban már 1526 előtt is érezte hatását. Az új felekezetek első lelkeszei a reformokkal szimpatizáló katolikus papok közül kerültek ki.

A község közigazgatási területén az előzőekben már említett 2 Árpád-kori templom épült (szentiváni templom, középkori Mindenszentek temploma), amelyeket a török hódoltság után nem építettek újjá. A török dúlás következményeként akkor pusztának nevezett település földjeit többségében a korábbi tulajdonosok már kálvinista hitre tért utódai szerezték meg. A felekezetképződés korszaka tehát jelentős változást idézett elő a baracskai vallási élet terén is.

A Baracskán birtokot szerzett vagyonosabb nemesek a XIX. század során több kúriát építettek, amelyek a jelenkorban községünk épített örökségének részét képezik. A ránk maradt kúriák egy része önkormányzati tulajdonban, másik részük magántulajdonban áll. A háború utáni évtizedekben sajnos több kúriát lebontottak vagy hagytak az enyészetre.

1. Baracskai református templom és a felekezet történetének rövid összefoglalása

A református közösség 1738-ra már oly annyira megerősödött, hogy 30-60 fős oratóriumot tartott fenn, amelyet a Baracskára beköltöző Szűts és Gellért család építtetett 1729 körül. A közbirtokos nemesek mindegyike református felekezethez tartozott. Az 1769-ben készült összeírás szerint akkor már 155 református élt a faluban. A református nemesi családok számára fontos volt az oratórium, ezért mindent tőlük telhetőt megtettek, hogy fenn tudják azt

tartani. Valószínűsíthető, hogy a településre ekkoriban beköltöző katolikus családok közül többen felekezetet váltottak.¹⁰⁷

A források szerint az oratórium épülete, egy tíz lépés hosszú és 10 lépés széles kis, nádfedeles vertfalú ház volt, amelynek udvarán felállítottak fából készült haranglábat is. A gyülekezet egy levitát is alkalmazott, akinek minden közbirtokos (compossessor) évi 2 forintot, egy szekér fát, két kis mérő búzát fizetett, valamint évente 5 hold földet is felszántottak neki. 1783-ban Baracska lakosságának 63%-a volt református vallású.¹⁰⁸

Szüts Pál és Gellért György földesuraknak már 1738-ban és 1739-ben is határozottan kellett fellépniük az oratórium működtetésének jogáért. 1738-ban az 5 tagú református presbiteri testület (Gellért György, Gellért Péter, Szőke Péter, Szüts Péter, Oláh József) megtagadta a megyei küldötteknek az oratórium kulcsának átadását (nem minősült articuláris helynek), ezért a küldöttek lepecsételték az épületet. Szüts Pál és Gellért György földesurak ekkor az uralkodóhoz folyamodtak tiltakozó indítványukkal, mivel a pesti vallásügyi comissio engedélyezte számukra az oratórium működtetését, amire egyébként földesúri joguk feljogosította őket. Az oratórium költségét maguk fedezték, prédikátort nem alkalmaztak csak egy tanítót. Indítványukban jelezték, hogy elköltöznék Baracskáról, ha nem nyithatják meg újra gyülekezeti házat. A földesurak panaszát a helytartótanács is kivizsgálta, amely után arra kötelezték a közbirtokosokat, hogy rombolják le az épületet, vagy használják gazdasági épületnek. A harangláb építését is megtiltották számukra. A református urak továbbra is alkalmaztak a levitát, aki prédikált, valamint a közbirtokosok házaiban tartotta a könyörgéseket. Egyes esetekben a kajászószentpéteri lelkész is tartott istentiszteleteket Baracskán. A veszprémi püspök ezért 1747-ben feljelentette Szüts Pált a helytartótanácsnál. A megye figyelmeztette, hogy amennyiben továbbra is áthívja a

27. kép: Református templom

28. kép: Református templom

¹⁰⁷ DEGRÉ 1982 79.

¹⁰⁸ DEGRÉ 1982 80.

kajászószentpéteri prédikátort keresztelni, prédikálni, valamint ha magánvallás gyakorlatára beenged más személyt is családtagjain kívül, akkor elvehetik tőle a magánvallás gyakorolása jogát. A vármegyei vizsgálat során tanúkkal igazolták, hogy Pákozdi Mihály levita csak könyörgést, éneklést tartott és azt sem az oratórium épületében, hanem a közbirtokosok házáinál tette, valamint eltemette a halottakat és vasárnapokon prédikált. Kajászószentpéteri lelkészt csak akkor hívták át Baracskára, ha a lakosok kérték meg, hogy kereszteljen vagy temessen. Istentiszteletet csak ő tartott. Szüts Pál magánlelkészeket is foglalkoztatott 1749-1754 között. (Rédei György, Pápai József, Klubecz Pál). Végül 1752-ben a helytartótanács eltiltotta Szüts Pált a magánvallás gyakorlástól. Az 1770-ben készült összeírás szerint már nem volt tanító a faluban, így 242 baracskai gyermek maradt oktatás nélkül. A közbirtokosok 1782-ben újabb folyamodványt küldtek az uralkodóhoz, amelyben nem csak az 1781. évi türelmi rendeletre hivatkoztak, hanem az 1608. évi törvényre is. A türelmi rendeletben foglalt szabályozás értelmében minden olyan település, ahol minimum 100 református hívő élt, templomot építhetett. Mivel Baracskán ekkor már 750 református lakos élt, a közbirtokosok saját költségük terhére templom, iskola, paplak építésére, valamint iskolamester foglalkoztatására kértek engedélyt. A helytartótanács a megye jelentése alapján csak a magánvallás gyakorlását engedélyezte, de egyben engedélyt adott egy torony és harang nélküli oratórium megépítésére is azzal a feltétellel, hogy annak bejárata nem az utcára fog nyílni. 1783-ban újabb kérvényt adtak be harang építésére, de a helytartótanács ezt a kérelmet is elutasította. A közbirtokosság 1782-től házi prédikátort alkalmazott Pálffy Ferenc személyében, aki 1786-ban Kajászószentpéterre került. Utódja Szőke Ferenc lett, aki 1806-ig töltötte be a prédikátori tisztséget. Maller Ferenc 1806-tól 1830-ig szolgált a közbirtokosságot, majd Csákváron vállalt tisztséget. Veres Lajos 1830-tól 1849-ben bekövetkező haláláig látta el baracskai hivatalát.¹⁰⁹

29. kép: Református templom

30. kép: Képeslap a XX. század első feléből

¹⁰⁹ DEGRÉ 1982 87-88.

A református iskolát 1784-ben alapították meg. 1790-től a lelkész mellé felvettek egy tanítót is, Kövér János személyében. Fizetése évente 25 Ft, szalonnára 4 Ft, 1 mázsa hús, 15 font faggyú, 50 font só, 1 szekér széna volt. Később felvettek egy

31. kép: Református iskola épülete

helyettes tanítót (preceptor) is évi 40 Ft fizetéssel és egyéb juttatásokkal. A kisgyerekek tandíja ez idő tájt évi 12 garas, míg a nagyobbak esetében 1 Ft volt. 1840-től a tanítónak is évi 40 hold földet juttattak, a lelkész ettől az évtől kezdve stóladíjra vált jogosulttá. Az 1816. júniusában rögzített adatok szerint 90 gyerek közül 60 volt iskolában, 1841-es összeírás szerint 120 gyerekből télen 80, nyáron 50 járt iskolába.¹¹⁰ 1922-1931 között 3 tanítót foglalkoztattak már az iskolában, de mivel az állam megvonta a támogatás egy részét, ezért a 3. tanítói állást meg kellett szüntetni. Ekkor 60-70 gyermek járt a református iskolába.¹¹¹

A baracskai református egyházközség végül 1831-1832 építhette meg tornyos, díszes templomát, amelynek költsége 25 000 váltó forint volt. A teljes kiadást a közbirtokosság vállalta, felajánlva 3 évi közjövödelmét. A templom méreteit a korabeli forrás 20 öl hosszban, 10 öl szélességben adja meg. A templom berendezését a jobb módú közbirtokosok adományaiból szerezték be. (Szűts Lajosné, Kazay

32. kép: A felújítás utáni ünnepi istentisztelet (1957)

Istvánné, Torkos Menyhértne) 1791-től a baracskai egyházközség a szomszédos települések kisebb gyülekezeteinek lelki gondozójává vált, ekkortól választottak egyházi kurátort is. 1828-tól a baracskai egyházközséghez, mint anyaegyházhoz tartozott Érd, Iváncsa, Ercsi, Martonvásár, Ráckeresztúr, Besnyő gyülekezete.¹¹²

A református egyházközség 1856-ban 3 harangot kapott, majd 1866-ban toronyórát szereltek fel a templomra. A kiegyezés után elválasztották az egyház ügyeinek intézését a közbirtokosságtól, mert több más felekezethez tartozó közbirtokos telepedett le Baracskán. Ekkor választották meg először a 16 tagból álló presbitériumot. A XIX. század végétől a hitélet lanyhulásáról számolnak be források.¹¹³

¹¹⁰ DEGRÉ 1982 89.

¹¹¹ DEGRÉ 1982 13.

¹¹² DEGRÉ 1982 88-89.-

¹¹³ DEGRÉ 1982 102.

Az 1944-1945-ben a Baracsán lezajlott II. világháborús harcok során a község 170 házával együtt a templom is találatot kapott és leégett. A fennmaradt fényképek tanúsága szerint csak a torony és falak maradtak meg. 1948-ban a torony előtt nagy mennyiségű robbanószer robbant fel,

33. kép: A felújított belső tér (2020)

ami tovább károsította a templom épületét. A robbanás következtében ledőlt az oromfal és lehullott a torony maradék vakolata. A templomot 1957-ben kezdték újjáépíteni Vándor Ferenc építész tervei alapján. A felújítás során lebontásra került a szószék lépcsőjét magába foglaló épületrész, amely a templom északnyugati oldalára épült. A szószék feljáróját a templomhajóban alakították ki. A belső tér, torony és a földem felújítása után 1985-1986-ban felújításra került a templom kívülről is.¹¹⁴A református templom Baracska egyetlen műemléképülete. A templom belsőtere 2020-ban, tornyának haranglábai és lépcsőzete 2023-ban ismét felújításra kerültek. A fejlesztés teljes költségét pályázati forrásból fedezte az egyházközség. Az egyházközség lelkipásztora, Bottyánné Horváth Evelin, aki 2019. óta tölti be tisztségét. Hivatalos beiktatására 2022-ben került sor. Szolgálatának köszönhetően a református egyházközség közösségi éle lendületes fejlődésnek indult.

2. Mindenszentek temploma és a katolikus felekezet történetének rövid összefoglalása

A középkori katolikus templomokra vonatkozó források ismertetésére már a dolgozat elején sor került. A török kiűzése utáni időkben még nem állt helyre a katolikus kultusz Baracsán, mivel a közösség romos templomai nem kerültek helyreállításra.

A Székesfehérvári Püspöki és Székeskáptalani Levéltár gyűjteményében található 1960-ban készült Canonice Visitatio az alábbi információkkal szolgál a baracscai katolikus egyházközség történelméről:

Az 1868-ban készült martonvásári visitatio arról tájékoztat, hogy a baracscai katolikus hívek pasztorálását 1723-ig a váli plébános látta el. A baracscai katolikus egyházközség 1723-tól az ebben az évben létrehozott ráckeresztúri plébánia, 1788-tól a martonvásári plébánia filiájaként működött. 1934-től káplánság, végül 1946-tól önálló lelkeszség rangjára emelték.

¹¹⁴ BARTOS GYÖRGY, *Baracska, Református Templom*, Művészettörténeti elődokumentáció és műemlék kutatási terv, 2015, 10.

Az 1762-ben királyi rendeltre készült visitatio arról tájékoztat, hogy a Baracska lelkeszi feladatait a kajászsószentpéteri plébános látta el. A faluban 7 katolikus család élt, de a látogatás jegyzőkönyvében sajnálkozva megemlítik, hogy a hívek a református lakosokhoz hasonlóan már nem hívnak prédikátort szeretteik eltemetésekor.¹¹⁵ Az egy évvel később készült ráckeresztúri látogatási jegyzőkönyv írója ismét panasszal élt, mert a baracscai hívek nem jártak a vasárnapi misékre, nem járultak szentgyónáshoz, valamit nem tartották már meg a húsvéti böjtöt sem. A katolikusok lélekszáma 1763-ban 44 fő, 1778-ban 170, 1799-ben 240 fő volt.¹¹⁶

Az 1753-ban készített megyei összeírás hírt ad arról, hogy a középkori Mindenszentek templom akkor már romokban hevert, mivel a település 28 közbirtokosa református vallású volt, így nem állt érdekükben felújítani a templomot.¹¹⁷ A XX. században épült Mindenszentek templom előzményeivel kapcsolatban az alábbiakat jegyezte le az író:

1909-1927 között a szentmiséket a katolikus iskola tantermében tartották. 1927-ben új iskola épült, amelynek épületébe már egy oltár is beépítésre került. (A jelenlegi Bóbita óvoda régi szárnya) Az első káplán Mong József 1936-ban kultúrházat építtetett, hogy híveinek lelki gondozását jobb körülmények között tudja ellátni.

34. kép: Mindenszentek templom

Erre az időre tehető a templomépítési mozgalom indulása is. A templom megépítésének céljára alapítványt hoztak létre, amelynek javára Dán György 10 000 pengőt tett le. Ekkor vásárolta meg a plébános a martonvásári takaréktól az ún. Hollósy telket, ahol később megépült a jelenlegi templom. Kovács Gyula pesti építész 1941-ben elkészítette a tervek első változatát, amelyeknek az átdolgozását kérte az alapítvány főmérnöke. A módosított terveket már kis változtatással elfogadta Urbányi Vilmos műszaki tanácsos. A templom építését október 19-én kezdték meg, az alapköv lerakására december 9-én került sor. Az alapot Bergendy János püspöki irodaigazgató szentelte meg. Molnár János plébános nagymennyiségű építőanyagot szerzett. A vállalkozó hadba vonulása miatt azonban arra kényszerült a plébános, hogy abbahagyja az építkezést. A háború során megsemmisült sajnos 2 vagon deszkaanyag, továbbá a 15000 db téglából jelentős része. 1950-ben a VKM 5000 pengő támogatást utalt ki az építkezés folytatására. Az építkezésre összegyűjtött építőanyag megmaradt részének későbbi sorsa a püspöki levéltár

¹¹⁵ SzfvPL I.5. Baracska CV., 3.

¹¹⁶ SzfvPL I.5. Baracska CV., 4.

¹¹⁷ SzfvPL I.5. Baracska CV., 9-10.

3057/1946, 3350/1947, 871/1948 számú aktaiban rögzítésre került. A 15000 téglá megmaradt részét út és hídépítésre használta fel a lakosság, míg a deszkákat a frontról visszaküldött halott honvédek koporsójának készítésére használták fel. A harcok során a templom új alapját találat érte, így az felrobbant. A robbanás nagy károkat okozott a már kész alap sarkában. A víz elöntötte az alap belső részét is. A robbanás után kialakult tölcser a környék kacsáusztatója lett. 1956. október 1-én Langhammer János vette át a plébánia vezetését, aki az október 18-ai presbiteri gyűlésen programjaként hirdette meg a templom megépítését. Első lépésben az alap helyreállításán túl, a megmaradt építőanyagból a falak felépítését tervezte. Mohai József helyettes plébános buzdítására a hívek lelkesen összefogtak a közös cél megvalósítása érdekében. A télen megkezdett munkálatok kivitelezéséből, mind férfiak, mind az asszonyok kivették a részüket.¹¹⁸

A templom terveinek egyszerűsítését végül Tóth Ferenc fehérvári építész végezte el. A tervek az egyházmegyei hatóság által is elfogadásra kerültek. 1957 márciusától ismét Langhammer János vette át építkezés irányítását. Horváth Kálmán és Dr. Bejczy Gyula kezdeményezésére több egyházmegyei pap felvetette a gondolatot, hogy közös erővel legyen megépítve a templom, majd Svoy Lajos püspök kormányzásának 30. évfordulója alkalmából legyen átadva. Az előkészítő bizottság elfogadta az ötletet azzal a feltétellel, hogy az új templomot is a Mindenszentek tiszteletére szenteljék föl. 1957. április 22-én megindult az építkezés, amelyhez a szükséges 6000 faragott követ a Diósárokba szállították a helyszínre. 1957 szeptember 27-én 47 pap jelenlétében került sor a templom megáldására. 1958 nagybőjtjén festette meg Karle János a keresztutat 10 000 Ft költségen, de az oltár mögötti falra festett Mindenszentek megdicsőülése freskó megfestéséért nem kért fizetséget. Svoy Lajos megyéspüspök 1958 augusztus 25-én consecrálta a templomot. Fontos megjegyezni, hogy a márványoltár az alcsúti főherceg

35. kép: A templom felújított belső tere (2022)

36. kép: A templom felújított belső tere (2022)

¹¹⁸ SzfvPL I.5. Baracska CV., 10-14.

kastélyból került a templomba. A kántornak be kellett érni a harmóniummal, mivel orgonára ekkoriban még nem volt pénze az felekezetnek.¹¹⁹

A jelenleg hivatalban lévő Récsei Norbert atyának köszönhetően 2022-ben templomunk és a plébániánk belső tere is felújításra került. A pályázati forrásból megvalósuló fejlesztés során sikerült a templom vízszigetelési és festési munkálatain mellett a plébánia belső terét is átépíttetni. A plébánia megújult közösségi tere a modern kor igényeinek megfelelően tudja szolgálni a gyülekezeti életet.

3. Reimann kúria történetének bemutatása

Baracska tősgyökeres lakossága számára az egyik legkedvesebb épület a XIX. századi klasszicista stílusban épült Reimann kúria, ahol régebben iskolai oktatás is folyt. A Templom utca 19. szám alatt található épület a Baracscai Kozma Ferenc Általános Iskola udvarának központi helyét foglalja el.

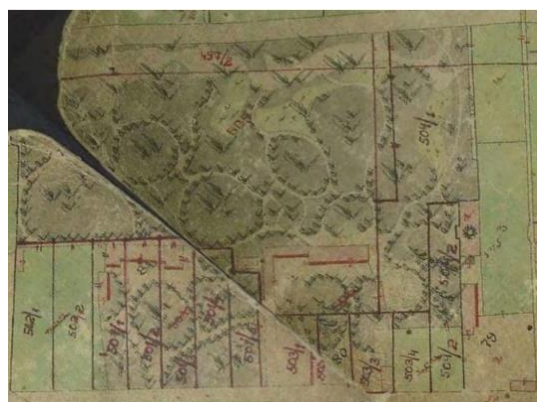
A kúria építésének pontos időpontjáról nem szolgáltatnak adatot a források, de Habsburg Birodalom által készített katonai felmérések támpontot nyújtanak erre vonatkozólag. Az 1782-ben készített katonai felmérés alapján biztonsággal állíthatjuk, hogy ebben az időben még nem állt az épület. Az 1858-ban készített felmérés baracscai térképszelvényén már jól kivehető egy a Dienes család birtokán álló U alakú nemesi lakóház, amely azonban még nem a szóban forgó kúria épülete. A térképen jól kivehető a Dienes család birtoka, ahol a később épült Reimann kúria helyén ekkor még valószínűsíthetően fából készített gazdasági épületek állhattak. Az 1882-es katonai térképen viszont már látható az U alakú épület szomszédságában álló L alakú új épület is. Dienes

37. kép: Reimann kúria 1910 körül

38. kép: III. katonai felmérés (1872-1884)

39. kép: Baracska kataszteri térképe (1884)

¹¹⁹ SzfvPL I.5. Baracska CV., 14-18.

Ferenc (1834-1896) földbirtokos második lakóház céljából építette a kúriát, amelyhez kiszolgáló szárnyat és cselédlakásokat is kapcsolt. Az 1884-ben készült kataszteri térkép már jóval részletesebb módon ábrázolja a Dienes család birtokát, amelyen nagy gondossággal kialakított angolkert létesült.¹²⁰ A kert Váli-víz melletti területének ékessége a ma is létező tó volt, ahol a régiek nyaranta sokat fürödtek.

A térkép ábrázolása is jól mutatja, hogy az azon feltüntetett kúira még nem teljesen volt azonos a ma ismert klasszicista épülettel. A homlokzatán még nem látható a veranda, valamint a Váli-víz felé néző oldalán sem látható a terasz. A valószínűsíthetően a már említett, sokkal díszesebb U alakú kastély mellett még csak alárendelt szerepet játszott az aszimmetrikusan kialakított lakóépület.¹²¹

A Dienes család 1735-től birtokolta a Templom utca melletti területet. Dienes Gábor (1802-1850) felesége a veszprémi Roboz Lídia (1810-1866), gyermekük Dienes Ferenc (1834-1896), aki 1834. október 23-án született. A fentebb említett rangosabb U alakú épületet Dienes Gábor építhette 1830 körül. Édesapja halálakor Dienes Ferenc vette át a birtokot. Roboz Apollóniával (1835-1861) 1856. január 24-én kötött házasságot, majd 1860-ban megszületett gyermekük, aki 1861-ben sajnos életét vesztette. Dienes Ferenc tragédiája, hogy szeretett feleségét is elvesztette 1861-ben. 1872-ben újránősült, a földműves családból származó Mendege Katalint (1848-1896) vette el, aki 8 gyermekkel ajándékozta meg. Egyik gyermekük, Dienes Lajos születésekor – 1881-ben - az anyakönyvi bejegyzésben lakcímként már a Baracska 80-at írták be, amely cím alatt már állt az új Dienes (későbbi Reimann) kúria épülete. Édesapja, Dienes Gábor által épített U alakú kúria a Baracska 81. szám alatt volt található, amit a korabeli anyakönyvi bejegyzések is alátámasztanak. A rendelkezésre álló adatok alapján annyit tudunk megállapítani, hogy Dienes Ferenc a ma is álló kúriát 1881 előtt építtette. Az angolpark kialakítása is az ő nevéhez köthető, amit az is bizonyít, hogy a térképeken látható sétányok az 1881 előtt épült lakóházhoz igazodnak. Dienes Ferenc peres ügyei miatt 1885-ben árverésre került a birtokuk. A házaspár 1896-ban pár hónap különbséggel hunyt el.¹²²

Reimann Lázár (1850-1925) magyar királyi udvari tanácsos 1885-ben vette meg a birtokot. Feleségével Gaberlik Agusztával (1857-1933) klasszicista stílusban újítták fel az épületet, amelyet nyaralónak használtak.¹²³

¹²⁰ Somay Nándor, Dienes-Reimann-Ostváth-Szabó-kúria építéstörténeti dokumentáció, Baracska 2022, 4.

¹²¹ Somay 2022 6.

¹²² Somay 2022 9-11.

¹²³ Somay 2022 12.

„A földszintes, alapincézett, hosszan elnyúló téglalap alaprajzú kúria főhomlokzatának középtengelyében látható a svájci villa jellegű, részletgazdagon kidolgozott, tetődísszel ellátott üvegezett faveranda. E reprezentatív főbejáráshoz szolid mellvédes lépcső vezet fel. A svájci villa típus Magyarországon kifejezetten a 19. század második felében épült nyaralókhoz kötődik, fontos jellemzője a fa alapanyagok hangsúlyozása, illetve a természetbe ágyazottság érzete és vágya.”¹²⁴

A kúria a következő pár évtizedben még kétszer gazdát cserélt. (Szabó Lajos 1925-1942, Osváth András 1942-1944) A II. világháború után gyékényfonó üzem működött az épületben, Miután az általános iskola régi épülete életveszélyessé vált a Reimann kúriában szervezték meg az oktatást. A Baracscai Kozma Ferenc Általános Iskola épületét a kúria L alakú szárnyának helyére építették. Az 1885 után klasszicista stílusban átépített kúria belső terét és külsőhomlokzatát többször átépítették. Az épület tetőszerkezetét 2016-ban életveszélyesnek nyilvánították, ezért az épületet használaton kívül helyezték. Baracska Község Önkormányzata 2022-ben pályázati forrásból lecserélte a tetőszerkezetet. A kivitelezési munkálatok során új belsőtér kiosztás került kialakításra. A felújítási munkálatok során egyértelművé vált, hogy a svájci stílusú veranda tartógerendái nem töltik be teherhordó szerepüket, ezért 2023 tavaszán az önkormányzat saját forrásból újraépítette azt. Az épület belső terének és homlokzatának felújításához további pályázati források igénybevételére lesz szükség.

40. kép: Reimann Lázár és felesége nyaralójuk parkjában. (1910 körül)

41. kép: Reimann kúria felújítás előtt. (2021)

42. kép: Reimann kúria a tetőszerkezet és a veranda újjáépítése után. (2023)

¹²⁴ Somay 2022 13.

4. Korsós-kúria bemutatása

A források nem szolgálnak adattal a kúria építőjére vonatkozóan, csak annyit tudunk megállapítani, hogy valamikor az 1880-as években épülhetett. A kúriával kapcsolatosan egy mítosz is született, amely szerint egy orosz arisztokrata építtette, aki egy cigánylányt vett feleségül, halála után ő örökölte az épületet a hozzá tartozó birtokkal együtt. Természetesen ez a legenda nem bizonyítható. Korsós József főtanácsos 1920 körül vásárolta meg az épületet, amelyet kibővített. *„Szabadon álló, földszintes épület, összetett alaprajzú épület. Főhomlokzata 2+2+2 osztású, két szélén enyhén kiemelkedő rizalitok húzódnak timpanonos oromzattal, melyeket félkör alakú világítóablak díszít. Az oldalrizalitok között 2 toszkán oszlop (és a széleken 1-1 féloszlop) által tartott falsíkba simuló tornác húzódik.”* A Korsós család tagjai a háború alatt sem hagyták el otthonukat. A harcok idején a család otthon volt, és átélte, ahogy a szovjetek T-34-es tankokkal betörték - zárt kapun keresztül - a kastély udvarába. A II. világháború lezárása után nem államosították az épületet, viszont a belsőteret átépítették, mivel lakókat költöztettek be a házban élő tulajdonosok mellé. A szocializmusban a kúriához tartozó parkot felparcellázták. Az épületet ma is a Korsós család leszármazottai lakják¹²⁵

43. kép: Korsós kúria (1910)

44. kép: Korsós kúria napjainkban

5. Komáromi-Wéber, Hollósy és a Magasházy kúria bemutatása

A Széchenyi utcában található Komáromi-Wéber kúria stílusjegyei alapján a XIX. század elején épülhetett. Klasszicista stílusjegyek mellett, későbarokk jegyek is érvényesülnek az épületen. A kúria homlokzata a barokk hatást tükrözve tömörebb jellegű. *„A részletformákat a lendületes ívek helyett egyenesekkel ábrázolták. A*

45. kép: Komáromi-Wéber kúria (1910)

¹²⁵ VIRÁG ZSOLT, *Magyar Kastélylexikon. Fejér megye kastélyai és kúriái*, Casellum Novum, Budapest 2002., 23.

homlokzatokon többé nem voltak láthatók a barokkhoz hasonló hangsúlykülönbségek. A sárga-fehér faltükrök még a barokk komponálás ismérvei, ahogy a falsíkba simuló központi oszlopos tornác/terasz is. A klasszicizmus már előszeretettel ugrasztja a homlokzat elé az oszlopos portikuszt, amit általában háromszög lezárású oromzattal koronáz.”¹²⁶ A klasszicista építészetre általában

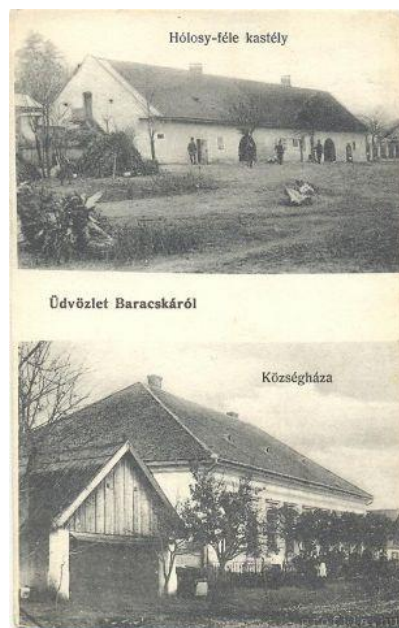
46. kép: Komáromy-Wéber kúria

jellemző a teljesen letisztult, plasztikus díszektől mentes, szimmetrikus homlokzatalakítás. A szimmetriára való törekvés igaz a nyíláselosztásra is. Az épület tetőszerkezetét barokkra jellemzően viszonylag magasra építették.¹²⁷

A kúriát a közbirtokossághoz tartozó Komáromy család építtette, akik nemesi címüket II. Ferdinánd királytól kapták még 1634-ben. A kúria mellett díszkertek kerültek kialakításra, mögötte kaptak helyet a kiszolgáló és gazdasági épületek. Később a Wéber család vette meg az épületet, amelyet 1945 után államosítottak.¹²⁸

A II. világháború után az épület belső terét átalakították a kor szükségleteinek megfelelően. A kialakított 6 lakásban családokat szállásoltak el. A kúria jelenleg az önkormányzat tulajdona, állagmegóvása érdekében pályázati források felkutatására lesz szükség.

A Hólosy Család XIX. században nagy kiterjedésű birtok felett rendelkezett Baracsán. Az egész annamajori terület a család birtokában volt ekkoriban. Kúriát is építettek majorságban, de ezeket az épületeket már lebontották. A család Baracska belterületéhez tartozó birtokán is épített egy uradalmi épületet, amelyet a helyiek kastélynak is neveztek. Az épület azonban nem szolgált nemesi kúriaként, csak a baracscai birtok központjaként működött. Hollósy Károly a XIX. század közepén építtette az épületet az annamajori

47. kép: Hollósy-féle kúria és a Községháza. (XX. század eleje)

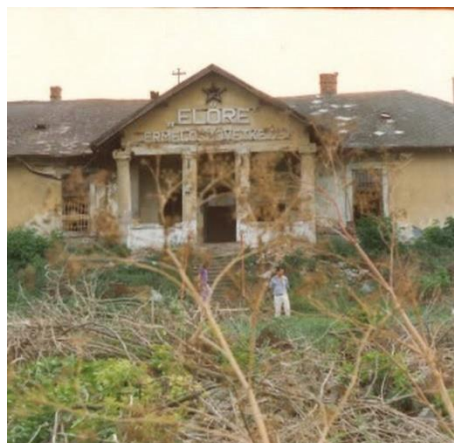
¹²⁶ SOMAY NÁNDOR, Komáromy-Wéber kúria, Baracska, 2020, 1.

¹²⁷ SOMAY 2020 1.

¹²⁸ VIRÁG 2002 24.

uradalmi házzal egy időben. Az épületben kialakított egyik lakás az önkormányzat tulajdonában áll. Az utolsó pár évtizedben az épület állaga jelentősen leromlott.¹²⁹

A Magasházy-kúria romos épülete a Baracskától délre eső Gellértpusztán található, jelenleg magántulajdonban van. Sajnos annak ellenére, hogy a község a Magasházy családtól kapta a címerét, kúriájuk a legrosszabb állapotban lévő épületek egyike Baracskán, tulajdonképpen romokban hever. Az épület mellett egykor parkot alakítottak ki, volt a kertben szökőkút, és egy szobor is, amely egy a kútba fulladt szobalánynak állított emléket. Magasházy László (1879-1959)

48. kép: Magasházy kúria (1990)

tábornok Budapesten végezett jogot, majd katonai pályára lépve 1920-1929 között Horthy Miklós szárnysegédje lett. 1937-ben kinevezték tábornoknak, de 1938-ban nyugdíjba vonult. 1939-től a Magyar Élet Pártjának országgyűlési képviselője volt. A Magasházy család volt a környék egyik leggazdagabb földbirtokos családja. Erre vonatkozólag egy történet is megmaradt a lakosság emlékezetében, miszerint, amikor a Magasházy László lánya férjhez ment a kúria és a templom közötti utat szőnyeggel terítették le, hogy a menyasszony és a násznép ruháját ne piszkolja be az út pora. Magasházy Dénest - Magasházy László fia - 1948-ban kilakoltatták az államosítás idején. 1950-ben termelőszövetkezeti csoport központjaként hasznosították az épületet.¹³⁰

A kúriák felsorolásakor szükségesnek tartom megemlíteni még egyrészt az Ódor és a Perczel kúriát, másrészt az Elekes-Simonyi-Semadam kúriát, amelynek épülete a szénavölgyben magánterületen található. Simonyi-Semadam Sándornak (1864-1946) jutott az hálátlan feladat, hogy Magyarország miniszterelnökeként aláírja a trianoni békediktátumot. Baracskára valószínűsíthetően 1932-ben költözött, amikor megvásárolta a kúriát és a hozzátartozó birtokot.¹³¹

¹²⁹ https://pusztuloertekeink.blog.hu/2011/01/04/korabeli_fenykepek_kepeslapok_baracskarol (Utoljára ellenőrizve: 2023.04.19.)

¹³⁰ https://pusztuloertekeink.blog.hu/2011/01/03/magashazy_kuria_baracska_fejer_megye (Utoljára ellenőrizve: 2023.04.19.)

¹³¹ VIRÁG 2002 26.

6. A régi fogadó épülete

A régi fogadó épülete már a Habsburg Birodalom első katonai felmérésén fel lett tüntetve. A Baracskát bemutató térképszelvény tanúsága szerint akkoriban a Székesfehérvárt Budával összekötő út (a mai 70-es út) mindkét oldalán állt egy-egy a vendéglátást, valamint az utazók

49. kép: Magyarország első katonai felmérése (1782-1785)

pihenését szolgáló fogadó épület. A térképen felül két kockával jelölték a fogadók épületeit. A második (1819-1869) és harmadik (1869-1887) katonai felmérés térképszelvényén is feltűntetésre került a két épület, amelyeket egyéb gazdasági épületekkel együtt ábrázoltak.

A XIX. században élénk közösségi élet helyszíne volt a fogadó, amellyel kapcsolatosan a pesti lapok is cikkeztek. A Petrichevich Horváth Lázár által szerkesztett Honderú című szépirodalmi, művészeti és divatlap az 1846. év

50. kép: A hajdani fogadó épülete

tavaszán a fogadóban tartott vendégfogadásról az alábbi méltató szavakkal számolt be: *”Az újonnan épített fogadó tágas termeiben egy rövid, de tündéri szép éjszakát töltöttünk az Iparegylet javára. – A meglepő csinnal bútorozott táncsterem, - melynek párját vidéki nagyobb városainkban nehéz volna találni, - ismét újabb bizonyosága a birtokos urak rég elismert magyar vendégszeretetének s fényűzés nélküli jó ízlésének; s nem egy okunk van hinni, hogy a baracskai bálók pár év múlva a legkeresettebbek leendnek egész Fehér megyében.”*¹³² Az író azzal a megállapítással folytatta cikkét, hogy a pusztának minősített települést inkább nézné városnak, mint pusztának. A táncos multság egyben jótékonysági bál is volt, amelynek 300 fős vendégseregében szép számmal akadtak nemesek, sőt grófok is. Az író külön megemlékezett vendégek áttekintésekor a környékből érkező szép hölgykoszorú tagjairól is. A híradás szerint a vendégek fele Pestről érkezett. Volt közöttük fiatal, idős is, de mind magyar volt. A tánc alá valót egy 14 tagú zenekar szolgáltatta, akiknek a muzsikája nem nyerte el az író tetszését. Az

132

https://adt.arcanum.com/hu/view/Honderu_1846_1/?query=baracska%20feh%C3%A9r%20megye&pg=492&layout=s (utoljára ellenőrizve: 2023.04.19.)

épület szépen kialakított termeiben a multság a reggeli órákig tartott. A cikk írója – aki vendégként jelen is volt – végül lelkesen ajánlott a baracscai bálakat a mulatózni vágyóknak.¹³³

A régi fogadók épületeiből csak egy maradt fenn töredékesen a mai korra, amely azonban magántulajdonban van, telkén fatelep működött még a közelmúltban is.

7. Faluház bemutatása

A Makovecz Imre stílusának jegyeit magánviselő, Tamás Gábor által tervezett baracscai Faluház 1991-ben épült. Az elmúlt évtizedekben számtalan ünnepélynek, kulturális előadásnak, közösségi programnak, valamint magánszemélyek által szervezett mulatságnak adott otthont. Úgy vélem, hogy minden lakos nevében kijelenthető, hogy a baracscaiak büszkék a Faluházukra. Talán nem túlzás azt mondani, hogy sokuknak életük részévé vált az épület is.

51. kép: Baracscai Faluház 1991-ben.

A Fejér Megyei Hírlap 1991. június 14-ei számban Boriszov Zoltán akkori polgármester nyilatkozott a Faluház építésének körülményeiről. A kivitelezési munkálatok - 2 millió forint alaptőkével - 1988-ban kezdődtek meg. A lakosság aktívan támogatta az építkezést, mivel akkor már 15 éve nem volt a településnek közösségi háza. A

52. kép: Faluház udvara

15 millió forintos összköltséget végül csak nehezen tudta kigazdálkodni az önkormányzat. Polgármester úr a nyilatkozatában örömét fejezte ki, hogy az elkészült Faluházba betérve lehetősége nyílt végre a lakosságnak a találkozásra, művelődésre, szórakozásra.¹³⁴ A 200 fő befogadására alkalmas Faluház avatóünnepségére végül 1991. Augusztus 20-án került sor.¹³⁵

¹³³

https://adt.arcanum.com/hu/view/Honderu_1846_1/?query=baracska%20feh%C3%A9r%20megye&pg=492&layout=s (utoljára ellenőrizve: 2023.04.19.)

¹³⁴

https://adt.arcanum.com/hu/view/FejerMegyeiHirlap_1991_06/?query=Baracska%20faluh%C3%A1z&pg=105&layout=s (utoljára ellenőrizve: 2023.04.19.)

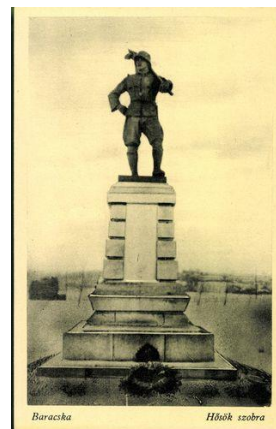
¹³⁵

https://adt.arcanum.com/hu/view/FejerMegyeiHirlap_1991_08/?query=Baracska%20faluh%C3%A1z&pg=164&layout=s (utoljára ellenőrizve: 2023.04.19.)

8. Baracscai szoborpark

Baracska község központi területén - a római katolikus Mindenszentek templommal átellenben, a játszótér szomszédságában - került kialakításra a szoborpark.

A park területén 1930. október 13-án avatták fel az első világháborús emlékművet. Az eseményen több más előkelőség mellett részt vett József főherceg is, akinek tiszteletére egy díszkaput is építettek, valamint az egész községet fellobogózták. József főherceg beszédében méltatta a hősi halottakat, majd Havranek József alispán hivatalosan is átadta az emlékművet a község részére. Az ünnepség végén a főherceg tiszteletére díszfelvonulást tartottak. A község templomaiban este gyászszerzőtársokat tartottak az elesett magyar katonák lelki üdvösségéért.¹³⁶

53. kép: I. világháborús emlékmű (1930)

A szoborparkban második világháborús emlékművének kalandos története a következő: A Baracska közigazgatási területén található Nagyhalom-pusztai lakosainak felajánlásából, a környék hősi halottainak tiszteletére egy első világháborús emlékmű épült, amely Székely Károly alkotása. Az átadó ünnepségre 1929. augusztus 20-án került sor az említett külterületen. Az ünnepségen Hajós Péter esperes mondott beszédet, Kraviánszki Mór szentmisét tartott. Az emlékmű

54. kép: II. világháborús emlékmű

további sorsáról az Ercsi Híradó (1997) számolt be. A II. világháború után a pusztai lakossága elköltözött –jelentős része Baracskára –, így a nagyüzemi termelés útjában álló emlékmű alapját széthordták, a rajta álló turulszobrot pedig Iváncsára szállították, ahol a Helytörténeti Gyűjteményben került elhelyezésre. A emlékmű táblája is eltűnt, de a képeslapok megőrizték a rajta lévő feliratot, a hősi halált halt katonák neveivel együtt. Az Ercsi Híradó cikkét Boriszov Zoltán polgármester is olvasta, aki azonnal felvette a kapcsolatot Iváncsa polgármesterével. Az iváncsai képviselőtestületnek hála a turul visszakérülhetett Baracskára, ahol annak felhasználásával egy II. világháborús emlékmű készült. A mintegy 1,5 m nagyságú restaurált turult egy 2,5 m magas kőalapzatra helyezték. Az emlékmű urnájában került elhelyezésre a II. világháborúban elhunyt 122 baracscai katonának a neve. Az emlékmű építésével egy időben

¹³⁶ [MTI hírárchívum 1920-1945](#) (utoljára ellenőrizve: 2023.04.19.)

alakították ki a ma is látható emlékparkot, amelynek összköltsége 1,5 millió forint volt. Az emlékművet 1999. Augusztus 20-án avatták fel.¹³⁷

A Baracskán dúló harcok közben elhunyt 179 szovjet katona tiszteletére emelt emlékművet 2014. őszén újíttotta fel az Orosz Föderáció Nagykövetsége.¹³⁸

55. kép: Szovjet emlékmű

Baracska Község Önkormányzata a trianoni békediktátum aláírásának 100. évfordulója alkalmából egy újabb emlékművet állított fel 2020-ban. Az emlékmű alapjának és keresztjének anyagköltségét az erre a célra adakozni kívánó lakosság adományából fedezte az önkormányzat. A kivitelezési munka is lakossági összefogással valósult meg. A trianoni emlékmű ünnepélyes átadására 2020.06.04-én került sor. Az ünnepségen Tessely Zoltán országgyűlési képviselő is beszédet mondott. Baracska 2022-ben három alkalommal fogadott csoportot Erdélyből. Jól eső érzés volt, hogy az egyik ilyen látogatás alkalmával a trianoni emlékmű előtt ünnepelhettük nemzeti összetartozás napját. Az önkormányzat azóta megkötötte első testvértelepülési szerződését is az erdélyi Székelylengyelfalvával.

56. kép: Trianoni emlékmű (2020)

¹³⁷ https://mnl.gov.hu/mnl/fml/i_vilaghaborus_emlekmuevek_baracska_nagyhalompuszta (utoljára ellenőrizve: 2023.04.19.)

¹³⁸ https://www.baracska.hu/viewpage.php?page_id=30 (utoljára ellenőrizve: 2023.04.19.)

BEFEJEZÉS

A szakdolgozat terjedelmi korlátai miatt Baracska történelmének csak vázlatos bemutatására volt lehetőségem. A feldolgozott források arról tanúskodnak, hogy Magyarország egészét érintő minden jelentősebb esemény hatással volt községünk történelmének alakulására. A tatárjárás és a török dúlás korszakaiban valószínűsíthetően teljesen elnéptelenedett. A forrásokból megismert középkori templomaink, magas rangú nemeseink által betöltött hivatalok azonban mind arra engednek következtetni, hogy a középkori Baracskának jelentősebb szerepe lehetett a térségben, mint ahogy azt elsőre gondolnánk. A török kiűzése után a pusztának nevezett település népessége lassan kezdett el csak növekedni. Az újkori pusztai fejlődését jól mutatja, hogy községi rangra tudott emelkedni a XIX. században. A jobb módú nemesek beköltözése révén a népesség is növekedésnek indult, mivel az uradalmakban szükség volt a dolgos kezekre. A XX. század háborúi nagy veszteségeket okoztak Baracskának is, mind az emberéletek, mind az anyagi javak terén. A II. világháborút követő évtizedekben jelentős infrastrukturális fejlődés kezdődött, amely folyamat a rendszerváltás után is folytatódott. Szükség is volt a beruházásokra, mert a háború után az utak és önkormányzati épületek rendkívül rossz állapotban voltak. A csatorna, víz, gáz, villany rendszerekre történő rákötési lehetőség megteremtése után (2000-es évek eleje) egyre több városi polgár döntött úgy, hogy Baracskára költözik, aminek következtében az elmúlt 20 évben a község tősgyökeres lakosainak aránya a jelentős mértékben csökkent.

A község infrastrukturális fejlesztése folyamatosnak tekinthető. Az utak, épületek felújítása mellett számos más jellegű beruházás valósult meg az előző években. Fontosnak tartom azonban hangsúlyozni, hogy önmagában a fejlesztések nem sokat érnek, ha nincs egy jó, összetartó közösség, aki megtölti élettel a települést. A 2020. évi világjárvány idején sokan megtapasztalták a magány és bezártság érzését, aminek jelentős hatása volt az emberi kapcsolatokra és a közösségi életre is. Úgy vélem, hogy mindnyájunknak törekednie kell arra, hogy a korunkra jellemző elidegenedés ellen küzdve, aktívan támogassuk a közösségi életet. Egy jó szó, egy segítő gesztus bearanyozhatja embertársunk napjait. A közösségi életben való aktív részvétel továbbá példát mutathat a fiatalabb korosztály számára is, aminek következményeként esélyünk lehet arra, hogy hagyományinkat átörököntsük a következő generációkra is.

A baracskai virágzó közösségi élet programjai sokaknak jelent kikapcsolódást, örömet a mindennapok során, de talán ennél is fontosabb, hogy klubfoglalkozások, próbák, edzések,

alkalmak biztos pontként is definiálhatóak a résztvevők, tagok életében, megadva a lehetőséget közösséghez tartozásra, emberi kapcsolatok ápolására.

A község civilszervezetei, vallási felekezetei is aktívan részt vesznek a közösségi programokon, amelyek évről-évre sikeresebbeknek mondhatóak. A kulturális, vallási programok mellett kiemelt jelentősége van a szórakozást biztosító programoknak is. Az összefogásban évről-évre megrendezésre kerülő Családi nap, Túró-pörkölt Fesztivál nagyon pozitív visszhangra talált a lakosság körében, de az először 2022-ben megrendezett Baracscai Művészeti Napok fogadtatása is igen kedvező volt.

A teljesség igénye nélkül a községben működik férfi, női kórus, futball és hagyományőrző egyesület, polgárőrség, kézimunka szakkör, vadásztársaság, erdélyi közösség, emlékőrző nőegylet, katolikus családi közösség, zenekar, ping-pong klub, cserkészcsoporthoz.

A Faluházban, mint elsődleges közösségi színtérben, több klubfoglalkozás is várja az érdeklődőket. A balett oktatáson, moderntáncokon túl, senior tánc, gerinctorna, zumba biztosítja az egészséges életmódhoz elengedhetetlen testedzés lehetőségét.

A fentieket összefoglalva úgy gondolom, hogy a dolgozatban bemutatott értékek megőrzése mellett minden lakos alapvető érdeke, hogy egy jól működő közösségben éljen, és ezért a célért tenni is hajlandó legyen, segítve ezzel is a község lelki karakterének megőrzését, nemesítését, hagyományok ápolását, végső soron a következő nemzedék jövőjét.

Dolgozatomat Kölcsey Ferenc Huszt című versének sorával zárom, amelynek felszólító módban megfogalmazott biztatása mind a jelen, mind a jövő magyar nemzedékeinek is szól:

„Hass, alkoss, gyarapíts: s a haza fényre derül!”

BIBLIOGRAFIA

KÖNYVEK, SZERKESZTETT KIADVÁNYOK

ANTAL IDA, *Baracska község története*, Baracska 2013.

Baracska Településképi Arculati Kézikönyv, Fehér Vártervező Kft., Baracska 2017.

CSÁNYI VILMOS., *A bábosok*, Pesti Kalligram Kft., Budapest 2009.

DEGRÉ ALAJOS, *Baracska*, in *Fejér Megyei Történeti Évkönyv 14*, Dr. Farkas Gábor, Székesfehérvár 1982.

DR. KARÁCSONYI JÁNOS, *A magyar nemzetségek a XIV. század közepéig*, Budapest 1900.

FITZ JENŐ, *A baracscai Hercules szobor*, Szent István Király Múzeum Évkönyve, Székesfehérvár 1965.

FÉNYES ELEK, *Magyarországnak s a hozzá kapcsolt tartományoknak mostani állapota statisztikai és geográfiai tekintetben*, Fényes Elek, Pest 1836.

IPOLYI ARNOLD, *Magyar régészeti krónika*, in *Archaeologiai Közlemények*, Pesti Akadémiai nyomda, Pest 1861.

KÁROLYI JÁNOS, *Fejér Vármegye Története IV.*, Fejérvár Megye Közönsége, Székesfehérvár 1899.

KÁROLYI JÁNOS, *Fejér Vármegye Története V.*, Fejérvár Megye Közönsége, Székesfehérvár 1904.

KULTSÁR ISTVÁN, *Hazai Tudósítások*, Trattner Mátyás nyomdája 1806, 39.

SALLAI ELEMÉR, *Utolsó napok*, Zrínyi Kiadó, Budapest 1958, 82.

LEXIKON

VIRÁG ZSOLT, *Magyar Kastélylexikon. Fejér megye kastélyai és kúriái*, Casellum Novum, Budapest 2002., 23.

FOLYÓIRATOK

DORMUTH ÁRPÁD, *A baracskai oltárkő és Pusztatemplom*, in Székesfehérvári Szemle 6 sz., 1936.

JUHÁSZ JÓZSEF, *A baracskai Jupiter oltárkő és Köveaszó (Keveháza)*, in Székesfehérvári Szemle, 3-4 sz., 1934, 78.

MAROSI ARNOLD, *Fejér megye népe és vallási viszonyai a római uralom idején*, Feljegyzések, in Székesfehérvári Szemle, 1939.

MAROSI ARNOLD, *Baracska*, Községtörténelmi adatok, in Székesfehérvári Szemle, 1931.

MAROSI ARNOLD, *Községtörténelmi adatok*, in Székesfehérvári Szemle, 6 sz. 1936.

SOMAY NÁNDOR, *Keveaszó, a hun fejedelmek temetője*, in Kidoboló 3 sz., Baracska 2021.

SOMAY NÁNDOR, *Az újjászerveződés kora*, in Kidoboló 1 sz., Baracska 2022.

SOMAY NÁNDOR, *800 év Mindenszentek oltalmában*, in Kidoboló 5 sz., Baracska 2021., 8.

NAPI LAPOK

Fejér Megyei Hírlap, *Falusi körképek*, XXV. évfolyam, 132. szám, 1969. június 11.

LEVÉLTÁRI FORRÁSOK

SzfvPL I.5. Baracska CV. 1960.

TANULMÁNYOK

BARTOS GYÖRGY, *Baracska, Református Templom*, Művészettörténeti elődokumentáció és műemlék kutatási terv, 2015, 10.

Somay Nándor, *Dienes-Reimann-Ostváth-Szabó-kúria építéstörténeti dokumentáció*, Baracska 2022.

Település Örökségvédelmi Hatástanulmány, Fehér Vártervező Kft., Székesfehérvár 2002.

VISSZAEMLEKEZÉSEK

BAROSS MIKLÓS, *Visszaemlékezések a baracskai II. világháborús harci eseményekre*, 2023.04.16.

VASS PIROSKA, *Visszaemlékezések az 1956-os eseményekre*, 2023.04.14.

KÉZIRAT

SOMAY NÁNDOR, Komáromy-Wéber kúria, Baracska, 2020.

INTERNETES HIVATKOZÁSOK

<https://utca-terkep.info/cim.php?start=Sz%C3%A9kesfeh%C3%A9rv%C3%A1r&cim=Baracska%2C+Magyarorsz%C3%A1g> (utoljára ellenőrizve 2023.04.19.)

http://volgyvidek.hu/attachments/VV_term_es_ep_ertekei.pdf (utoljára ellenőrizve 2023.04.19.)

https://szikm.hu/gyujtemenyek/romai_kor-261 (utoljára ellenőrizve 2023.04.19.)

https://www.baracska.hu/viewpage.php?page_id=28 (utoljára ellenőrizve: 2023.04.19.)

https://www.baracska.hu/viewpage.php?page_id=29 (utoljára ellenőrizve: 2023.04.19.)

<https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-magyar-eletrajzi-lexikon-7428D/p-77238/pazmandy-denes-773B1/?list=eyJxdWVyeSI6ICJQXHUwMGUxem1cdTAwZTFuZHkgRFx1MDBlOW5lcYJ9> (utoljára ellenőrizve 2023.04.19.)

http://missziohaz.hu/Noegylet/?page_id=774 (utoljára ellenőrizve: 2023. 04.19.)

<https://mek.oszk.hu/00000/00058/html/kozma.htm> (utoljára ellenőrizve: 2023.04.19.)

<https://mek.oszk.hu/02100/02185/html/260.html> (utoljára ellenőrizve: 2023.04.19.)

<http://www.restancia.hu/memory/gergely-baracska.html> (utoljára ellenőrizve: 2023.04.19.)

http://acta.bibl.u-szeged.hu/67445/1/vallasi_kulturakutatas_konyvei_027_079-100.pdf (utoljára ellenőrizve: 2023.04.19.)

<http://old.bv.gov.hu/kozep-dunantuli-baracscai-objektum> (utoljára ellenőrizve: 2023.04.19.)

https://pusztuloertekeink.blog.hu/2011/01/03/magashazy_kuria_baracska_fejer_megye (Utoljára ellenőrizve: 2023.04.19.)

https://pusztuloertekeink.blog.hu/2011/01/04/korabeli_fenykepek_kepeslapok_baracskarol (Utoljára ellenőrizve: 2023.04.19.)

https://adt.arcanum.com/hu/view/Honderu_1846_1/?query=baracska%20feh%C3%A9r%20megye&pg=492&layout=s (utoljára ellenőrizve: 2023.04.19.)

https://adt.arcanum.com/hu/view/FejerMegyeiHirlap_1991_06/?query=Baracska%20faluh%C3%A1z&pg=105&layout=s (utoljára ellenőrizve: 2023.04.19.)

https://adt.arcanum.com/hu/view/FejerMegyeiHirlap_1991_08/?query=Baracska%20faluh%C3%A1z&pg=164&layout=s (utoljára ellenőrizve: 2023.04.19.)

[MTI hírchívum 1920-1945](#) (utoljára ellenőrizve: 2023.04.19.)

https://mnl.gov.hu/mnl/fml/i_vilaghaborus_emlekmuek_baracska_nagyhalompuszt
(utoljára ellenőrizve: 2023.04.19.)

https://www.baracska.hu/viewpage.php?page_id=30 (utoljára ellenőrizve: 2023.04.19.)

KÉPJEGYZÉK

1. kép:
https://www.baracska.hu/upload/files/2019/03/Telep%C3%BCI%C3%A9si%C3%96r%C3%B6ks%C3%A9gv%C3%A9delmi_hat%C3%A1stanulm%C3%A1ny.pdf (Letöltés időpontja: 2023.03.18.)
2. kép: <http://lupa.at/3874> (Letöltés időpontja: 2023.03.20.)
3. kép: <http://lupa.at/8151> (Letöltés időpontja: 2023.03.20.)
4. kép: <http://lupa.at/3875> (Letöltés időpontja: 2023.03.20.)
5. kép: <http://lupa.at/8150> (Letöltés időpontja: 2023.03.30.)
6. kép:
https://library.hungaricana.hu/hu/view/MEGY_FEJE_C004_05_albaregia04_05/?pg=317&layout=s&query=baracska (Letöltés időpontja: 2023.03.22.)
7. kép:
https://www.baracska.hu/upload/files/2019/03/Telep%C3%BCI%C3%A9si%C3%96r%C3%B6ks%C3%A9gv%C3%A9delmi_hat%C3%A1stanulm%C3%A1ny.pdf (Letöltés időpontja: 2023.03.20.)
8. kép:
https://adt.arcanum.com/hu/view/CsaladHely_MonografiaMegye_FejerVarmegyeTortenete_5/?pg=346&layout=s (Letöltés időpontja: 2023.03.26.)
9. kép: SOMAY NÁNDOR, *Az újjászerveződés kora*, in *Kidoboló* 1 sz., Baracska 2022, 13.
10. kép: <https://jak.kornyeke.hu/jaki-templom> (Letöltés időpontja: 2023.04.02.)
11. kép: <https://i.szalas.hu/pois/6845/original/18122.jpg> (Letöltés időpontja: 2023.04.02.)
12. kép: <https://kirandulastervezo.hu/latnivalo/baracska/vorosmarty-emlekmu> (Letöltés időpontja: 2023.04.05.)
13. kép: <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/SzabadsagharcTortenete-SzabadsagharcTortenete-194849-es-szabadsagharc-tortenete-2-2/gracza-gyorgy-az-184849-iki-magyar-szabadsagharcz-tortenete-512E/ii-kotet-a-szabadsagharc-lefolyasa-AD0/i-megadjuk-AD3/> (Letöltés időpontja: 2023.04.06.)
14. kép:
https://hu.wikipedia.org/wiki/V%C3%B6r%C3%B6smarty_Mih%C3%A1ly (Letöltés időpontja: 2023.04.06.)
15. kép:
https://hu.wikipedia.org/wiki/Kozma_Ferenc_%28mez%C5%91gazd%C3%A1sz%29 (Letöltés időpontja: 2023.04.07.)
16. kép: <https://www.bicskeanno.hu/tuli/baracska> (Letöltés időpontja: 2023.04.10.)
17. kép: <https://www.bicskeanno.hu/tuli/baracska> (Letöltés időpontja: 2023.04.12.)
18. kép: <https://www.bicskeanno.hu/tuli/baracska> (Letöltés időpontja: 2023.04.12.)
19. kép: <http://www.restancia.hu/memory/gergely-baracska.html> (Letöltés időpontja: 2023.04.14.)

20. kép: <http://zsinatileveltar.hu/kepgaleria/rombadontott-templomaink> (Letöltés időpontja: 2023.04.14.)
21. kép: <https://www.bicskeanno.hu/tuli/baracska> (Letöltés időpontja: 2023.04.12.)
22. kép: BAROSS MIKLÓS fényképgyűjteményéből (2023.04.17.)
23. kép: <http://www.restancia.hu/memory/gergely-baracska.html> (Letöltés időpontja: 2023.04.15.)
24. kép: <http://www.restancia.hu/memory/gergely-baracska.html> (Letöltés időpontja: 2023.04.15.)
25. kép: <http://www.restancia.hu/memory/gergely-baracska.html> (Letöltés időpontja: 2023.04.15.)
26. kép: <http://old.bv.gov.hu/kozep-dunantuli-baracscai-objektum> (Letöltés 2023.04.15.)
27. kép: <https://www.facebook.com/photo/?fbid=108505275411589&set=pb.100087563509661.-2207520000>, (Letöltés időpontja: 2023.04.17.)
28. kép: <https://mapio.net/a/93585602/> (Letöltés időpontja: 2023.04.17.)
29. kép: <https://www.bicskeanno.hu/tuli/baracska> (Letöltés időpontja: 2023.04.17.)
30. kép: <https://www.bicskeanno.hu/tuli/baracska> (Letöltés időpontja: 2023.04.17.)
31. kép: <https://www.bicskeanno.hu/tuli/baracska> (Letöltés időpontja: 2023.04.17.)
32. kép: VASS PIROSKA fényképgyűjteményéből (2023.04.17.)
33. kép: VASS PIROSKA fényképgyűjteményéből (2023.04.17.)
34. kép: SOMAY NÁNDOR fényképgyűjteményéből (2023.04.17.)
35. kép: <https://www.facebook.com/photo.php?fbid=718950859433616&set=pb.100039561243309.-2207520000.&type=3> (Letöltés időpontja: 2023.04.18.)
36. kép: <https://www.facebook.com/photo.php?fbid=718951426100226&set=pb.100039561243309.-2207520000.&type=3> (Letöltés időpontja: 2023.04.18.)
37. kép: <https://bicskeanno.hu/tuli/baracska> (Letöltés időpontja: 2023.04.18.)
38. kép: SOMAY NÁNDOR, *Dienes-Reimann-Ostváth-Szabó-kúria építéstörténeti dokumentáció*, Baracska 2022 4.
39. kép: SOMAY 2022 5.
40. kép: SOMAY 2022 16.
41. kép: Szerző saját gyűjteményéből (2022.)
42. kép: Szerző saját gyűjteményéből (2022.)
43. kép: <https://www.bicskeanno.hu/tuli/baracska> (Letöltés időpontja 2023.04.18.)
44. kép: <https://mapio.net/pic/p-101944130/> (Letöltés időpontja: 2023.04.18.)
45. kép: <https://bicskeanno.hu/tuli/baracska> (Letöltés időpontja: 2023.04.18.)
46. kép: <https://pusztuloertekeink.blog.hu/2011/1> (Letöltés időpontja: 2023.04.18.)
47. kép: <https://pusztuloertekeink.blog.hu/2011/1> (Letöltés időpontja: 2023.04.18.)
48. kép: <https://biib.business.site/> (Letöltés időpontja: 2023.04.18.)

49. kép: <https://maps.arcanum.com/hu/map/firstsurvey-hungary/?layers=147&bbox=2084676.3786639913%2C5987533.230272738%2C2093767.6077156595%2C5990853.4636888765> (Letöltés időpontja: 2023.04.18.)
50. KORSÓS ZOLTÁN fényképe
51. https://adt.arcanum.com/hu/view/FejerMegyeiHirlap_1991_08/?query=Baracska%20faluh%C3%A1z&pg=164&layout=s (Letöltés ideje: 2023.04.18.)
52. <https://pannoniakincsei.hu/baracska-egyik-legfontosabb-celja-a-helyi-kozossegi-elet-erositese/> (Letöltés ideje: 2023.04.18.)
53. https://mnl.gov.hu/mnl/fml/i_vilaghaborus_emlekmuek_baracska (Letöltés időpontja: 2023.04.19.)
54. https://mnl.gov.hu/mnl/fml/i_vilaghaborus_emlekmuek_baracska_nagyhalo_mpuszta (Letöltés időpontja: 2023.04.19.)
55. https://www.baracska.hu/viewpage.php?page_id=30 (Letöltés időpontja: 2023.04.19.)
56. Szerző saját gyűjteményéből (2020.)

TÁBLÁZAT JEGYZÉK

1. táblázat: Baracska külterületeinek lakosság száma 1913-ban.
DEGRÉ ALAJOS, *Baracska, in Fejér Megyei Történeti Évkönyv 14*, Dr. Farkas Gábor, Székesfehérvár 1982, 95.
2. táblázat: Baracska lakosság számának változása 1850-1970 között.
DEGRÉ, *Baracska*, 1982, 94.
3. táblázat: Művelési ágak megoszlása 1863-1962 között.
DEGRÉ, *Baracska*, 1982, 96.
4. táblázat: Az állattartásra vonatkozó felmérések adatai 1863-1966 között.
DEGRÉ, *Baracska*, 1982, 97.
5. táblázat: Baracska község által kiszabott pótdók mértéke az állami adók %-ban. (1891-1932)
DEGRÉ, *Baracska*, 1982, 101.
6. táblázat: Házak számának alakulása (1873-1973)
DEGRÉ, *Baracska*, 1982, 94.
7. táblázat: Baracskai lakosok iskolai végzettsége (1941)
DEGRÉ, *Baracska*, 1982, 104.
8. táblázat: Választásra jogosultak száma (1892-1927)
DEGRÉ, *Baracska*, 1982, 102.
9. táblázat: Baracska lakosság számának felekezetek szerinti megoszlása (1863-1911)
DEGRÉ, *Baracska*, 1982, 94.